

100

**СКЛАДНИХ ПИТАНЬ
З МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
ТА ПРОСТІ
ВІДПОВІДІ НА НИХ**

ДОВІДНИК ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ

ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ «ZMINA»

100 складних питань
з міжнародного
гуманітарного права
та прості
відповіді на них

Довідник для журналістів

Київ – Одеса
Фенікс
2025

УДК 341.33
С 81

*Посібник виданий у співпраці з Центром прав людини ZMINA
за підтримки Freedom House в Україні*

- С 81 **100 складних питань** з міжнародного гуманітарного права та прості відповіді на них : довідник для журналістів. 2-ге вид., перероб і доп. / за ред. Т. Короткого ; авт. кол.: **Т. Короткий, М. Доценко, І. Заворотько, В. Лисик, І. Назарчук, М. Пашковський, Н. Хендель, Р. Єделєв** ; Центр прав людини «Zmina». – Київ; Одеса : Фенікс, 2025. – 268 с.
ISBN 978-617-8430-44-3

Посібник містить основні положення міжнародного гуманітарного права у формі запитань і відповідей, безпосередньо пов'язаних з міжнародним збройним конфліктом, спричиненим агресією РФ проти України. Запитання систематизовано відповідно до структури міжнародного гуманітарного права. У посібнику надано відповіді на найбільш поширені питання щодо застосування міжнародного гуманітарного права. У додатках систематизовано корисні дані, пов'язані з імплементацією міжнародного гуманітарного права, міжнародною відповідальністю РФ, розслідуванням міжнародних злочинів і притягненням до відповідальності осіб, які вчинили міжнародні злочини у зв'язку та в контексті міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України.

Довідник призначений для журналістів і представників ЗМІ. Видання може бути корисним для осіб, які мають знати і застосовувати міжнародне гуманітарне право.

УДК 341.33

Захищено авторським правом. Будь-яке відтворення тексту без згоди авторів і посилання на довідник заборонено.

На обкладинці фото *Ніни Ляшонок*

ISBN 978-617-8430-44-3

© Колектив авторів, 2023, 2025

Зміст

Авторський колектив	8
Вступ	10
Список скорочень та аббревіатур	13

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

1.1. Що таке «міжнародне гуманітарне право»?	17
1.2. Чому міжнародне гуманітарне право не забороняє війну?	18
1.3. У чому відмінність між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини?	19
1.4. Коли застосовується міжнародне гуманітарне право?	20
1.5. Яка просторова дія міжнародного гуманітарного права?	22
1.6. В чому полягають принципи міжнародного гуманітарного права?	22
1.7. Як співвідносяться принцип гуманності та принцип військової необхідності?	23
1.8. Чому в міжнародному гуманітарному праві немає взаємності?	24
1.9. Міжнародний збройний конфлікт чи агресія?	26
1.10. Коли почався міжнародний збройний конфлікт між Російською Федерацією та Україною?	27

Розділ 2. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

2.1. Де шукати норми міжнародного гуманітарного права?	31
2.2. Чим відрізняються право Гааги і право Женеві?	32
2.3. Які є Женевські конвенції про захист жертв війни?	33
2.4. Що таке Додаткові протоколи до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року?	34
2.5. Що таке «мінімальний гуманітарний стандарт»?	35
2.6. Які конвенції обмежують вибір засобів і методів ведення війни?	36
2.7. Які конвенції захищають культурні цінності?	37
2.8. Що таке «звичайне міжнародне гуманітарне право»?	38
2.9. Які джерела застосовні до міжнародного і неміжнародного збройних конфліктів?	40
2.10. Які джерела застосовні до міжнародного збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною?	40

Розділ 3. УЧАСНИКИ ТА ЖЕРТВИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

3.1. На які категорії поділяється населення під час збройного конфлікту? . . .	45
3.2. Хто такі «комбатанти»?	46
3.3. Що таке «привілей комбатанта»?	47
3.4. Яким є правовий статус особового складу добровольчих загонів?	48
3.5. Хто такі «некомбатанти»?	48
3.6. Хто такі «найманці»?	49
3.7. Кого МГП вважає жертвами війни?	51
3.8. Хто належить до цивільних осіб?	52
3.9. Коли цивільна особа втрачає імунітет від нападу?	53
3.10. Яким є статус журналістів під час збройного конфлікту?	54

Розділ 4. ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

4.1. Хто в міжнародному гуманітарному праві вважається військовополоненим?	59
4.2. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають військовополонених?	60
4.3. У чому полягають основні права військовополонених?	60
4.4. Як подавати матеріали про військовополонених, щоб не порушити їх права?	61
4.5. Які основні державні органи займаються військовополоненими в Україні?	63
4.6. Які повноваження має МКЧХ щодо військовополонених?	63
4.7. Що таке «Центральне агентство у справах військовополонених»?	64
4.8. Що таке «Національне інформаційне бюро»?	65
4.9. Куди звертатися, якщо близька особа, ймовірно, потрапила в полон? . . .	66
4.10. У чому полягають основні вимоги щодо утримання військовополонених?	67

Розділ 5. ПРИНЦИПИ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

5.1. Які існують принципи ведення бойових дій?	71
5.2. Що таке «принцип розрізнення»?	72
5.3. У чому полягає безпосередня участь цивільних осіб у бойових діях? . . .	74
5.4. Що таке «принцип пропорційності»?	75
5.4. Що таке «принцип життя запобіжних засобів»?	76
5.6. Якими є критерії заборони засобів і методів ведення бойових дій?	77

5.7. Які методи і засоби ведення бойових дій є невибірковими?	77
5.8. Які засоби ведення бойових дій є забороненими?	78
5.9. Які методи ведення бойових дій є забороненими?	79
5.10. Що таке «віроломство»?	79

Розділ 6. ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ЦИВІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

6.1. Які джерела міжнародного гуманітарного права регламентують захист цивільного населення під час війни?	83
6.2. Які механізми захисту цивільних осіб передбачає міжнародне гуманітарне право під час ведення бойових дій?	84
6.3. У чому полягають загальні вимоги міжнародного гуманітарного права щодо поводження з цивільними особами?	87
6.4. Які категорії цивільних осіб перебувають під спеціальним захистом?	88
6.5. Як міжнародне гуманітарне право захищає дітей?	89
6.6. Як міжнародне гуманітарне право захищає жінок?	91
6.7. Як міжнародне гуманітарне право захищає журналістів?	92
6.8. Яким є захист організацій та персоналу цивільної оборони в міжнародному гуманітарному праві?	95
6.9. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають культурні цінності?	96
6.10. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають довкілля?	97

Розділ 7. РЕЖИМ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ

7.1. Які норми міжнародного гуманітарного права регулюють режим воєнної окупації?	101
7.2. Що таке «окупація»?	102
7.3. Якими є основні зобов'язання держави-окупанта?	103
7.4. Які заборони діють для держави-окупанта щодо цивільного населення?	104
7.5. Які особи під час окупації перебувають під спеціальним захистом?	106
7.6. Які обов'язки має держава-окупант щодо цивільного населення?	107
7.7. Що передбачає гуманітарний доступ та гуманітарна допомога?	108
7.8. Як міжнародне гуманітарне право захищає право власності на окупованих територіях?	109
7.9. Чим відрізняється примусове переміщення від депортації?	111
7.10. Яка відповідальність за примушення до служби у збройних силах ворожої держави?	112

Розділ 8. КОМПОНЕНТИ МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ

8.1. З яких компонентів складається Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?	115
8.2. У чому полягають Основоположні принципи Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?	117
8.3. Як був утворений Міжнародний комітет Червоного Хреста?	117
8.4. У чому полягають статус і принципи діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста?	118
8.5. У чому полягають мета і функції Міжнародного комітету Червоного Хреста?	120
8.6. Якими є результати діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста?	122
8.7. Які функції виконує Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?	124
8.8. Якими є статус і функції Національних товариств?	125
8.9. У чому полягає діяльність Товариства Червоного Хреста України?	127
8.10. Якими є результати діяльності Товариства Червоного Хреста України?	128

Розділ 9. ВІДМІТНІ ЕМБЛЕМИ ТА РОЗПІЗНАВАЛЬНІ ЗНАКИ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

9.1. Які існують відмітні емблеми та розпізнавальні знаки в міжнародному гуманітарному праві?	133
9.2. Якою є історія виникнення та застосування відмітних емблем?	133
9.3. Які джерела регламентують захист відмітних емблем?	134
9.4. Яким є правовий статус і функції відмітних емблем?	136
9.5. Кого і що захищають відмітні емблеми?	137
9.6. Використання відмітних емблем як знаку приналежності	138
9.7. Яка відповідальність передбачена за неправомірне використання емблеми Червоного Хреста?	139
9.8. Який розпізнавальний знак захищає культурні цінності?	140
9.9. Який розпізнавальний знак захищає установки і споруди, що містять небезпечні сили?	142
9.10. Який розпізнавальний знак захищає цивільний захист?	142

Розділ 10. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

10.1. Хто повинен нести відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права?	147
---	-----

10.2. У чому полягає відповідальність держави за порушення міжнародного гуманітарного права?	148
10.3. Які порушення МГП може вчинити держава та що таке «серйозні порушення МГП»?	149
10.4. Що таке «міжнародний злочин»?	151
10.5. Чим відрізняється відповідальність держави за акт агресії від відповідальності індивіда за злочин агресії?	153
10.6. Що таке «воєнний злочин»?	154
10.7. Чим воєнні злочини відрізняються від військових злочинів?	155
10.8. Як воєнні злочини співвідносяться з іншими міжнародними злочинами?	156
10.9. Хто має право розслідувати міжнародні злочини і притягати до відповідальності осіб, які їх скоїли?	157
10.10. Якою є юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо міжнародних злочинів, скоєних на території України?	158
Додаток 1. Перелік договорів з міжнародного гуманітарного права	161
Додаток 2. Перелік звичаєвих джерел міжнародного гуманітарного права	167
Додаток 3. Перелік основних нормативно-правових актів з питань імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права.	168
Додаток 4. Перелік вибраних навчальних та інформаційних джерел з міжнародного гуманітарного права	172
Додаток 5. Визначення та характеристика міжнародних злочинів	201
Додаток 6. Органи міжнародного правосуддя, у яких розглядаються спори України проти РФ	210
Додаток 7. Проведення проти Російської Федерації в міжнародних судах та арбітражах за участі приватних та юридичних осіб	221
Додаток 8. Механізм відшкодування збитків, завданих агресією проти України	235
Додаток 9. Притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів під час міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України	238
Додаток 10. Міжнародні органи, які документують і розслідують порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини, спричинені агресією РФ проти України	255
Додаток 11. Перелік окремих правозахисних організацій, які документують міжнародні злочини, скоєні на території України.	260
Додаток 12. Інституції у сфері міжнародного гуманітарного права, які ведуть діяльність в Україні	265

Авторський колектив

Тимур Короткий – кандидат юридичних наук, доцент, віцепрезидент Української асоціації міжнародного права, радник президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, провідний науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». *Вступ, розділи 1–3, 6, 7, 8, 9, 10, додатки 1–12, у співавторстві, концепція і загальне редагування.*

Максим Доценко – генеральний директор НК Товариства Червоного Хреста України. *Розділи 8, 9, у співавторстві.*

Інна Заворотько – докторка філософії з міжнародного права, військовка юристка. *Розділ 4,5.*

Володимир Лисик – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка. *Додатки 1–6, у співавторстві.*

Ірина Назарчук – журналістка-фрілансерка, експертка з висвітлення міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права у ЗМІ. *Вступ, 1–2 розділи, додаток 4, у співавторстві.*

Микола Пашковський – кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, експерт з міжнародного кримінального права ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень», адвокат. *Додатки 5–12, у співавторстві.*

Наталія Хендель – кандидат юридичних наук, доцентка, дослідниця Женевської академії міжнародного гуманітарного права та прав людини (2022–2024), експертка з міжнародного гуманітарного права ГО

«Фонд підтримки фундаментальних досліджень». *Розділи 1–3, 6, 8, 9, додатки 1–6, 8, 10–12, у співавторстві.*

Роман Єделєв – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. *Розділи 7, 10, у співавторстві.*

Вступ

Журналісти відіграють значну роль у висвітленні подій війни, забезпеченні інформування суспільства та міжнародної спільноти про вчинені злочини, у забезпеченні невідворотності покарання за міжнародні злочини, у розшуку та переслідуванні воєнних злочинців, збереженні пам'яті про війну.

Особливо їх роль збільшилася в ХХІ столітті, коли інформація відіграє значний вплив на формування суспільної думки й ухвалення політичних рішень. Сучасні інформаційні технології та ЗМІ забезпечують майже миттєве поширення новин, фото і відео з місця бойових дій, що суттєво впливає на сприйняття війни суспільством і підтримку жертви агресії.

Агресія Росії проти України не стала виключенням, навпаки – роль журналістів і загалом ЗМІ в поширенні об'єктивної інформації про злочини представників Російської Федерації, в ідентифікації воєнних злочинців, документуванні міжнародних злочинів росіян, проведенні журналістських розслідувань стала важливим внеском у забезпечення міжнародної підтримки України і невідворотності притягнення до відповідальності держави-агресора та російських воєнних злочинців. Міжнародне гуманітарне право, серйозні порушення якого кваліфікуються як воєнні злочини, є необхідною складовою професійної підготовки журналістів, які висвітлюють події війни та воєнні злочини.

Одночасно, дотримання міжнародного гуманітарного права є одним із зобов'язань України, відображення системи цінностей суспільства, умовою сталої підтримки демократичних партнерів. Необхідною умовою дотримання зобов'язань є поширення знань з міжнародного гуманітарного права, усвідомлення неприпустимості його порушення на рівні суспільства, держави й особистості.

Під час міжнародного збройного конфлікту журналісти належать до однієї з цільових груп, для яких знання з міжнародного гуманітар-

ного права має бути частиною фахової підготовки і професійної діяльності: з одного боку – оскільки вони висвітлюють питання, пов'язані з порушенням міжнародного гуманітарного права і вчиненням воєнних злочинів, включаючи механізми відповідальності за міжнародні злочини, а з іншого – їх професійним обов'язком є поширення знань з міжнародного гуманітарного права серед цивільного населення, формування суспільної думки, спрямованої на заохочення дотримання гуманітарних норм. Не менш необхідним є знання журналістами міжнародного гуманітарного права з метою забезпечення власної безпеки та захисту в умовах збройного конфлікту. Саме тому підготовка журналістів з міжнародного гуманітарного права є актуальною та важливою.

Ще з 2014 року ми почали активно співпрацювати з журналістською спільнотою з питань міжнародного гуманітарного права у різноманітних форматах. Одним з результатів стало видання в 2015 році посібника «Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів», укладеного М. М. Гнатівським, Т. Р. Коротким і Н. В. Хендель. Це видання є продовженням серії довідників з міжнародного гуманітарного права для журналістів.

Звісно, після повномасштабного вторгнення Росії в Україну запит журналістів на інформацію з міжнародного гуманітарного права значно змінився, змінилися і механізми забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права, притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Враховуючи необхідність довідкового, але системного викладу інформації з цього питання, ми пропонуємо формат запитань-відповідей, кожне з яких має самодостатній та автономний характер. Вони систематизовані за тематичними розділами відповідно до структури міжнародного гуманітарного права. Корисним буде список скорочень, який містить декілька варіантів усталених скорочень назв конвенцій і міжнародних інституцій у сфері міжнародного гуманітарного права.

Особливістю видання є значний довідковий апарат у вигляді додатків, де систематизовано: джерела і ресурси з міжнародного гуманітарного права; основні механізми притягнення РФ до відповідальності за порушення норм міжнародного права; механізми відшкодування збитків, завданих агресією РФ проти України; дані щодо притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які

вчинили міжнародні злочини у зв'язку та в контексті міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України; перелік організацій, які документують воєнні злочини, вчинені під час агресії РФ проти України.

Сподіваємося, що Довідник буде корисним для журналістів і представників ЗМІ, а також для осіб, які через свої професійні обов'язки повинні знати і виконувати міжнародне гуманітарне право.

*Тимур Короткий,
віцепрезидент Української асоціації міжнародного права*

*Ірина Назарчук,
журналістка*

Список скорочень та аббревіатур

Усталені скорочення та аббревіатури	Повна назва документа/організації
Гаазьке положення 1907 р.	Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. до
Гаазьке положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р.	IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р.
ГК 1907 р.	
Гаазька конвенція 1907 р.	IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р.
Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р.	
Гаазькі конвенції 1907 р.	Ухвалені на Другій конференції миру в 1907 р. 13 конвенцій
ДП I	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що
Протокол I	стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від
Додатковий протокол I	8 червня 1977 р.
Перший Додатковий протокол	
ДП II	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що
Протокол II	стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру
Додатковий протокол II	(Протокол II) від 8 червня 1977 р.
Другий Додатковий протокол	
ДП III	Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що
Протокол III	стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III) від 8 грудня 2005 р.
Додатковий протокол III	
Третій Додатковий протокол	
ЖК	
Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р.	Спільна назва чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.
Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р.	

Усталені скорочення та аббревіатури	Повна назва документа/організації
ЖК I	
Перша Женевська конвенція	Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.
Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях	
ЖК II	
Друга Женевська конвенція	Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.
Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі	
ЖК III	
Третя Женевська конвенція	Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.
Женевська конвенція про поводження з військовополоненими	
ЖК IV	
Четверта Женевська конвенція	Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.
Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни	
ЗМПП	Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми
МПП	Міжнародне гуманітарне право
МКС	Міжнародний кримінальний суд
ICRC	Міжнародний комітет Червоного Хреста
МКЧХ	
Римський статут	Римський статут Міжнародного кримінального суду
РС МКС	
ТЧХУ	Товариство Червоного Хреста України
Український Червоний Хрест	

1 ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

- 1.1. Що таке «міжнародне гуманітарне право»?
- 1.2. Чому міжнародне гуманітарне право не забороняє війну?
- 1.3. У чому відмінність між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини?
- 1.4. Коли застосовується міжнародне гуманітарне право?
- 1.5. Яка просторова дія міжнародного гуманітарного права?
- 1.6. В чому полягають принципи міжнародного гуманітарного права?
- 1.7. Як співвідносяться принцип гуманності та принцип військової необхідності?
- 1.8. Чому в міжнародному гуманітарному праві немає взаємності?
- 1.9. Міжнародний збройний конфлікт чи агресія?
- 1.10. Коли почався міжнародний збройний конфлікт між Росією й Україною?

Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих
у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.

Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих
і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу
збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.

Женевська конвенція про поводження
з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

Конвенція про захист цивільного населення
під час війни від 12 серпня 1949 р.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій
від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв
міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)
від 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій
від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв
збройних конфліктів неміжнародного характеру
(Протокол II) від 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій
від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття
додаткової відмінної емблеми (Протокол III)
від 8 грудня 2005 р.

1.1. Що таке «міжнародне гуманітарне право»?

Міжнародне гуманітарне право («право збройних конфліктів», «право війни», «*jus in bello*») є частиною, окремою галуззю міжнародного права. Його принципи і норми покликані *обмежити насильство під час війни на користь гуманності*. Норми МГП обмежують засоби і методи ведення війни, а також забезпечують захист і гуманне поводження з особами, які не беруть або припинили брати участь у бойових діях.

Норми МГП є юридично обов'язковими для сторін збройного конфлікту та осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією. Реалізацію норм МГП забезпечують держави, які несуть юридичний обов'язок щодо дотримання норм МГП під час будь-яких збройних конфліктів, міжнародних і неміжнародних.

Приписи МГП містяться у відповідних джерелах – *міжнародних договорах* (переважно Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 року та Додаткових протоколах до них 1977 року і конвенціях, що регулюють обмеження засобів і методів війни) та *звичаєвих норм* міжнародного гуманітарного права.

Норми МГП зобов'язують воюючі сторони дотримуватися елементарних правил гуманності: не нападати на цивільних, не здійснювати напад, використовуючи заборонені засоби і методи, надавати захист і забезпечувати повагу пораненим і хворим комбатантам противника, гуманно поводитися з військовополоненими, з цивільним населенням на окупованих територіях.

МГП встановлює межу дозволеного насильства, яка визначається *балансом між військовою необхідністю і гуманністю* та нормативно визначена у конкретних джерелах і нормах МГП. Також, значущість МГП полягає в тому, що саме воно визначає, що є воєнними злочинами, і вимагає від держав притягувати до відповідальності осіб, які вчинили ці злочини.

Окремі правила ведення війни існували ще з давнини, але тільки в середині XIX століття вони були кодифіковані та набули відображення

у міжнародних договорах між державами: спочатку в Женевській конвенції про поліпшення долі поранених на полі бою 1864 року, пізніше – у Гаазьких конвенціях про закони і звичаї війни 1899 та 1907 років.

Міжнародне гуманітарне право не втратило актуальності та універсальності, хоча майже завжди війни супроводжуються жакливими порушеннями. Наявність порушень свідчить лише про необхідність посилення механізмів забезпечення дотримання МГП, притягнення до відповідальності держав, що порушують МГП, і покарання воєнних злочинців.

1.2. Чому міжнародне гуманітарне право не забороняє війну?

МГП *безпосередньо не забороняє війну*, але й не дозволяє її. Воно вступає в дію, коли війна вже фактично розпочалася, з метою обмеження насильства та забезпечення елементарних правил гуманності. Норми МГП сформувалися і застосовувалися задовго до Першої та Другої світових війн, після яких війна як засіб національної політики стала забороненою у міжнародних відносинах.

Але війну забороняють інші норми (галузі) загального міжнародного права, частиною якого є МГП. Сучасне загальне міжнародне право містить *імперативну заборону агресивної війни* – шляхом заборони застосування сили або загрози силою проти суверенітету, територіальної цілісності та незалежності іншої держави. Ця заборона міститься у Статуті ООН і належить до основних принципів міжнародного права. Порушення цих заборон може бути кваліфіковано як агресія, визначення якої міститься у резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» 1974 року. Дії РФ проти України, починаючи з 2014 року, підпадають під визначення та перелік *актів агресії*, які містяться у Резолюції. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну кваліфіковано як агресія в резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 2 березня 2022 року «Агресія проти України» та в інших резолюціях міжнародних організацій.

Агресія породжує міжнародно-правову відповідальність держави-агресора та кримінальну відповідальність індивідів за злочин агресії. Проте ця заборона не міститься в нормах МГП, положення якого регулюють лише ситуації, коли збройна сила вже фактично застосовується,

незалежно від обставин виникнення міжнародного збройного конфлікту. Безпосередньо МГП не оцінює протиправність застосування сили (агресії) або її правомірність (право держави на самооборону), – це є завданням інших галузей і норм міжнародного права.

Саме такий підхід міститься у преамбулі Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року: «Висловлюючи своє переконання в тому, що ніщо в цьому Протоколі або в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року не може бути витлумачене як таке, що узаконює чи санкціонує будь який акт агресії або будь-яке інше застосування сили, несумісне із Статутом Організації Об'єднаних Націй».

Мета МГП у будь-якому разі полягає в обмеженні насильства під час війни. Воно є обов'язковим як для жертви, так і для агресора. Тобто воно є правом, яке застосовується під час війни – *jus in bello*, на відміну від права, яке визначає обставини й умови початку війни, власне право на війну – *jus ad bellum*.

1.3. У чому відмінність між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини?

Міжнародне право прав людини та МГП мають одну загальну мету – захист людини, її прав, але умови застосування міжнародного права прав людини та МГП є різними.

Міжнародне право прав людини встановлює міжнародно-правові зобов'язання держав у сфері прав людини. Ці зобов'язання діють завжди, тобто як у мирний час, так і під час збройного конфлікту. Разом з тим, міжнародні договори з прав людини (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року тощо) надають державам під час війни право на відступ від взятих на себе зобов'язань і обмеження деяких прав людини (наприклад, право на вільне пересування, право на зібрання тощо).

МГП застосовується виключно під час збройного конфлікту та містить спеціальні норми, що забезпечують захист людини шляхом захисту жертв війни та гуманного поводження, обмеження засобів і методів ведення війни (правила ведення бойових дій, положення щодо

поводження з військовополоненими, захисту цивільного населення, вимог щодо режиму окупації).

Норми міжнародного права прав людини є більш загальними порівняно зі *спеціальними нормами МГП*, розрахованими виключно на умови збройного конфлікту.

Адже у випадку наявності застосовної загальної й спеціальної норми *пріоритет має спеціальна норма*, тому що вона безпосередньо розрахована на конкретну ситуацію. Тобто в умовах збройного конфлікту – це норми МГП, що не виключає застосовність норм міжнародного права прав людини, котрі діють завжди, як у мирний час, так і під час збройного конфлікту.

Тобто під час збройного конфлікту норми МГП і права прав людини застосовуються паралельно. Але оскільки МГП містить спеціальні механізми захисту жертв війни, під час збройного конфлікту *його норми будуть мати пріоритет над нормами права прав людини в ситуаціях, на які вони безпосередньо розраховані* (ведення бойових дій, поведження з військовополоненими).

Норми МГП і міжнародного права прав людини містяться в різних міжнародних договорах. Також, відмінним між ними є те, що МГП захищає окремі категорії жертв війни (поранених, хворих зі складу збройних сил сторони конфлікту, військовополонених, цивільних осіб), які переважно належать до іншої сторони збройного конфлікту, а міжнародне право прав людини визначає права людини в її правовідносинах із державою, під юрисдикцією якої перебуває ця особа.

Тобто у відносинах з власним населенням України застосовними є норми міжнародного права прав людини, а щодо ведення бойових дій, поведження з російськими військовополоненими – норми МГП. Щодо окупованої РФ території України, то застосовними є норми МГП і міжнародно-правові зобов'язання РФ з прав людини.

1.4. Коли застосовується міжнародне гуманітарне право?

Дія норм МГП обумовлена, передусім, наявністю збройного конфлікту. Поза збройним конфліктом, тобто в мирний час, норми МГП переважно не застосовуються (за виключення окремих норм, наприклад, щодо застосування відмітних емблем або поширення знань з МГП).

Про це йдеться у спільній статті 2 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, яка визначає: «Конвенція застосовується в усіх випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами. Конвенція також застосовується в усіх випадках часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо цій окупації не чиниться жодного збройного спротиву».

МГП розрізняє два види збройного конфлікту – міжнародний і неміжнародний. **Міжнародний збройний конфлікт** має місце: у випадку фактичного застосування сили між арміями двох або більше держав, або у випадку оголошеної війни, або у випадку окупації однією державою території іншої держави, навіть якщо окупація не зустріла збройного спротиву. Міжнародний збройний конфлікт, спричинений агресією Російської Федерації проти України, почався з тимчасової окупації АР Крим у лютому 2014 року. Саме так кваліфікує окупацію (навіть без збройного спротиву) спільна стаття 2 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року.

Відсутність оголошення війни не впливає ні на кваліфікацію міжнародного збройного конфлікту, ні на обов'язок держави дотримуватися норм МГП. Також на цю кваліфікацію не впливає запровадження правового режиму воєнного стану, адже це є правом держави-сторони конфлікту. При ухваленні такого рішення представники органів державної влади керуються юридичними, внутрішньополітичними, зовнішньополітичними та іншими чинниками.

Також у МГП виокремлюють **неміжнародний збройний конфлікт**, яким є ситуація тривалого застосування збройної сили між державою та організованою збройною групою або між організованими збройними групами на території цієї держави. Тобто неміжнародний збройний конфлікт відбувається на території держави та має внутрішній характер.

Усі статті Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року стосуються *міжнародного збройного конфлікту*, окрім спільної статті 3, положення якої застосовуються під час «У разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру та виникає на території держави однієї з Високих Договірних Сторін». Додатковий протокол I передбачає застосування виключно під час міжнародного збройного конфлікту.

1.5. Яка просторова дія міжнародного гуманітарного права?

Просторова сфера дії МГП має два аспекти: (1) визначення театру війни, тобто простору, де можуть вестися бойові дії; (2) застосування МГП у просторі та кваліфікації воєнних злочинів.

Міжнародний збройний конфлікт поширюється на всю територію сторін збройного конфлікту. Відповідно, театром війни є територія сторін міжнародного збройного конфлікту, включаючи повітряний і водний простір у межах території воюючих держав. Також бойові дії можуть відбуватися в міжнародних морських просторах, за межами національної юрисдикції третіх держав, це – театр морської війни. Наприклад, у Чорному морі, за виключенням територіальних і внутрішніх вод третіх держав.

Звісно, дія МГП поширюється на всю територію держав-сторін міжнародного збройного конфлікту, тобто РФ і України, та на бойові дії в морських просторах.

Тобто на поводження з українськими військовополоненими поширюється дія норм МГП, де би вони не знаходилися – на тимчасово окупованих РФ територіях України чи будь де на території РФ. І за будь-які серйозні порушення МГП щодо поводження з українськими військовополоненими несе міжнародну відповідальність РФ як держава, а кримінальну – індивіди, які вчиняли воєнні злочини щодо наших військовополонених.

1.6. В чому полягають принципи міжнародного гуманітарного права?

Серед норм МГП виокремлюють низку основних принципів, які мають основоположне значення для функціонування МГП загалом і кожного його інституту зокрема.

*Серед принципів МГП основне значення має **принцип гуманності**, який втілює мету і зміст кожної норми МГП – захистити жертв війни, забезпечити гуманне поводження з ними. Саме існування МГП можливе лише за умови досягнення балансу між принципом гуманності та принципом військової необхідності, компроміс між якими і визначає зміст усіх норм МГП.*

Зміст кожної з двох історичних підгалузей МГП, **права Женеви та права Гааги**, визначають ще два принципи. Для права Гааги це **принцип обмеження**, відповідно до якого право сторін збройного конфлікту обирати засоби і методи ведення війни *не є необмеженим*. Цей принцип обмежує воюючі сторони у використанні засобів і методів ведення війни. Його зміст також відображається у Додатковому протоколі I: «У разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни *не є необмеженим*».

Для права Женеви основоположним є принцип **гуманного поводження**, який вимагає гуманного ставлення до осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у збройному конфлікті, і включає обов'язок – ставитися з повагою до таких осіб, що не беруть участі у збройному конфлікті, тобто утримуватися від поведінки, яка може завдати шкоди таким особам, зокрема погроз, принижень тощо; *захищати* цих осіб від лих і страждань, що супроводжують збройний конфлікт, а також *охороняти* їх від небезпек (наприклад, евакуювати військовополонених із зони активних бойових дій); ставитися до захищених осіб **без дискримінації** за критеріями, встановленими міжнародним правом (національність, релігійні або політичні переконання, раса, стать, соціальний статус тощо).

До принципів права Гааги, які стосуються ведення бойових дій, також належать: **принцип розрізнення, принцип пропорційності, принцип вжиття запобіжних заходів і заборона вчинення зайвих страждань**.

1.7. Як співвідносяться принцип гуманності та принцип військової необхідності?

Сутність МГП відображає баланс між двома основоположними, проте різноспрямованими принципами: *принципом гуманності та принципом військової необхідності*. Встановлюють цей баланс держави за допомогою норм МГП. Так, у преамбулі IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року зазначається, що її текст «натхненний бажанням зменшити лиха війни, наскільки це дозволять воєнні вимоги, покликані служити загальним правилом поведінки для воюючих сторін у їхніх взаємовідносинах та у відносинах із місцевими жителями».

Будь-який збройний конфлікт передбачає заподіяння смерті, поранень, руйнувань тощо. Необхідність застосування сили і відображає зміст **принципу військової необхідності**. Але завдяки МГП свавілля військової необхідності обмежено на користь **гуманності**, і саме це обмеження забезпечує баланс між ними, якій міститься у нормах МГП.

Тобто за своєю сутністю МГП у цілому і кожна його норма зокрема є *балансом між цими протилежностями*. *Принцип військової необхідності* допускає застосування сили в межах, необхідних для досягнення законної мети збройного конфлікту, яка полягає лише в тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони з мінімальним витрачанням людських та інших ресурсів. *Принцип гуманності* забороняє заподіяння страждань і ушкоджень або заподіяння шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети збройного конфлікту.

Лише в результаті такого балансу стає можливим існування МГП як правил ведення збройного конфлікту, які зобов'язують його сторони. Ці два принципи складають основу МГП і формують всі його норми. Встановлюють такий баланс держави, укладаючи міжнародні договори щодо МГП і створюючи звичаєві норми міжнародного гуманітарного права.

РФ зухвало порушує основні принципи МГП, нехтуючи гуманністю, систематично і масово вбиваючи, катуючи і жорстоко поводячись з військовополоненими, незаконно затримуючи, вбиваючи і катуючи цивільне населення на тимчасово окупованих територіях, депортуючи українське населення, здійснюючи атаки на лікарні, школи та об'єкти енергетичної інфраструктури України, що не тільки порушує МГП і містить склад воєнних злочинів, а й становить ймовірні злочини проти людяності.

1.8. Чому в міжнародному гуманітарному праві немає взаємності?

Взаємність – поширений принцип міжнародного права, проте він відсутній у МГП. Відповідь на це питання міститься у спільній статті 1 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, яка визначає: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися й забезпе-

чувати дотримання цієї Конвенції **за всіх обставин**». Тобто не існує обставин, за яких сторони можуть нехтувати гуманністю, позбавивши себе обов'язку дотримуватися норм МГП. Тому Женевські та Гаазькі конвенції не надають права державам ухвалювати застереження до цих конвенцій, і тому не є легітимним закон, який декриміналізує воєнні злочини.

Будь-яка сторона збройного конфлікту повинна виконувати приписи МГП, *навіть у разі, якщо противник порушує їх або не є учасником певного міжнародного договору з МГП*. Це пов'язано з метою МГП – забезпечити захист жертв війни і гуманне поводження з ними. Тобто зобов'язання за МГП не залежать від дотримання МГП іншою стороною конфлікту. Держави-сторони міжнародного збройного конфлікту мають **однакові** зобов'язання, незважаючи на те, хто є агресором, а хто жертвою, бо ці зобов'язання стосуються захисту жертв війни.

Обидві сторони збройного конфлікту **повинні** захищати жертв війни. Наприклад, зобов'язання сторін міжнародного збройного конфлікту щодо поводження з військовополоненими відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року ідентичні для всіх сторін збройного конфлікту та не залежать від дотримання противником цієї Конвенції. Тому Україна неухильно дотримується норм щодо поводження з російськими військовополоненими, незважаючи на жорстоке поводження держави-агресора з українськими військовополоненими.

Конвенції з МГП містять універсальні формулювання: «Високі договірні сторони», «сторони конфлікту» або «держави». Кожна сторона збройного конфлікту повинна дотримуватися МГП відповідно до взятих на себе зобов'язань.

Але це не означає, що **загальне міжнародне право** взагалі не розділяє агресора від жертви, – ні, воно забороняє агресію, воно кваліфікує як протиправні будь-які дії агресора, воно передбачає відповідальність держави-агресора та його військово-політичного керівництва за злочин агресії. Адже МГП має іншу мету, воно стоїть на захисті жертв війни у будь-якому разі, у будь-якому збройному конфлікті, що фактично відбувається.

1.9. Міжнародний збройний конфлікт чи агресія?

Традиційно виникає питання про співвідношення понять «**міжнародний збройний конфлікт**» та «**агресія**». Ці поняття застосовуються у різних галузях і нормах міжнародного права та мають різну мету.

Поняття «міжнародний збройний конфлікт» використовується у МГП для позначення фактичного стану збройного протистояння між державами, а «агресія» – у загальному міжнародному праві та праві міжнародної безпеки для позначення протиправного застосування сили між державами. Тобто поняття «агресія» майже не застосовується в МГП.

Агресія породжує у держави-жертви агресії право на самооборону, право на застосування санкцій щодо агресора, можливість притягнення держави-агресора до відповідальності, а політичне і військове керівництво агресора – до кримінальної відповідальності.

Мета кваліфікації агресії – визначити наявність агресії, ідентифікувати агресію як порушення імперативних норм міжнародного права, вжити заходів, спрямованих на припинення агресії, притягти агресора до міжнародно-правової відповідальності, констатувати право держави-жертви агресії на самооборону. Для кваліфікації поведінки держави як агресії застосовуються положення Статуту ООН та Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» 1974 року. Резолюція містить перелік дій, що кваліфікуються як агресія.

Мета кваліфікації міжнародного збройного конфлікту – визначити умови застосування МГП, тобто початок застосування, просторову дію, обсяг норм, які застосовуються, коло осіб, на які поширюються захист. Загальна мета МГП – **це захист жертв війни**. Саме тому норми МГП однаково зобов'язують всіх держав-сторін конфлікту: як агресора, так і жертву агресії. Тому в МГП використовуються більш нейтральні поняття – «сторони збройного конфлікту», «держави-учасниці конвенції».

Крім того, злочин агресії є так званим «лідерським» злочином, до відповідальності за який може бути притягнуто тільки вище політичне і військове керівництво держави-агресора. А серйозні порушення норм МГП є іншим міжнародним злочином – воєнними злочинами, до відповідальності за вчинення яких може бути притягнута будь-яка особа.

Дії Російської Федерації проти України, **беззаперечно**, є агресією, що підтверджено численними резолюціями міжнародних організацій, серед яких і резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Агресія проти України», «Гуманітарні наслідки агресії проти України». Така кваліфікація міститься і в ряді заяв держав, а також у Наказі Міжнародного суду ООН стосовно спору між Україною та Росією щодо застосування Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року.

Починаючи з тимчасової окупації Росією АР Крим і міста Севастополь у лютому 2014 році, ситуація між Україною та РФ одночасно має дві кваліфікації: «агресія» (відповідно до загального міжнародного права, зокрема Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» 1974 р.) і «міжнародний збройний конфлікт» (відповідно до МГП, а саме – спільної статті 2 ЖК).

Крім того, державою-агресором щодо України є Республіка Білорусь, яка вчинила акт агресії проти України у формі надання території для здійснення РФ акту агресії проти України. Але Республіка Білорусь не є стороною міжнародного збройного конфлікту відповідно до спільної статті 2 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року.

1.10. Коли почався міжнародний збройний конфлікт між Російською Федерацією та Україною?

19 лютого 2014 року, із захопленням Російською Федерацією окремих об'єктів нафтогазовидобування в межах континентального шельфу України, розпочався **міжнародний збройний конфлікт**, спричинений агресією Росії проти України, що включає в себе подальші бойові дії на Сході України, тимчасову окупацію окремих районів Донецької та Луганської областей України. Повномасштабна агресія Росії проти України, яка почалася 24 лютого 2022 року, – черговий етап цього міжнародного збройного конфлікту.

Для констатації наявності міжнародного збройного конфлікту не є важливим його визнання іншою стороною. Фактична наявність збройного конфлікту породжує обов'язкове застосування норм МГП між державами – сторонами збройного конфлікту. Евфемізми на кшталт «спеціальна операція», що використовуються офіційними особами Ро-

сійської Федерації для виправдання агресії, не впливають на кваліфікацію міжнародного збройного конфлікту і на обов'язок воюючих сторін застосовувати і дотримуватися МГП.

Тому, попри заперечення Росією наявності міжнародного збройного конфлікту, на Російську Федерацію в повному обсязі поширюється зобов'язання щодо дотримання норм МГП і, відповідно, міжнародно-правова відповідальність за його порушення.

2 ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

- 2.1. Де шукати норми міжнародного гуманітарного права?
- 2.2. Чим відрізняються право Гааги і право Женеви?
- 2.3. Які є Женевські конвенції про захист жертв війни?
- 2.4. Що таке Додаткові протоколи до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року?
- 2.5. Що таке «мінімальний гуманітарний стандарт»?
- 2.6. Які конвенції обмежують вибір засобів і методів ведення війни?
- 2.7. Які конвенції захищають культурні цінності?
- 2.8. Що таке «звичайне міжнародне гуманітарне право»?
- 2.9. Які джерела застосовні до міжнародного і неміжнародного збройних конфліктів?
- 2.10. Які джерела застосовні до міжнародного збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною?

IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі
від 18 жовтня 1907 р.

.....

Конвенція про заборону розробки,
виробництва та накопичення запасів бактеріологічної
(біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення
від 13 січня 1972 року

.....

Конвенція про заборону або обмеження застосування
конкретних видів звичайної зброї, які можуть
вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень
або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року
(з поправкою до неї 2001 року)

.....

Конвенція про заборону розробки, виробництва,
накопичення, застосування хімічної зброї
та про її знищення від 13 січня 1993 року

.....

Конвенція про заборону застосування, накопичення
запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін
та про їх знищення від 18 вересня 1997 року

.....

Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми

.....

2.1. Де шукати норми міжнародного гуманітарного права?

Основні положення МГП конкретизовано у відповідних міжнародно-правових джерелах – **міжнародних договорах і міжнародно-правових звичаях**. Поняття «міжнародний договір» та «міжнародна конвенція» в загальному розумінні є синонімами.

Сторони *міжнародного збройного конфлікту* мають міжнародні зобов'язання щодо застосування і дотримання всіх норм МГП, щодо яких вони дали згоду на обов'язковість. Перш за все йдеться про **міжнародні договори** (конвенції) з міжнародного гуманітарного права. Якщо держава підписала і ратифікувала певну конвенцію, вона повинна дотримуватися її положень і буде нести відповідальність у разі порушення її норм.

Міжнародно-правові звичаї містять більш загальні, менш деталізовані правила. На відміну від міжнародних договорів, норми міжнародно-правових звичаїв – це правила поведінки, що створені усталеною практикою держав і визнані державами як юридично обов'язкові. Основні звичаєві норми міжнародного гуманітарного права систематизовано в документі «Звичаєве міжнародне гуманітарне право».

Ці норми носять загальнообов'язковий характер, не потребують формального приєднання держав і поширюються на будь-які сторони та учасників збройного конфлікту, у тому числі недержавних.

Щодо офіційних текстів міжнародних договорів України, варто звертатися на офіційного порталу Верховної Ради України, рубрика «законодавство»:

Міжнародні договори з МГП систематизовані на сайті МКЧХ:

Зі звичаєвим МГП можна ознайомитися на сторінці сайту МКЧХ за посиланням:

2.2. Чим відрізняються право Гааги і право Женеви?

Історично в МГП виокремлюють дві підгалузі: **право Женеви і право Гааги**. Вони втілені в конвенціях, які ухвалювалися, відповідно, у Женеві та в Гаазі. Саме з права Женеви почався відлік МГП, з 1864 року, коли було ухвалено Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених на полі бою. Далі право Женеви розвивалось у напрямку *захисту окремих категорій жертв війни*, а саме – поранених і хворих комбатантів, військовополонених, цивільного населення. Женевські конвенції з цих питань ухвалювалися у 1899, 1906, 1929, 1949 роках, Додаткові протоколи до них – у 1977, 2005 роках. Актуальними зараз є Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року з Додатковими протоколами 1977 і 2005 років.

Право Гааги здебільшого стосується *обмеження засобів і методів ведення війни*. Важливе значення для розвитку права Гааги мала IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1899 та 1907 років, яка містила додаток – Положення про закони і звичаї війни на суходолі.

Загалом, у 1907 році на II Гаазькій конференції миру було укладено 13 Гаазьких конвенцій, значна кількість яких стосувалася права морської війни. Деякі з цих конвенцій є чинними. Найбільш важливою зараз є IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року, вона є застосовною до міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України.

До права Гааги належать міжнародні договори, які містять *заборони щодо використання окремих засобів і методів ведення війни*. Ці заборони встановлено з другої половини XIX століття.

Зараз поділ МГП на право Женеви і право Гааги не має суттєвого значення, оскільки його загальною метою є захист жертв війни, що відбувається як шляхом закріплення відповідних заборон і гарантій захисту та гуманного поводження, так і шляхом заборони окремих засобів і методів ведення війни

2.3. Які є Женевські конвенції про захист жертв війни?

Чинними і застосовними до міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України, є **чотири Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року**: (I) Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; (II) Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; (III) Конвенція про поводження з військовополоненими; (IV) Конвенція про захист цивільного населення під час війни.

Кожна Женевська конвенція про захист жертв війни 1949 року захищає окрему категорію жертв війни: *поранених і хворих у діючих арміях, а також військовий медичний і духовний персонал; поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, а також військовий медичний і духовний персонал; військовополонених; цивільне населення*. Також, кожна Женевська конвенція про захист жертв війни 1949 року містить перелік **серйозних порушень** відповідної конвенції, які є *воєнними злочинами стосовно певної категорії захищених осіб* (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV, ст. 85 ДП I).

Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року застосовуються до міжнародних збройних конфліктів, крім статті 3, спільної для всіх чотирьох конвенцій, яка застосовується до будь-яких збройних конфліктів.

Унікальністю Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року є участь у них всіх держав світу. Рівень участі держав у Додаткових протоколах 1977 року є значно меншим. Україна є державою-учасницею чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни та трьох Додаткових протоколів до них.

Російська Федерація є стороною чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року. У 2019 році РФ відкликала свою заяву про згоду на компетенцію Міжнародної комісії зі встановлення фактів, утворену на підставі статті 90 Додаткового протоколу I, але вона залишилася стороною цього Протоколу.

2.4. Що таке Додаткові протоколи до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року?

До Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року в 1977 році було укладено два Додаткових протоколи: *Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року (Протокол I)* та *Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року (Протокол II)*. Третій Додатковий протокол було укладено в 2005 році, він стосується запровадження додаткової відмітної емблеми: *Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 8 грудня 2005 року (Протокол III)*.

Додаткові протоколи є самостійними міжнародними договорами, стороною яких може бути будь-яка держава-учасниця Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, але кожен з них потрібно підписувати і ратифікувати окремо.

Додатковий протокол I стосується захисту жертв *міжнародних збройних конфліктів* і містить норми, які значно доповнюють і розвивають Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року, перш за все включаючи питання щодо засобів і методів ведення війни, зокрема принципи розрізнення, пропорційності, вжиття запобіжних заходів, критерії заборони окремих засобів і методів ведення війни, статусу учасників міжнародного збройного конфлікту, визначення комбатантів і військовополонених, шпигунів і найманців, – тобто містить одночасно положення права Женеви та права Гааги.

Додатковий протокол II розрахований тільки на захист жертв *неміжнародного збройного конфлікту*. Це перший міжнародний договір, сфера дії якого поширюється виключно на неміжнародні збройні конфлікти. На відміну від спільної статті 3 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, яка застосовна до будь-яких неміжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол II застосовується тільки до неміжнародних збройних конфліктів *високої інтенсивності*, які передбачають певний рівень організації антиурядових сил. Кількість норм і їх деталізація у Додатковому протоколі II значно менші порівняно з чотирма Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року та Додатковим протоколом I.

2.5. Що таке «мінімальний гуманітарний стандарт»?

Найбільш влучним, концентрованим втіленням принципу гуманності в МГП є *стаття 3, спільна для чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року*. Саме вона забезпечує мінімальний захист жертв війни та містить мінімальні стандарти, від яких воюючі сторони не повинні відступати за жодних обставин. Вміщені в цій статті норми вважаються частиною звичаєвого МГП.

Цю статтю ще називають **конвенцією в мініатюрі**, оскільки вона містить основні принципи стосовно поведінки з особами, які перебувають під владою супротивника. Ця стаття закріплює *мінімальні стандарти гуманності*, визначаючи:

«У випадку збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру і виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення:

1. З особами, які не беруть активної участі у воєнних діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у воєнних діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поведуться за будь-яких обставин гуманно, без будь-якої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, релігії чи вірування, статі, походження чи майнового становища чи будь-якими іншими аналогічними критеріями.

Із цією метою заборонено зараз і надалі вчиняти стосовно зазначених вище осіб такі дії:

- a) насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;
- b) захоплення заручників;
- c) наругу над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;
- d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії визнані цивілізованими народами як необхідні.

2. Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу».

Потреба у цій статті на момент ухвалення Женевських конвенцій про захист жертв війни у 1949 році була викликана поширенням при-

писів цих конвенцій лише на міжнародні збройні конфлікти, а також відсутності в міжнародному праві інших норм, які б обмежували насильство під час збройних конфліктів неміжнародного характеру.

Стаття 3 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року стала компромісом між державами щодо необхідності врегулювання збройних конфліктів, які не носять міжнародного характеру. Тому вона містить саме *мінімальні стандарти, так званий гуманітарний мінімум*, який не має бути порушений у жодному разі, за жодних умов.

2.6. Які конвенції обмежують вибір засобів і методів ведення війни?

Конвенції, які забороняють певні **засоби і методи ведення війни**, належать до *права Гааги*. Починаючи з середини XIX століття держави укладали спочатку декларації, а потім конвенції, якими забороняли окремі засоби і методи ведення війни.

Загальні принципи та заборони щодо засобів і методів ведення війни містяться у Гаазькому положенні 1907 року, Додатковому протоколі I.

Більш спеціальні заборони містяться в наступних угодах:

- ◆ Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення 1972 року;
- ◆ Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1980 року (з поправкою до неї 2001 року);
- ◆ Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 року;
- ◆ Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення 1997 року;
- ◆ Конвенція про касетні боеприпаси 2008 року.

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію 1980 року, містить загальні приписи. Заборони ж щодо конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що спричиняють надмірні пошкоджен-

ня або мають невивіркову дію, встановлюються окремими протоколами до Конвенції 1980 року: Протокол про осколки, які не визначаються, 1980 року (Протокол I); Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв 1980 року, з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II); Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї 1980 року (Протокол III); Протокол про засліплюючу лазерну зброю 1995 року (Протокол IV); Протокол про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни 2003 року (Протокол V).

Також укладено окрему Конвенцію про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року.

Україна є стороною всіх зазначених конвенцій, окрім Конвенції щодо касетних боєприпасів 2008 року.

РФ не є учасницею Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 року та Конвенції про касетні боєприпаси 2008 року.

2.7. Які конвенції захищають культурні цінності?

МГП містить значну кількість норм, які захищають **культурні цінності**. Вони утворюють окремий правовий інститут, який належить до права Гааги.

Загальні принципи та заборони щодо захисту культурних цінностей під час міжнародного збройного конфлікту містяться у Гаазькому положенні 1907 року (статті 27, 56) та Додатковому протоколі I (статті 53, 85(4d)).

Спеціальні заборони містяться у Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, до якої ухвалено два протоколи: Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту та Другий протокол 1999 року до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту.

Окремі міжнародні договори, норми щодо захисту культурних цінностей існують у звичайовому МГП (Норми 38-41 ЗМП).

Україна бере участь як у зазначеній конвенції, так і в обох протоколах до неї. Найбільш деталізоване визначення культурних цінностей,

які знаходяться під захистом під час міжнародного збройного конфлікту, міститься у ст. 1 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року.

Україна використовує механізми **посиленого захисту** культурних цінностей, передбачені у до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року.

РФ є учасницею Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року з Протоколом про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, але не бере участі у Другому протоколі 1999 року.

Атаки РФ на культурні цінності України, привласнення і розграбування російською окупаційною владою культурної спадщини України є серйозними порушеннями вказаних конвенцій і звичаєвих норм МГП щодо охорони культурних цінностей.

2.8. Що таке «звичаєве міжнародне гуманітарне право»?

Міжнародне право, на відміну права національного, має інші джерела, в яких містяться міжнародно-правові норми. Окрім міжнародних договорів, другим основним джерелом міжнародного права є **міжнародно-правові звичаї**. За своєю природою міжнародно-правові звичаї є *усталеною практикою держав, які визнаються як юридично обов'язкові норми*. На відміну від конвенцій, міжнародно-правові звичаї не закріплені у формалізованих, письмових джерелах.

Серед загальновідомих прикладів звичаєвих норм міжнародного права прав людини – Загальна декларація прав людини. Саме її норми – це звичаєві норми міжнародного права, а сама Декларація за формою ухвалення не є юридично обов'язковим документом, це резолюція Генеральної Асамблеї ООН.

Звичаєві норми МГП мають таку саму правову природу, вони загальнообов'язкові за характером, не потребують формального приєднання держав і поширюються на будь-які сторони й учасників збройного конфлікту, у тому числі недержавних. Це дуже важлива особливість звичаєвих норм МГП, оскільки вони *обов'язкові незалежно від участі держави в міжнародному договорі МГП, незалежно від того, чи є сторона збройного конфлікту суб'єктом міжнародного права*.

Звичаєві норми МГП були систематизовані Міжнародним комітетом Червоного Хреста в документі «**Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми**» на підставі міжнародної та національної практики застосування та імплементації МГП, положень міжнародних конвенцій, практики міжнародних і національних судів, військових статутів, законодавства держав, що свідчить про наявність усталеної практики держав, котра є втіленням звичаєвих норм МГП. Посилання на Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми:

Кількість систематизованих норм в цьому документі досить незначна – сто шістдесят одна норма, проте ці норми охоплюють основний зміст МГП. Але вони не конкретизовані, не деталізовані, на відміну від конвенційних норм МГП. Наприклад:

Норма 1. Сторони збройного конфлікту завжди повинні розрізняти цивільних осіб і комбатантів. Напади можуть бути спрямовані лише проти комбатантів. Напади не повинні спрямовуватися проти цивільних осіб.

Норма 11. Напади невибіркового характеру заборонені.

Норма 74. Заборонено застосовувати хімічну зброю.

Норма 87. З цивільними особами й особами, позбавленими боєздатності (*hors de combat*), слід поводитися гуманно.

Норма 151. Індивіди несуть кримінальну відповідальність за вчинені ними воєнні злочини.

Для загального ознайомлення з нормативним змістом МГП доцільно використовувати саме Звичаєве міжнародне гуманітарне право.

Прикладом іншого систематизованого джерела звичаєвих норм МГП є Керівництво Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі 1994 року

Більшість цих норм не кодифікована у міжнародних договорах, тобто має звичаєвий характер. Нещодавно МКЧХ підготувало Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту:

2.9. Які джерела застосовні до міжнародного і неміжнародного збройних конфліктів?

Обсяг норм МГП, який застосовується в умовах *міжнародного та неміжнародного збройного конфлікту*, є різним.

До міжнародного збройного конфлікту застосовуються всі чотири Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року, Додатковий протокол I до них, звичаєві норми МГП і відповідні конвенції, що обмежують певні засоби і методи ведення війни.

Усі ці джерела МГП у повному обсязі є застосовними до *міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією Росії проти України* (за виключенням міжнародних договорів з МГП, в яких вони не беруть участь).

Значно меншим є обсяг норм, який застосовується до неміжнародного збройного конфлікту: це лише спільна стаття 3 Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів *неміжнародного* характеру від 8 червня 1977 року. Звичайно, застосовуються звичаєві норми МГП (вони досить універсальні) і міжнародні договори щодо обмеження певних засобів і методів ведення війни.

2.10. Які джерела застосовні до міжнародного збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною?

До міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією Росії проти України, застосовними є *всі міжнародні договори з МГП, в яких беруть участь Україна і РФ*, а також звичаєві норми МГП, незважаючи на статус звичаєвих норм міжнародного права у внутрішньодержавному праві.

РФ є державою-учасницею всіх Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, Додаткового протоколу I (за виключенням зобов'язань за статтею 90 щодо компетенції Міжнародної комісії зі встановлення фактів), чинних Гаазьких конвенцій 1907 року, конвенцій, що обмежують засоби і засоби ведення війни, крім Конвенції щодо касетних

боєприпасів 2008 року та Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення 1997 року. РФ також не є учасницею Додаткового протоколу III і Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Отже РФ несе зобов'язання за всіма міжнародними договорами, в яких бере участь. Також на РФ поширюються зобов'язання за звичаєвим МГП.

Росія як держава-окупант несе відповідальність за дотримання норм МГП на всіх тимчасово окупованих територіях України. Режим окупації та зобов'язання Росії як держави-окупанта регламентовано: Конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі з Положенням про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року; Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, Додатковим протоколом I, звичаєвим МГП.

Україна бере участь у всіх міжнародних договорах з МГП, окрім Конвенції щодо касетних боєприпасів 2008 року. Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Всі міжнародні договори з МГП, в яких бере участь Україна, є частиною національного законодавства України. Також Україна несе зобов'язання за звичаєвим МГП.

УЧАСНИКИ ТА ЖЕРТВИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

- 3.1. На які категорії поділяється населення під час збройного конфлікту?
- 3.2. Хто такі «комбатанти»?
- 3.3. Що таке «привілей комбатанта»?
- 3.4. Яким є правовий статус особового складу добровольчих загонів?
- 3.5. Хто такі «некомбатанти»?
- 3.6. Хто такі «найманці»?
- 3.7. Кого МГП вважає жертвами війни?
- 3.8. Хто належить до цивільних осіб?
- 3.9. Коли цивільна особа втрачає імунітет від нападу?
- 3.10. Яким є статус журналістів під час збройного конфлікту?

IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі
від 18 жовтня 1907 р.

.....

Женевська конвенція про поводження
з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

.....

Додатковий протокол до Женевських конвенцій
від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв
міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)
від 8 червня 1977 р.

.....

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням,
використанням, фінансуванням і навчанням найманців
від 4 грудня 1989 р.

.....

Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми

.....

Безпосередня участь у військових діях:
керівництво по тлумаченню поняття
у світі міжнародного гуманітарного права

3.1. На які категорії поділяється населення під час збройного конфлікту?

Базовим принципом для МГП є **розрізнення** між цивільними особами та цивільними об'єктами з одного боку, і комбатантами та військовими об'єктами – з іншого. Тобто, відповідно до МГП, все населення воюючих сторін під час збройного конфлікту поділяється на **комбатантів і цивільне населення**.

Цей поділ відображено в статті 48 Додаткового протоколу I: «Для забезпечення поваги й захисту цивільного населення та цивільних об'єктів сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів». Стаття відображає основоположний для МГП **принцип розрізнення**, який дуже чітко та змістовно відображений і в Звичайному міжнародному гуманітарному праві: «Сторони збройного конфлікту завжди повинні розрізняти цивільних осіб і комбатантів. Напади можуть бути спрямовані лише проти комбатантів. Напади не повинні спрямовуватися проти цивільних осіб» (Норма 1 ЗМГП).

Комбатант і цивільні особи – це основні категорії в МГП. Всі інші підкатегорії учасників збройних конфліктів або пов'язані (некомбатанти), або похідні від них (*hors de combat*¹, військовополонені).

Якщо особа не належить до комбатантів або похідних від них категорій, вона є цивільною особою. Виокремлення серед цивільного населення осіб, що перебувають під **особливим захистом** (діти, жінки, цивільний медичний персонал, персонал гуманітарних організацій, журналісти), не змінює цивільного статусу цих осіб, але надає їм додатковий захист.

Категорія «комбатант» вживається лише стосовно міжнародного збройного конфлікту. Вона опосередковує зв'язок між комбатантом і державою. Для неміжнародного збройного конфлікту використовується поняття «особи, які беруть участь у збройному конфлікті».

¹ Особи, які вибули зі строю.

3.2. Хто такі «комбатанти»?

До **комбатантів** належить особовий склад збройних сил сторони збройного конфлікту. Вони є законними учасниками війни, мають право застосовувати насильство в рамках, дозволених МГП, і не несуть персональної відповідальності за участь у військових діях (так званий «привілей комбатанта»). Важливо, що привілей комбатанта не поширюється на міжнародні злочини (злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини), за котрі комбатант, як і цивільна особа, несе відповідальність у будь-якому разі.

Визначення поняття «комбатант» витікає із значення поняття **«збройні сили сторони конфлікту»** – вони складаються з усіх організованих збройних сил, груп і формувань, які перебувають під командуванням особи або осіб, відповідальних перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих. Це положення Додаткового протоколу I.

Зв'язок між статусом комбатанта і військовополоненого підкреслює стаття 55 Додаткового протоколу I: «Будь-який комбатант... який потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим». Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року містить перелік категорій осіб, та мають право на статус військовополоненого (ст. 4 ЖК).

В Україні до комбатантів належить особовий склад Сил оборони: Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

З російської сторони до комбатантів належить особовий склад підрозділів збройних сил Російської Федерації та особовий склад інших підрозділів, які діють на стороні держави-агресора під її загальним командуванням.

Україна визнає комбатантами супротивника громадян України, що беруть участь у міжнародному збройному конфлікті, спричиненому агресією РФ проти України, на стороні агресора, у складі його збройних сил або незаконних збройних формувань. Тобто вони є: (1) законною військовою ціллю; (2) у випадку потраплення у полон мають право на поводження відповідно до вимог Женевської конвенції про поводжен-

ня з військовополоненими 1949 року; (3) не несуть персональної відповідальності за безпосередню участь у бойових діях; (4) є суб'єктами кримінальної відповідальності за злочини проти національної безпеки України, зокрема за державну зраду (ст. 111 Кримінального кодексу України).

3.3. Що таке «привілей комбатанта»?

Це загальне положення МГП щодо правомірності участі комбатанта в міжнародному збройному конфлікті, на відміну від цивільних осіб, та відсутності відповідальності комбатанта за факт такої участі. Зміст **привілея комбатанта** розкривається у нормі, яка містить визначення комбатанта (ст. 43 ДП I): «Особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває у конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто вони *мають право брати безпосередню участь у військових діях*».

Право брати безпосередню участь у військових діях свідчить, що *комбатанти є законними учасниками війни*, водночас вони є законною військовою ціллю.

Як правило, комбатанти не повинні нести персональну відповідальність тільки за факт участі в міжнародному збройному конфлікті, тому що вони беруть у ньому участь не в особистій якості, а як комбатанти держави сторони конфлікту, у складі її збройних сил. Отже, комбатанти як законні представники сторін міжнародного збройного конфлікту, мають імунітет від судового переслідування за участь у військових діях, що здійснюються відповідно до МГП. Але вони несуть відповідальність за воєнні злочини (тобто серйозні порушення МГП), а також злочини проти людяності та злочин геноциду, вчинені під час міжнародного збройного конфлікту.

Якщо комбатант попадає в полон, він набуває статус військовополоненого, який є похідним від статусу комбатанта – законного учасника війни. Військовий полон не вважається покаранням, але військовополонений може бути притягнений до відповідальності за міжнародні злочини. При цьому він не втрачає статусу військовополоненого, на нього поширюються гарантії Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року незалежно від процесуального статусу.

3.4. Яким є правовий статус особового складу добровольчих загонів?

Стаття 43 Додаткового протоколу I відносить до комбатантів усіх осіб, які входять до складу збройних сил сторони міжнародного збройного конфлікту. Визначення збройних сил сторони міжнародного збройного конфлікту міститься у статті 43(1) Додаткового протоколу I – це всі організовані збройні сили, групи та підрозділи, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих. Тобто, фактично, сторона міжнародного збройного конфлікту визначає перелік «організованих збройних сил, груп і формувань», які будуть належати до складу її збройних сил.

Більш раннє Гаазьке положення 1907 року та ЖК I, ЖК II, ЖК III відносять до комбатантів особовий склад нерегулярних ополченців і добровольчих батальйонів, якщо вони відповідають чотирьом умовам:

«Військові закони, права і обов'язки застосовуються не лише до армій, але й також до ополчення та добровольчих загонів, якщо вони відповідають таким умовам:

1. Знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;
2. Мають закріплену відмітну емблему, яка може бути впізнана на відстані;
3. Відкрито носять зброю; і
4. Ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни» (ст. 1 Гаазького положення 1907 року).

Якщо особа не відповідає цим умовам, вона вважається цивільною особою і на неї поширюються гарантії Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року. У випадку безпосередньої участі такої особи в бойових діях вона вважається цивільною особою, яка бере безпосередню участь у бойових діях, та може бути притягнута до відповідальності за таку участь, втративши імунітет від нападу. Звісно, така особа не має права на статус військовополоненого.

3.5. Хто такі «некомбатанти»?

Некомбатанти – це особи, які входять до особового складу збройних сил сторони конфлікту, але безпосередньої участі в бойових діях не беруть,

а тому мають імунітет від нападу. У випадку безпосередньої участі в бойових діях вони втрачають імунітет від нападу. Звичайно, вони не можуть використовувати свій статус для скоєння нападу, це буде порушенням МГП і може кваліфікуватися як воєнний злочин у вигляді віроломства.

Насамперед до некомбатантів належить *медичний і духовний персонал зі складу збройних сил сторін збройного конфлікту, а також інший медико-санітарний персонал, зазначений у ЖК I, ЖК II та ДП I.*

У Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 року термін «некомбатант» не застосовується, тому часто його помилково використовують як антонім терміну «комбатант», тобто для позначення цивільних осіб.

Термін «некомбатант» застосовується в Гаазькому положенні 1907 року: «Стаття 3. Збройні сили воюючих сторін можуть **складатися з комбатантів та некомбатантів**. У разі захоплення ворогом як ті, так і інші користуються правами військовополонених».

Медичний і духовний персонал збройних сил сторони конфлікту, тобто некомбатанти, має спеціальний захист (ЖК I, ЖК II) та особливості статусу разі затримання противником: «Особи зі складу медичного та духовного персоналу, затримані державою, що тримає в полоні, з метою надання допомоги військовополоненим, не вважаються військовополоненими» (ст. 33 ЖК III).

Вони користуються пільгами та захистом, передбаченими ЖК III, «ім також забезпечують усі можливості для надання «медичної та духовної допомоги військовополоненим» (ст. 33 ЖК III).

3.6. Хто такі «найманці»?

МГП виокремлює **найманців** як осіб, що не є комбатантами, тобто вони не є законними учасниками міжнародного збройного конфлікту і не мають права на статус військовополоненого.

МГП безпосередньо не криміналізує найманство, воно відмовляє найманцю в праві вважатися законним учасником війни, тобто комбатантом. Таким чином, відповідно до МГП, найманець *не є законним учасником війни, не має права на статус військовополоненого та може бути притягнутий до відповідальності за сам факт участі у збройному конфлікті.*

У 1989 році було укладено Міжнародну конвенцію про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, яка містить зобов'язання держав-учасниць криміналізувати найманство.

Визначенні найманця міститься у статті 47(2) Додаткового протоколу I: це будь-яка особа, котра:

- ◆ спеціально завербована на місці або за кордоном, щоб брати участь у збройному конфлікті;
- ◆ фактично бере безпосередню участь у військових діях;
- ◆ бере участь у військових діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони;
- ◆ не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває в конфлікті;
- ◆ не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті;
- ◆ не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особа, котра входить до складу її збройних сил.

Тобто найманцем за МГП є особа, яка відповідає одночасно **всім шести вимогам** статті 47(2) Додаткового протоколу I.

Аналогічні вимоги щодо визначення найманця містяться у статті 447 Кримінального кодексу України у вигляді примітки до статті:

«Під найманцем у цій статті слід розуміти особу, яка:

- 1) спеціально завербована в Україні чи за її межами для того, щоб брати на території України чи території інших держав участь у збройному конфлікті, воєнних або насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, перешкоджання діяльності органів державної влади чи порушення територіальної цілісності;
- 2) бере участь у воєнних або насильницьких діях з метою одержання будь-якої особистої вигоди;

- 3) не є ні громадянином (підданим) сторони, що перебуває у конфлікті, ні особою, яка постійно на законних підставах проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває у конфлікті;
- 4) не входить до особового складу збройних сил держави, на території якої здійснюються такі дії;
- 5) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває у конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил».

3.7. Кого МГП вважає жертвами війни?

У МГП використовується узагальнююча категорія «**жертви війни**» («**жертви збройних конфліктів**»), що охоплює осіб, які перебувають під захистом МГП. Вона має нормативний характер і використовується у Додаткових протоколах до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року:

«Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується **захисту жертв міжнародних збройних конфліктів**, від 8 червня 1977 р.»;

«Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту **жертв збройних конфліктів** неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р.».

Також категорія «жертви війни» використовується у загальній назві чотирьох Женевських конвенцій про **захист жертв війни** 1949 року.

Такий захист поширюється на декілька категорій, які вказані у назві кожної з Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, що перебувають під захистом певної конвенції: поранених і хворих зі складу збройних сил сторони конфлікту (ЖК I); поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (ЖК II); військовий медичний і духовний персонал (ЖК I, ЖК II, ЖК III); військовополонених (ЖК III); цивільних осіб (ЖК IV), а також визначає режим захисту певної категорії жертв війни. Звісно, відповідні норми містяться у Додатковому протоколі I та звичаєвому МГП.

Визначення категорії «жертви війни» має значення для кваліфікації воєнних злочинів. Тобто при кваліфікації порушень воєнних злочинів

за статтею 438 Кримінального кодексу України потрібно посилення на відповідну статтю конкретної Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 року, яка захищає цю категорію жертв війни.

Відповідно до МГП, зокрема ЖК IV, під захистом від небезпек збройного конфлікту перебувають цивільні особи як під час бойових дій, так і під час знаходження під владою супротивника на окупованій території. Причому *статус цивільної особи* не змінюється навіть у випадку її безпосередньої участі у бойових діях. На період такої безпосередньої участі вона позбавляється імунітету від нападу, але статус цивільної особи зберігає. Після припинення безпосередньої участі, імунітет повертається, але ця особа може нести відповідальність за незаконну участь у міжнародному збройному конфлікті.

Відповідно МГП, зокрема ЖК I, ЖК II мають захист і комбатанти *hors de combat* – поранені, хворі або особи, що зазнали корабельної аварії, які припинили брати участь у збройному конфлікті. ЖК III поширює захист на військовополонених.

Тобто до жертв війни відносять цивільних осіб, поранених і хворих комбатантів, що припинили опір, військовополонених супротивника.

3.8. Хто належить до цивільних осіб?

Цивільними є особи, які не належать до комбатантів та їх похідних категорій (поранених і хворих комбатантів, військовополонених) і некомбатантів. Саме на це вказує Звичаєве міжнародне гуманітарне право: «Цивільні особи – це особи, які не входять до особового складу збройних сил. Цивільне населення складається з усіх осіб, що є цивільними особами» (Норма 5 ЗМГП).

Усі сумніви щодо цивільного статусу особи тлумачаться на користь того, що особа є цивільною (ст. 50 (1) ДП I). Також присутність серед цивільного населення окремих осіб, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення його цивільного статусу (ст. 50 (3) ДП I).

Цивільні особи, відповідно до МГП, не є законними учасниками війни, не мають права брати участь у збройному конфлікті, і саме тому вони забезпечені імунітетом від нападу.

МГП забороняє щодо цивільних осіб і цивільного населення: прямі напади; невибіркові/непропорційні напади; вбивство; катування; жорстоке поводження; незаконні затримання; насильство або погрози насильством, основною метою якого є тероризування цивільного населення; використання як «живих щитів»; примусове переміщення і депортацію та інше.

Серед цивільних осіб окремими підкатегоріями є жінки, діти, поранені, хворі, особи з інвалідністю, цивільний медичний і духовний персонал, журналісти, персонал з надання гуманітарної допомоги, персонал цивільного захисту, щодо захисту яких діють спеціальні норми та механізми, передбачені МГП.

У випадку, якщо цивільна особа бере безпосередню участь у бойових діях, імунітет від нападу вона втрачає, не набуваючи при цьому привілею комбатанта. Але така втрата імунітету від нападу поширюється лише на період безпосередньої участі.

У будь-якому разі, цивільні особи, як і комбатанти, є суб'єктами кримінальної відповідальності у випадку вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду. Тобто суб'єктом міжнародних злочинів може бути будь-яка особа.

3.9. Коли цивільна особа втрачає імунітет від нападу?

У випадку, якщо цивільна особа бере **безпосередню участь** у бойових діях, *імунітет від нападу вона втрачає на період такої участі*.

Питання безпосередньої участі цивільних осіб є складним, зважаючи на те, що саме вважати «безпосередньою участю». Для того, щоб конкретну дію можна було кваліфікувати як безпосередню участь у бойових діях, вона повинна відповідати одночасно трьом вимогам: (1) має бути досягнутий поріг шкоди, тобто шкода внаслідок безпосередньої участі має носити або конкретно воєнний характер, або стати причиною смерті, травмування осіб або руйнування об'єктів, що належать супротивнику; (2) має бути прямий причинно-наслідковий зв'язок між діями та очікуваною шкодою; (3) дія має бути спеціально направленою на досягнення встановленого порогу шкоди та скоєною на підтримку однієї сторони в збройному конфлікті та на шкоду іншій.

Наприклад, безпосередній напад на комбатантів противника, розмінування або встановлення мін у зоні бойових дій на користь супротивника, охорона військовополонених вважатимуться безпосередньою участю, тобто в цьому разі цивільна особа втратить імунітет від нападу.

При цьому вона не отримає статус комбатанта та право на статус військовополоненого. За цією особою залишиться статус цивільної особи, але яка бере безпосередню участь у збройному конфлікті. У випадку захоплення така особа може бути притягнута до відповідальності за незаконну участь у збройному конфлікті, з обов'язковим дотриманням загальних гарантій, передбачених у Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року.

3.10. Яким є статус журналістів під час збройного конфлікту?

МГП містить дві групи норм щодо статусу журналістів у широкому сенсі.

Журналіст вважається цивільною особою, яка підпадає під захист Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року та відповідних норм Додаткового протоколу I.

Також на журналістів поширюється спеціальний захист відповідно до статті 79 «Заходи щодо захисту журналістів»¹ Додаткового протоколу I. Відповідно до цієї статті журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи, тобто отримують статус і захист як цивільні особи, користуючись захистом згідно з Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року та Додаткового протоколу I за умови, що не чинять дій, несумісних з їх статусом цивільних осіб.

Вони можуть отримувати посвідчення особи згідно зі зразком, що наводиться в додатку до Додаткового протоколу I. Це посвідчення, що підтверджує статус пред'явника як журналіста, видається урядом держави, громадянином якої є журналіст або на території якої він по-

¹ У Звичайовому міжнародному гуманітарному праві міститься аналогічна Норма 34. «Журналісти»: «Цивільні журналісти, що перебувають у професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, мають право на повагу та захист, доки вони не беруть безпосередньої участі у військових діях» [МЗК/НМЗК]».

стійно проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює.

Можна виокремити також статус військового кореспондента (репортера) як особи, що акредитована при збройних силах, хоча це дещо застаріла категорія, яка мала місце під час Другої світової війни. Але ці норми є чинними. Стаття 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року передбачає, що можуть отримати статус військовополоненого особи, «які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад ... військові репортери ... за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку». Тобто військовий кореспондент (репортер) може отримати статус військовополоненого.

4 ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

- 4.1. Хто в міжнародному гуманітарному праві вважається військовополоненим?
- 4.2. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають військовополонених?
- 4.3. У чому полягають основні права військовополонених?
- 4.4. Як подавати матеріали про військовополонених, щоб не порушити їх права?
- 4.5. Які основні державні органи займаються військовополоненими в Україні?
- 4.6. Які повноваження має МКЧХ щодо військовополонених?
- 4.7. Що таке «Центральне агентство у справах військовополонених»?
- 4.8. Що таке «Національне інформаційне бюро»?
- 4.9. Куди звертатися, якщо близька особа, ймовірно, потрапила в полон?
- 4.10. У чому полягають основні вимоги щодо утримання військовополонених?

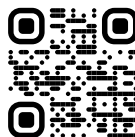

Женевська конвенція про поводження
з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

.....

Національне інформаційне бюро

.....

Координаційний штаб з питань поводження
з військовополоненими

.....

Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти
за особливих обставин

.....

МКЧХ в Україні

4.1. Хто в міжнародному гуманітарному праві вважається військовополоненим?

Поняття «**військовополонений**» визначено у статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року та в Додатковому протоколі I (ст. 43(2) ДП I).

Військовополонені – це особи певних категорій, які потрапили в полон до супротивника. Такими категоріями є:

- ◆ особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також ополчення або добровольчі загони, що входять до їх складу;
- ◆ члени інших ополчень, добровольчих загонів, рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту;
- ◆ члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;
- ◆ жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника;
- ◆ особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу: цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил;
- ◆ члени екіпажів суден торговельного флоту та цивільних повітряних суден сторін конфлікту.

У ДП I визначення ширше: *будь-який комбатант, який потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим.*

У разі сумнівів щодо приналежності особи до названих категорій, а відтак і наявності статусу, вона має право на захист як військовополонена, доки її статус не буде визначено (ст. 5 ЖК III).

4.2. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають військовополонених?

Статус військовополонених, їх захист і правила поведження з ними визначаються нормами як звичаєвого, так і договірного МГП.

Серед звичаєвих норм МГП, що є обов'язковими до виконання всіма сторонами збройного конфлікту, варто навести такі: Норма 65, яка забороняє брати противника в полон, удаючись до віроломства; Норма 128, яка визначає, що військовополонені мають бути звільнені та репатрійовані негайно після завершення воєнних дій.

Не применшуючи значення звичаєвих норм, слід зазначити, що саме в договірному праві міститься основне джерело МГП щодо захисту військовополонених. Йдеться про *Женевську конвенцію про поведження з військовополоненими 1949 року*, широко відому як Третя Женевська конвенція. Вона є основним джерелом МГП щодо поведження з військовополоненими та містить норми, які визначають:

- ◆ статус військовополонених;
- ◆ загальні положення про їх захист;
- ◆ правила і порядок поведження з військовополоненими під час усього процесу полону (наприклад, захоплення в полон, утримання та харчування, гігієна та медична допомога, релігійна й інтелектуальна активність, забезпечення дисципліни тощо);
- ◆ кримінальні та дисциплінарні санкції, які застосовуються до військовополонених;
- ◆ звільнення та репатріацію військовополонених.

4.3. У чому полягають основні права військовополонених?

Основні права військовополонених визначено Женевською конвенцією про поведження з військовополоненими 1949 року. Серед них:

- ◆ право на життя;
- ◆ право на гуманне поведження;
- ◆ право на захист від актів насилля чи залякування, а також від образ і цікавості публіки;
- ◆ право на повагу до особистості й честі військовополоненого;
- ◆ право на повагу, належну званню та віку військовополоненого;

- ◆ право на рівне поводження незалежно від раси, національності, релігії чи віросповідання, політичних переконань або за іншими аналогічними ознаками;
- ◆ право на евакуацію до таборів, розміщених у зоні, що знаходиться на достатній відстані від зони бойових дій;
- ◆ право на безоплатне утримання;
- ◆ право на безоплатну медичну допомогу;
- ◆ право на достатнє харчування;
- ◆ право на одяг з урахуванням кліматичних умов місцевості;
- ◆ право на релігійну діяльність;
- ◆ право на винагороду за працю;
- ◆ право на кореспонденцію;
- ◆ право на справедливий суд (у випадку вчинення злочинів);
- ◆ право на захист від колективних і тілесних покарань, тортур;
- ◆ право на звільнення і репатріацію після закінчення бойових дій.

І Російська Федерація, і Україна є сторонами Третьої Женевської конвенції, а відтак зобов'язані дотримуватись її положень у поводженні з військовополоненими та забезпечувати їх основні права.

4.4. Як подавати матеріали про військовополонених, щоб не порушити їх права?

Одним із прав військовополонених є **право на захист від образ та цікавості публіки** (ст. 13 ЖК III). Це право є достатньо широким, адже поняття «цікавість публіки» є дуже загальним.

Під «публікою» варто розуміти всіх осіб, хто прямо не пов'язаний з утриманням військовополонених, включаючи й інших представників держави, яка утримує в полоні (Коментар до ЖК III). Тобто широке, невизначене коло осіб, які потенційно можуть ознайомитися з журналістськими матеріалами про військовополонених, особливо в електронних ЗМІ, можна вважати таким, що відповідає поняттю «публіка».

Цікавість публіки може проявлятися у багатьох формах, однією з яких є розповсюдження фото- та відеоматеріалів, записів допитів, особистих розмов або будь-якої іншої особистої інформації про військовополонених різними каналами зв'язку, зокрема і в журналістських матеріалах.

Розповсюдження зазначених вище матеріалів буде правомірним:

- ◆ у разі особистого бажання військовополоненого (особливо у випадках, коли він вважається зниклим безвісти);
- ◆ у разі значного суспільного інтересу щодо розголошення особистості військовополоненого.

Отже, для правомірної підготовки та опублікування журналістських матеріалів, які містять фото і відео з військовополоненим, його особисті розмови тощо, варто мати згоду військовополоненого. Йдеться передусім про репортажі, інтерв'ю, статті.

Водночас при наявності значного суспільного інтересу щодо розголошення особистості військовополоненого така згода не є обов'язковою.

Значний суспільний інтерес наявний щодо військовополонених:

- ◆ які належать до керівного (командного складу),
- ◆ які перебувають у розшуку,
- ◆ у зв'язку з необхідністю привернення уваги громадськості до серйозних порушень МПП (воєнних злочинів).

Категорія «значний суспільний інтерес» не є чітко визначеною, а тому значно спирається на особисте сприйняття. Найчастіше вона є застосовною під час проведення журналістських розслідувань, а також при підготовці інших матеріалів, коли отримати згоду військовополоненого фізично неможливо.

При цьому варто пам'ятати, що військовополонений *зобов'язаний* повідомити *лише* своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер (ст. 17 ЖК III). Інша інформація може бути повідомлена військовополоненим лише за його особистим бажанням.

Отже, у разі відсутності особистої згоди військовослужбовця на розповсюдження фото- та відеоматеріалів, особистих розмов або будь-якої іншої особистої інформації, а також у разі сумнівів щодо наявності значного суспільного інтересу, журналістам варто закривати (ретушувати) обличчя військовополоненого на фото- та відеоматеріалах, змінювати його голос на записах, вживати інших заходів, які унеможливають встановлення особистості військовополоненого.

4.5. Які основні державні органи займаються військовополоненими в Україні?

Питаннями затримання, утримання, поводження й обміну військовополонених займається ряд державних органів – як постійно діючих, так і спеціально створених. Найбільш визначальні серед них такі:

- 1) Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України – відповідають за затримання та супроводження військовополонених до таборів (дільниць) для військовополонених;
- 2) Міністерство юстиції України – відповідає за утримання та поводження з військовополоненими під час їх перебування у таборах (дільницях) для утримання військовополонених;
- 3) Національне інформаційне бюро – збирає (усіма можливими способами) та узагальнює дані про військовополонених, загиблих, зниклих безвісті, осіб, незаконно затриманих Російською Федерацією, у тому числі з-поміж цивільного населення;
- 4) Координаційний штаб щодо питань поводження з військовополоненими – сприяє координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших органів та громадських об'єднань щодо питань поводження з військовополоненими, а також визначає шляхи та способи вирішення проблемних питань щодо поводження з військовополоненими;
- 5) Об'єднаний Центр з пошуку та звільнення полонених при Службі безпеки України – збирає та уточнює інформацію про зниклих під час воєнних дій;
- 6) інші.

Крім того, активну роль у питаннях, пов'язаних із військовополоненими, відіграє недержавний сектор – міжнародні організації та громадські організації України.

4.6. Які повноваження має МКЧХ щодо військовополонених?

Одним із напрямів діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста є формування платформи для комунікації всіх сторін збройного конфлікту щодо військовополонених.

Відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, МКЧХ:

- ◆ захищає права військовополонених щодо гуманного до них ставлення і полегшує їх становище (ст. 9, 10 ЖК III);
- ◆ бере участь у зустрічах сторін збройного конфлікту з метою врегулювання суперечностей (ст. 11 ЖК III);
- ◆ отримує повідомлення про поточний облік робочих загонів табору військовополонених з метою їх відвідування (ст. 56 ЖК III);
- ◆ пропонує обмеження власних поштових відправлень військовополонених в їх інтересах у випадку надзвичайного перевантаження транспорту або системи зв'язку (ст. 72 ЖК III);
- ◆ забезпечує транспортування індивідуальних і колективних посилок для військовополонених відповідними засобами (залізницею, вантажними машинами, кораблями, літаками тощо) у випадку, коли військові операції цьому перешкоджають (ст. 75 ЖК III);
- ◆ за допомогою пошти й телеграфу обмінюється інформацією з представниками військовополонених, які обираються з числа військовополонених (ст. 81 ЖК III);
- ◆ відвідує всі місця, де можуть знаходитися військовополонені;
- ◆ розмовляє з військовополоненими, зокрема з їхніми представниками, особисто або через перекладача;
- ◆ вільно обирає місця, де можуть знаходитися військовополонені, які вони бажають відвідати. Тривалість і частота таких відвідувань не обмежуються. Відвідування можуть бути заборонені тільки з причин нагальної воєнної необхідності, і лише як винятковий та тимчасовий захід (ст. 126 ЖК III).

4.7. Що таке «Центральне агентство у справах військовополонених»?

Центральне агентство у справах військовополонених, відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, є органом, що створюється у незалежній державі для збору інформації про військовополонених, яку він може одержати приватними чи офіційними каналами, а також для передання її якомога швидше на Батьківщину військовополонених або державі, від якої вони залежать.

Центральне агентство у справах військовополонених:

- ◆ здійснює обмін кореспонденцією, списками та звітами з Національним інформаційним бюро (ст. 75 ЖК III);
- ◆ отримує та передає військовополоненим адресовану їм та від них кореспонденцію (листи, акти, папери, документи, доручення, заповіти тощо), посилки допомоги та дозволені грошові перекази (ст. 74, 77 ЖК III);
- ◆ отримує засвідчені копії заповітів військовополонених на їх прохання або у випадку їх смерті (ст. 120 ЖК III);
- ◆ отримує дублікат офіційної довідки із зазначенням характеру хвороби чи поранень, тривалості й характеру лікування військовополоненого (ст. 30 ЖК III);
- ◆ отримує копії медичного свідоцтва військовополонених, які постраждали внаслідок нещасного випадку на роботі або які захворіли під час або в результаті виконання роботи, і яке дозволяє їм подати свої вимоги до держави, від якої вони залежать (ст. 54 ЖК III);
- ◆ отримує копії документа, підписаного уповноваженим офіцером, із зазначенням причин, з яких речі, гроші або цінності полоненого, конфісковані державою, не були повернуті під час репатріації (ст. 68 ЖК III).

Таким Центральним агентством наразі є Центральне агентство розшуку (розташоване у Женеві), що створено МКЧХ. У його рамках з березня 2022 року діє окреме бюро, яке займається виключно питаннями «міжнародного збройного конфлікту в Україні».

4.8. Що таке «Національне інформаційне бюро»?

Національне інформаційне бюро – орган, спеціально створений відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 1949 року.

Національне інформаційне бюро:

- ◆ збирає інформацію про кожну особу, яка потрапила в полон: прізвище, ім'я, звання, армійський, полковий, особовий чи серійний номер, місце та повну дату народження, зазначення держави, від якої він залежить, ім'я батька, дівоче прізвище матері, ім'я

та адресу особи, яку слід поінформувати, а також адресу, на яку можна надіслати кореспонденцію для військовополоненого;

- ◆ надсилає відповідним державам зазначені відомості в якомога швидший спосіб;
- ◆ збирає і передає відповідним державам усі цінні речі, а також документи, що мають важливе значення для самих близьких родичів, залишені військовополоненими, яких репатріювали чи звільнили, або які втекли чи померли;
- ◆ надає відповіді на всі надіслані йому запити щодо військовополонених.

В Україні функції Національного інформаційного бюро виконує державне підприємство «Український національний центр розбудови миру», яке з 2025 року належить до сфери управління Міністерства розвитку громад та територій України.

4.9. Куди звертатися, якщо близька особа, ймовірно, потрапила в полон?

Існує декілька можливостей повідомити про втрату зв'язку з близькою особою та її ймовірне потрапляння в полон. Насамперед варто повідомити державні органи:

- ◆ **Національне інформаційне бюро:** цілодобова гаряча лінія 1648, e.mail: nib.uncp.info@gmail.com ; сайт <https://nib.gov.ua>;
- ◆ **Об'єднаний центр з пошуку та звільнення полонених Служби безпеки України:** тел. +380 67 650 83 32, +38 098 087 36 01 (цілодобово); e.mail: united.centre.ssu@gmail.com;
- ◆ **Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими:** тел. 0800300529 e.mail: koord@gur.gov.ua сайт: <https://koordshtab.gov.ua/>
- ◆ **Національну поліцію України** (за місцем перебування): +380 89 42018 67, e.mail: rozshuk_znyklyh@police.gov.ua
- ◆ **Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин:** кол-центр з розшуку зниклих безвісти осіб 0 800 339 247 – з понеділка по п'ятницю з 9:00–18:00; 095 896 0421 – у вихідні через Viber та Telegram; 099 792 0126 – телефон Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; e.mail: war2022people@gmail.com

По-друге, необхідно повідомити Центральне агентство розшуку МКЧХ: тел: +41 22 730 3600, 0-800-300-155, e.mail: ctabureau@icrc.org.

Крім того, можна скористатися низкою ініціатив недержавного сектору, або звернутися до міжнародних організацій.

Під час звернення до будь-якої із зазначених вище інституцій варто володіти найбільш вичерпною інформацією щодо особи, яка, ймовірно, потрапила в полон, а саме:

- ◆ ПІБ;
- ◆ дата народження;
- ◆ номер паспорта (або його копія);
- ◆ посада та звання, військово-облікова спеціальність (якщо відомо);
- ◆ ППН, номер військового квитка / тимчасового військового квитка (скан-копія) / жетона;
- ◆ назва та номер військової частини чи підрозділу проходження служби;
- ◆ контактні дані місця постійної дислокації військової частини;
- ◆ ПІБ та контакти колег по службі, побратимів;
- ◆ особливі прикмети військового;
- ◆ останнє місце перебування.

4.10. У чому полягають основні вимоги щодо утримання військовополонених?

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 1949 року детально визначає **вимоги до утримання** військовополонених. При цьому їх утримання не є покаранням, а пояснюється виключно отриманням військової переваги на період ведення бойових дій. Свободу військовополонених обмежують лише з метою запобігти їх поверненню до лав збройних сил іншої сторони збройного конфлікту. Саме ці основоположні концепції визначають вимоги до утримання військовополонених, серед яких найбільш визначальними є такі:

- ◆ заборона розміщувати військовополонених у пенітенціарних закладах і необхідність утримання військовополонених у спеціально відведених таборах, які заборонено розміщувати у близькості до лінії зіткнення;

- ◆ вимога розміщувати військовополонених в умовах настільки сприятливих, наскільки сприятливими є умови розквартирування в тій самій місцевості військ держави, що тримає в полоні;
- ◆ основний добовий раціон харчування повинен бути достатнім за кількістю, якістю й різноманітністю, щоб підтримувати добрий стан здоров'я військовополонених і запобігати втраті ваги або розвитку недостатності харчування;
- ◆ військовополонених потрібно забезпечувати питною водою в достатній кількості. Дозволяється паління тютюну;
- ◆ одяг, білизна та взуття видаються військовополоненим у достатній кількості державою, що тримає в полоні, з урахуванням кліматичних умов місцевості, де вони перебувають;
- ◆ вимога вживати санітарно-профілактичні заходи, необхідні для забезпечення в таборах, чистоти й умов, сприятливих для здоров'я, а також для запобігання епідеміям;
- ◆ наявність лазарету в кожному таборі для військовополонених;
- ◆ свобода виконувати релігійні обов'язки, зокрема відвідувати служби, які відповідають релігійним поглядам, за умови дотримання дисциплінарного порядку, встановленого військовими властями;
- ◆ заборона застосування колективних чи фізичних покарань;
- ◆ вимога гуманного поводження з військовополоненими, відповідно до віку та військового звання;
- ◆ тощо.

5 ПРИНЦИПИ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

- 5.1. Які існують принципи ведення бойових дій?
- 5.2. Що таке «принцип розрізнення»?
- 5.3. Що таке «безпосередня участь цивільних осіб у бойових діях»?
- 5.4. Що таке «принцип «пропорційності»?
- 5.5. Що таке «принцип вжиття запобіжних засобів»?
- 5.6. Якими є критерії заборони засобів і методів ведення бойових дій?
- 5.7. Які засоби і методи ведення бойових дій є невідбірковими?
- 5.8. Які засоби ведення бойових дій є забороненими?
- 5.9. Які методи ведення бойових дій є забороненими?
- 5.10. Що таке «віроломство»?

Додатковий протокол до Женевських конвенцій
від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв
міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)
від 8 червня 1977 р.

Конвенція про заборону розробки, виробництва
та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної)
і токсинної зброї та про їх знищення
від 13 січня 1972 року

Конвенція про заборону або обмеження застосування
конкретних видів звичайної зброї, які можуть
вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень
або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року
(з поправкою до неї 2001 року)

Конвенція про заборону розробки, виробництва,
накопичення, застосування хімічної зброї
та про її знищення від 13 січня 1993 року

Конвенція про заборону застосування, накопичення
запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін
та про їх знищення від 18 вересня 1997 року

Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми

5.1. Які існують принципи ведення бойових дій?

Принципи МГП є основою, квінтесенцією змісту та значення МГП. В основі МГП знаходяться два основних принципи – **гуманності і військової необхідності**. Також виокремлюють *принципи ведення бойових дій*, тобто принципи права Гааги: **розрізнення; пропорційності; вжиття запобіжних заходів (обмеження)**. Окремо існують норми щодо обмеження засобів і методів ведення війни.

Таким чином, під час ведення бойових дій застосовними є п'ять принципів:

- ◆ гуманності;
- ◆ військової необхідності;
- ◆ розрізнення;
- ◆ пропорційності;
- ◆ обмеження (вжиття запобіжних заходів).

У найзагальнішому розумінні зміст усіх норм МГП може розглядатися як компроміс між двома основоположними, проте різноспрямованими принципами: принципом гуманності та принципом військової необхідності. Ігнорування одного з них призведе до неможливості врегулювати поведінку сторін збройних конфліктів, зважаючи на їх зміст, що коротко охарактеризований нижче.

Принцип гуманності полягає у прояві поваги та забезпеченні захисту людей, які не беруть безпосередньої участі у військових діях, включаючи осіб зі складу збройних сил противника, що склали зброю (військовополонених) чи припинили брати участь у бойових діях унаслідок поранення, хвороби або з будь-якої іншої причини.

Принцип військової необхідності складається із двох компонентів.

По-перше, вид і ступінь сили, що застосовується, мають бути дійсно необхідними для досягнення законної військової мети. При цьому загально визнаною метою ведення бойових дій є досягнення поразки супротивника з мінімальними витратами часу, життя та фізичних ресурсів обох сторін збройного конфлікту.

По-друге, застосування такого виду та ступеню сили не забороняється нормами МГП. При цьому право держави застосовувати силу, навіть законне, не є необмеженим.

Отже, якби визнавався лише принцип гуманності, норми МГП не могли б бути застосовані комбатантами сторін збройного конфлікту, а тому втратили б своє практичне значення. Ці норми суперечили б факту існування збройного конфлікту – ситуації, яка неминуче передбачає застосування сили, що призводить до руйнувань, загибелі та поранення людей.

З іншого боку, використання лише принципу військової необхідності без обмеження призвело б до тотальної війни, яка заборонена міжнародним правом. Віднайдення балансу між цими двома принципами ведення бойових дій – гуманності та військової необхідності – і є метою МГП. Наприклад, у преамбулі IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року зазначено, що її положення «нав'язні бажанням зменшити лиха війни, наскільки дозволять воєнні вимоги».

5.2. Що таке «принцип розрізнення»?

Принцип розрізнення полягає в тому, що під час ведення бойових дій обов'язково *розмежовуються особи* (на комбатантів і цивільних осіб) та *об'єкти* (на військові та цивільні).

При цьому *комбатанти* – це особи, які мають право брати безпосередню участь у бойових діях і не несуть відповідальності за свої дії, допоки вони відповідають правилам і звичаям ведення бойових дій.

До комбатантів належать:

- ◆ особовий склад збройних сил сторони конфлікту;
- ◆ особовий склад ополчень і добровільних загонів, якщо вони:
 - ◇ перебувають під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;
 - ◇ мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані;
 - ◇ відкрито носять зброю;
 - ◇ ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни;
- ◆ жителі території, що не була окупована, які при наближенні ворога добровільно взяли за зброю, щоб чинити опір військам,

що вторглися, але не мали часу самоорганізуватися (якщо вони відкрито носять зброю і дотримуються законів і звичаїв війни).

До комбатантів з боку Російської Федерації належать військово-службовці збройних сил РФ, росгвардії та інших збройних формувань РФ, так званих «Л/ДНР», члени ПВК тощо.

Цивільні особи – інші особи, крім комбатантів, які не беруть безпосередньої участі в бойових діях.

Законною ціллю для нападу є комбатанти (незалежно від місця перебування та ролі, яку виконують). Цивільні особи користуються захистом МГП, а відтак напад на них заборонено крім випадків, коли вони беруть безпосередню участь у бойових діях.

Військовим об'єктом є будь-який об'єкт, який в силу свого характеру, місцезнаходження, призначення чи використання може бути застосований у бойових діях, і повне або часткове руйнування, захоплення або нейтралізація якого за наявних на даний момент умов надає військову перевагу. Це нормативне визначення, яке міститься у договірному (ст. 52(2) ДП І) і звичаєвому МГП (Норма 8 ЗМП).

Військовий об'єкт – спеціально розроблений, сконструйований і виготовлений для військового призначення (озброєння і військова техніка, засоби зв'язку, їх склади, місця виготовлення та ремонту тощо). Військовий об'єкт є таким незалежно від місця його розташування на території однієї зі сторін міжнародного збройного конфлікту. Військові об'єкти є законними цілями для нападу та залишаються такими навіть у випадку, якщо в них перебувають цивільні особи.

Цивільний об'єкт – всі інші об'єкти, крім військових. Вони перебувають під захистом МГП, допоки не використовуються у військових цілях.

Так, наприклад, приміщення школи або подвір'я приватного будинку є цивільними об'єктами. Однак, якщо у школі розміщені комбатанти, а на території приватного будинку розміщено військову техніку, яка бере участь у бойових діях, вони втрачають захист, наданий МГП.

Отже, розрізнення між цивільними особами та комбатантами, цивільними та військовими об'єктами здійснюється з метою забезпечення захисту цивільного населення і цивільних об'єктів від наслідків бойових дій та зосередження дій військ (сил) тільки проти військових об'єктів противника.

5.3. У чому полягає безпосередня участь цивільних осіб у бойових діях?

Цивільна особа користується захистом МГП, на неї заборонено здійснювати напад, якщо така особа не бере безпосередню участь у бойових діях.

Безпосередня участь цивільних осіб у бойових діях є досить складним і не остаточно визначеним концептом у МГП. Складність уніфікації полягає в чіткому визначенні двох аспектів, а саме: 1) ролі, виконання якої може вважатися безпосередньою участю цивільної особи у бойових діях, 2) часу, протягом якого триває така участь.

Норми МГП не дають вичерпної відповіді на це питання, а тому його врегулювання і тлумачення має здійснюватися державами в національному законодавстві. Варто зазначити, що підходи держав, зокрема і тих, що мають великий досвід участі у бойових діях, суттєво відрізняються.

Проте, загалом, цивільні особи беруть безпосередню участь у бойових діях, якщо вчиняють дії з метою підтримки однієї зі сторін конфлікту шляхом безпосереднього вчинення шкоди стороні або заподіяння смерті, поранення чи руйнування, або вчинення прямої шкоди військовим операціям чи спроможностям противника.

Традиційно під **безпосередньою участю** у бойових діях вважається застосування цивільною особою зброї на боці однієї зі сторін конфлікту. Разом з тим, в умовах сучасних збройних конфліктів, вагоме значення в яких відіграють технології, значно розширились ролі цивільних осіб, які можуть свідчити про безпосередню участь у бойових діях. До них належать також пошкодження військових об'єктів, перешкоджання військовому розгортанню, логістиці та зв'язку (наприклад, шляхом диверсій), встановлення блокпостів на дорогах або припинення електропостачання радіолокаційних станцій, передання інформації про пересування ворожої техніки, корегування вогню, здійснення кібератак на системи автоматизації тощо.

Під час безпосередньої участі цивільних осіб у бойових діях вони втрачають свій захист, а відтак можуть бути законною ціллю для нападу. Проте такий напад можливий тільки під час безпосередньої участі цивільних осіб у бойових діях.

Час, протягом якого особа вважається такою, що бере безпосередню участь у бойових діях, складається з трьох компонентів:

- ◆ планування вчинення акту безпосередньої участі,
- ◆ власне здійснення акту безпосередньої участі,
- ◆ повернення після вчинення акту безпосередньої участі.

Практика держав щодо тлумачення безпосередньої участі у бойових діях є дуже різною. Спроба узагальнити підходи та висловити власний була здійснена МКЧХ¹.

5.4. Що таке «принцип пропорційності»?

Принцип пропорційності полягає в тому, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, має переважати шкоду, заподіяну цивільним особам і цивільним об'єктам, що є супутньою шкодою/втратами.

Тобто сторони, які воюють, під час ведення бойових дій не повинні спричиняти шкоду цивільним об'єктам і втрату серед цивільного населення, які будуть надмірними для досягнення достатньої переваги над противником.

Визначення, чи є достатньою перевага, яка ймовірно буде отримана в результаті нападу, є обов'язком (і юридичним, і моральним) військового командира відповідного рівня управління.

Водночас застосування принципу пропорційності та прийняття відповідного йому рішення повністю залежить від часу, наявного для прийняття такого рішення, наявної інформації, наявних сил і засобів, а також від поставленого завдання, яке необхідно виконати. Його імплементація часто є серйозним викликом.

Тож втрати серед цивільного населення не завжди будуть вважатися порушенням норм МГП, а за умов дотримання принципу пропорційності можуть бути обґрунтованою супутньою шкодою. Разом з тим, безперечно, принцип пропорційності не може бути виправданням руйнувань або нападів на цивільних осіб та об'єкти в необмежених масштабах.

¹ <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-872-reports-documents.pdf>

5.4. Що таке «принцип вжиття запобіжних заходів»?

Принцип вжиття запобіжних заходів (або принцип обмеження) полягає в тому, що *право сторін, які перебувають у збройному конфлікті, щодо вибору засобів і методів ведення війни не є необмеженим*.

Принцип вжиття запобіжних заходів з практичної точки зору має три складові:

- ◆ об'єктом нападу не можуть бути ані цивільні особи, ані цивільні об'єкти;
- ◆ вибір засобів і методів нападу має бути таким, щоб уникнути випадкових втрат серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і випадкової шкоди цивільним об'єктам, у будь-якому випадку звести їх до мінімуму;
- ◆ здійснення ефективного попередження цивільного населення про напад (за можливості).

Якість виконання першої складової безпосередньо залежить від наявної інформації під час планування операції та ухвалення відповідних рішень.

Друга складова, щодо вибору засобів і методів нападу, має на меті уникнення використання засобів і методів ведення бойових дій, заборонених МГП, а також здійснення вибору серед дозволених засобів і методів таким чином, щоб мінімізувати випадкову шкоду цивільним особам і об'єктам.

Реалізація третьої складової, щодо попередження цивільного населення про напад, є найбільш контраверсійною, особливо для військовослужбовців сил оборони. Адже раптовість і часова перевага є надзвичайно важливими елементами планування та проведення операції.

Разом з тим, події міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією Російської Федерації проти України, містять ряд яскравих прикладів ефективного попередження цивільного населення, а відтак і мінімізації вчиненої шкоди в районі проведення операції. Для прикладу, в одному із українських міст на лінії розмежування, у багатоповерховому будинку, де продовжували проживати цивільні особи, розташовувався штаб збройних сил РФ. Командир підрозділу Збройних Сил України, який здійснював планування нападу, використав наявні інформаційні канали та напередодні нападу поширив інформацію про надання гуманітарної допомоги цивільному населенню в місці, що

розташовувалось на максимальній відстані від запланованого об'єкту нападу. Як і очікувалось, більшість цивільних осіб у день запланованого нападу не перебувала вдома, а відтак кількість постраждалих серед цивільного населення в результаті нападу було мінімізовано.

5.6. Якими є критерії заборони засобів і методів ведення бойових дій?

Як зазначалося вище, право сторін збройного конфлікту щодо вибору засобів і методів ведення бойових дій, які можуть бути використані, не є необмеженим. Загалом у нормах договірного та звичаєвого міжнародного гуманітарного права можна виокремити *три критерії* визнання засобів і методів забороненими.

Перший критерій – **невибірковість** дії засобів і методів (ст. 51(4), (5) ДП I, а також Норма 70 ЗМГП). Прикладами засобів і методів невибіркової дії є: ядерна, хімічна, біологічна зброя; касетні, термобаричні боєприпаси; наказ не залишати нікого живим.

Детальний аналіз поняття «невибірковість» представлено в наступному питанні.

Другий критерій тісно пов'язаний з першим і полягає у ймовірності спричинення **надмірних пошкоджень або надмірних страждань**. Цей критерій визначається статтею 35(2) ДП I та Нормою 70 ЗМГП. Серед таких засобів – засліплювальна лазерна зброя, запалювальні боєприпаси, міни-пастки, зброя, дія якої полягає переважно в ураженні осколками, що не віднаходяться в людському тілі за допомогою рентгенівських променів тощо.

Третій критерій пов'язаний з наслідками, до яких можуть призвести засоби і методи. Так, заборонено застосовувати методи або засоби ведення бойових дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, **завдадуть широкої, довгочасної та серйозної шкоди природному середовищу** (ст.ст. 35(3) ДП I та Норма 45 ЗМГП).

5.7. Які методи і засоби ведення бойових дій є невибірковими?

Засоби і методи ведення бойових дій є **невибірковими**, якщо вони:

- ◆ *не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти* (ст. 51(4)(b) ДП I);

- ◆ мають наслідки, які не можуть бути обмежені (ст. 51(4)(с) ДП І);
- ◆ полягають у здійсненні бомбардування, за якого як єдиний військовий об'єкт розглядається низка явно пов'язаних один з одним і розрізнених військових об'єктів, розміщених у місті, селі чи в іншому районі, де сконцентровані цивільні особи або цивільні об'єкти (ст. 51(5)(а) ДП І).

Зміст невибіркової засобів і методів полягає в тому, що в кожному випадку їх застосування вони уражають військові об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх.

Варто зазначити, що відповідно до статті 8 (2)(b)(xx) Римського статуту Міжнародного кримінального суду, заборонено застосовувати методи і методи ведення бойових дій, які за своєю природою можуть заподіяти зайві травми чи непотрібні страждання або які за своєю суттю є невибірковими. А відтак застосування невибіркових засобів і методів є воєнним злочином.

Більш детальний аналіз щодо порядку кваліфікації засобів як таких, що мають невибіркову дію, було здійснено Міжнародним кримінальним судом щодо колишньої Югославії у справі проти Мілана Мартіча.

5.8. Які засоби ведення бойових дій є забороненими?

Засоби – це зброя та інші засоби, які застосовують збройні сили сторін конфлікту для ураження противника та спричинення шкоди. Тобто це будь-які засоби, що застосовуються РФ та Україною під час ведення бойових дій.

Заборона засобів ведення бойових дій здійснюється у рамках зазначених вище критеріїв, а також шляхом встановлення такої заборони в окремих міжнародних договорах (конвенціях). Йдеться насамперед про такі:

- ◆ бактеріологічну (біологічну) та токсинну зброю;
- ◆ хімічну зброю;
- ◆ міни, міни-пастки («міни-сюрпризи») та інші пристрої;
- ◆ запалювальну зброю (боєприпаси);
- ◆ протипіхотні міни;
- ◆ касетні боєприпаси тощо.

Незважаючи на те, що заборона використовувати ряд засобів у міжнародному праві є імперативною, від початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року Російська Федерація систематично використовує їх для ураження як військових, так і цивільних об'єктів. Часто такі випадки призводять до смертей і каліцтва цивільних осіб, громадян України.

5.9. Які методи ведення бойових дій є забороненими?

Методи – це способи ведення бойових дій та використання засобів. Часто законні засоби можуть бути використані за допомогою заборонених методів, що робить такі напади протиправними.

Договірні та звичаєві норми МГП забороняють низку окремих методів ведення бойових дій. Серед них:

- ◆ вчинення невинуватих нападів;
- ◆ використання живих щитів;
- ◆ віддання наказу не лишати нікого в живих;
- ◆ вчинення нападу на осіб, позбавлених боєздатності, – поранених, хворих, таких, що здаються в полон;
- ◆ використання голоду серед цивільного населення як методу ведення війни;
- ◆ вчинення нападу, знищення, вивіз об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення;
- ◆ використання військових знаків розрізнення ворога;
- ◆ вчинення актів віроломства тощо.

Використання заборонених методів є воєнним злочином, до відповідальності за нього особи можуть бути притягнуті як на національному, так і на міжнародному рівнях.

5.10. Що таке «віроломство»?

Поняття **віроломства** визначено у статті 37 Додаткового протоколу I. Заборонено вбивати, завдавати поранення або брати в полон противника, вдаючись до віроломства.

Віроломство – дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру супротивника та примусити його повірити, що він має право на захист і зо-

бов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, що застосовується під час збройних конфліктів, з метою обману такої довіри.

Прикладами віроломства є такі дії:

- ◆ симулювання наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції (тобто симулювання здачі в полон);
- ◆ симулювання виходу зі строю внаслідок поранення або хвороби;
- ◆ симулювання володіння статусом цивільної особи або некомбатанта;
- ◆ симулювання володіння статусом, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу Організації Об'єднаних Націй, нейтральних держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті.

Віроломство є серйозним порушення МГП, а відтак і воєнним злочином.

Під час російсько-українського збройного конфлікту зафіксовано випадки масового вчинення військовослужбовцями збройних сил РФ актів віроломства. Йдеться насамперед про симулювання ними наміру здатися в полон, замість чого відбувалося вчинення віроломного нападу на військовослужбовців сил оборони.

6 ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ЦИВІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

- 6.1. Які джерела міжнародного гуманітарного права регламентують захист цивільного населення під час війни?
- 6.2. Які механізми захисту цивільних осіб передбачає міжнародне гуманітарне право під час ведення бойових дій?
- 6.3. У чому полягають загальні вимоги міжнародного гуманітарного права щодо поводження з цивільними особами?
- 6.4. Які категорії цивільних осіб перебувають під спеціальним захистом?
- 6.5. Як міжнародне гуманітарне право захищає дітей?
- 6.6. Як міжнародне гуманітарне право захищає жінок?
- 6.7. Як міжнародне гуманітарне право захищає журналістів?
- 6.8. Яким є захист організацій і персоналу цивільного захисту за міжнародним гуманітарним правом?
- 6.9. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають культурні цінності?
- 6.10. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають довкілля?

Конвенція про захист цивільного населення
під час війни від 12 серпня 1949 р.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій
від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв
міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)
від 8 червня 1977 р.

Конвенції про захист культурних цінностей у разі
збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.

Протокол про захист культурних цінностей у випадку
збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.

Другий протокол від 26 березня 1999 року
до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей
у разі збройного конфлікту 1999 р.

Конвенція про заборону військового або будь-якого
ворожого використання засобів впливу на природне
середовище від 10 грудня 1976 р.

Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми

6.1. Які джерела міжнародного гуманітарного права регламентують захист цивільного населення під час війни?

Сучасне МГП містить значну кількість норм, направлених на **захист цивільного населення**. Вони стосуються *захисту цивільного населення як під час ведення бойових дій, так і під час знаходження під владою супротивної сторони в умовах окупації*.

Перша група норм застосовується під час активної фази збройного конфлікту. Вона забороняє *перетворення цивільного населення на об'єкт нападу* та захищає від наслідків застосування сили проти військових цілей і комбатантів супротивника.

Такий захист цивільного населення базується на *принципі розрізнення*, включає також застосування *принципів пропорційності, вжиття запобіжних заходів та обмежень щодо засобів і методів ведення бойових дій*.

До цієї групи можна віднести і норми, спрямовані на *убезпечення цивільного населення від небезпек, які виникають у зв'язку з військовими операціями*: захист об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, захист природного середовища, захист установок і споруд, що містять небезпечні сили, створення санітарних і безпечних зон та місцевостей, нейтралізованих зон, проведення евакуації з обложених або оточених міст, підвищений захист цивільних лікарень і цивільного медичного персоналу та санітарного транспорту.

Друга група норм стосується питань, пов'язаних із захистом цивільного населення супротивника, яке опинилося під владою іншої сторони збройного конфлікту, та містить норми, пов'язанні з *регулюванням режиму окупації, включаючи режим інтернування цивільних осіб*.

Основним міжнародним договором щодо захисту цивільного населення під час міжнародного збройного конфлікту є Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Її значно доповнив Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року.

Варто також навести Положення про закони і звичаї війни на суходолі до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, особливо щодо визначення режиму окупації та його загальних принципів, захисту власності під час окупації.

Захисту культурних цінностей під час міжнародного збройного конфлікту присвячена низка норм договірного та звичаєвого МГП, серед яких положення Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року з Протоколами 1954 та 1999 років і Норми 38-41 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Захист цивільного населення передбачають і норми щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту. Вони містяться: у ДП I щодо заборони застосовувати засоби або методи ведення військових дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широку, довгочасну і серйозну шкоду природному середовищу (ст. 35(3) ДП I); у Звичаєвому міжнародному гуманітарному праві (Норми 43, 44, 45 ЗМГП); в окремій Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року.

6.2. Які механізми захисту цивільних осіб передбачає міжнародне гуманітарне право під час ведення бойових дій?

Згідно з МГП, **цивільне населення й окремі цивільні особи** користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з військовими операціями. Це загальне положення знаходить своє відображення у *принципі розрізнення*, відповідно до якого сторони збройного конфлікту повинні завжди *розрізняти цивільне населення від комбатантів*¹, а також *цивільні об'єкти від військових цілей*², відповідно, скеровувати свої операції тільки проти комбатантів і військових цілей.

¹ «Сторони збройного конфлікту завжди повинні розрізняти цивільних осіб та комбатантів. Напади можуть бути спрямовані лише проти комбатантів. Напади не повинні спрямовуватися проти цивільних осіб» (Норма 1 ЗМГП).

² «Сторони конфлікту завжди повинні розрізняти цивільні об'єкти та військові цілі. Напади можуть спрямовуватися лише на військові цілі. Напади не повинні спрямовуватися на цивільні об'єкти» (Норма 7 ЗМГП).

Основним механізмом захисту цивільного населення під час ведення бойових дій є застосування *принципу розрізнення* щодо осіб і об'єктів, а також пов'язаних з ним *принципів пропорційності та застосування запобіжних засобів*. Ця система принципів є найбільш влучним втіленням загального *принципу гуманності та його балансу з військовою необхідністю*.

Стосовно цивільного населення та окремих цивільних осіб заборонено:

- ◆ прями напади;
- ◆ акти насилля або погрози насиллям, основною метою яких є тероризування цивільного населення;
- ◆ невибіркові напади;
- ◆ непропорційні напади;
- ◆ використання в якості «живих щитів»;
- ◆ напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій.

Прямі напади, як це відбувалося та відбувається зараз зі сторони збройних сил РФ щодо українських міст, щодо цивільного населення, щодо окремих цивільних осіб, заборонені МГП і становлять склад воєнних злочинів. Наприклад, вбивство 28 лютого 2022 року сержантом збройних сил РФ цивільної особи у Сумській області є прикладом серйозного порушення МГП, за яке був винесений перший вирок під час повномасштабного вторгнення за статтею 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» (з жовтня 2024 року «Воєнні злочини»).

Ракетні обстріли та атаки «шахедів» на міста України, руйнування цивільної енергетичної інфраструктури містять склади ймовірних воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Заборонено напади невибіркового характеру, вони порушують принцип розрізнення. Російський агресор зазвичай вдається саме до невибірових нападів, серед прикладів – Херсон, Миколаїв, Чернігів, Харків, Одеса та інші міста України.

Заборонені напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій, використання «живих щитів». Найбільш відомим прикладом цього воєнного злочину є події в Ягідному, що на Чернігівщині.

До механізмів і положень МГП щодо загального захисту населення від деяких наслідків війни, що застосовуються до всіх цивільних осіб (ЖК IV) належать:

- ◆ створення санітарних і безпечних зон, місцевостей та нейтралізованих зон;
- ◆ евакуація із обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породілей;
- ◆ заборона нападу на цивільні лікарні та санітарний транспорт, забезпечення захисту і поваги цивільних лікарень та їхнього персоналу;
- ◆ забезпечення пропуску всіх посилок з медикаментами, санітарними матеріалами та предметами, необхідними для виконання релігійних обрядів.

Важливі положення, які мають на меті загальний захист цивільного населення від наслідків військових дій містяться у договірних (ДП I) та звичаєвих нормах МГП. До них належать:

- ◆ заборона вдаватися до голоду серед цивільного населення як методу ведення війни;
- ◆ заборона піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для забезпечення питною водою й запаси останньої, а також іригаційні споруди спеціально з метою не допустити використання їх цивільним населенням або супротивною стороною як засобу підтримання існування, незалежно від мотивів, ніби з метою викликати голод серед цивільних осіб, примусити їх до виїзду або з якої-небудь іншої причини;
- ◆ заборона використання засобів або методів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення;
- ◆ захист об'єктів, які містять небезпечні сили (греблі, дамби, АЕС). Цей захист обумовлено тим, що їх часткове або повне руйнування матиме катастрофічні наслідки для цивільного населення. Ці об'єкти не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випад-

ках, коли такі об'єкти є військовими цілями, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення.

6.3. У чому полягають загальні вимоги міжнародного гуманітарного права щодо поводження з цивільними особами?

Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року містить **загальні вимоги** щодо захисту та поводження з цивільними особами, які стосуються всіх сторін конфлікту.

МГП вимагає, щоб до цивільних осіб ставилися **гуманно** за будь-яких обставин. Вони мають право на повагу до своєї особи, гідності, сімейних прав, релігійних переконань та обрядів, до своїх звичаїв. Також вони мають бути захищені від будь-якого насильства чи погроз, образ і цікавості натовпу.

Під заборону стосовно поводження з цивільним населенням підпадають:

- ◆ насильство, що становить загрозу життю та здоров'ю, зокрема вбивства, тілесні покарання, фізичне або психічне насильство, катування та каліцтво;
- ◆ пограбування та посягання на людську гідність, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, будь-яка форма сексуального насильства;
- ◆ репресалії, захоплення заручників, колективне покарання, залякування чи тероризування.

Також заборонена будь-яка **дискримінація** на підставі: *раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи переконань; політичних чи інших поглядів; національного чи соціального походження, іншого статусу або будь-яких інших подібних критеріїв.*

Сторони конфлікту несуть зобов'язання щодо забезпечення встановлення сімейних зв'язків та об'єднання розлучених сімей.

Жодний примус фізичного чи морального порядку не може застосовуватися до осіб, які перебувають під захистом, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей.

Відповідно до МГП, сторони міжнародного збройного конфлікту можуть здійснювати інтернування та затримання цивільних осіб з мірку-

вань безпеки (ст. 41-43 ЖК III). Під інтернуванням розуміють примусове поселення цивільних осіб у певному місці. Воно може застосовуватись лише як *виключні заходи, коли інші заходи контролю не є достатніми*. Інтернування може мати місце лише в тому випадку, якщо *це абсолютно необхідно для безпеки держави, під владою якої вони знаходяться*.

ЖК III містить значну кількість норм, які регулюють передумови інтернування, процесуальні гарантії, умови та правила поведження з інтернованими особами. На інтернованих цивільних осіб поширюються загальні вимоги щодо захисту та гуманного поведження.

6.4. Які категорії цивільних осіб перебувають під спеціальним захистом?

МГП виокремлює категорії найбільш вразливих цивільних осіб з метою надання їм **спеціального захисту**: *діти, жінки, вагітні, породілля, особи з інвалідністю, особи похилого віку, хворі та поранені*. Декілька категорій виокремлено за ознакою фаху – *журналісти, гуманітарний персонал, персонал цивільного захисту*.

Спеціальний захист поширюється на *персонал та об'єкти Міжнародного комітету Червоного Хреста, Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Національних товариств*.

Окрім спеціального захисту окремих категорій цивільних осіб, також поширюються гарантії **загального захисту**, передбачені для всіх цивільних осіб.

Діти, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист.

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, зокрема захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.

Особи похилого віку, особи з інвалідністю та хворі, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист.

Персонал, що бере участь у наданні гуманітарної допомоги, користується повагою та захистом.

Цивільні журналісти, що перебувають у професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, мають право на повагу та захист, доки вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях.

ЖК III та ДП I містять багато деталізованих норм щодо спеціального захисту, особливо щодо дітей і жінок.

6.5. Як міжнародне гуманітарне право захищає дітей?

Діти є найбільш вразливою групою населення, яка потерпає від збройного конфлікту. МГП надає дітям **спеціальний захист** як у загальних нормах, що поширюються на всі сторони збройного конфлікту, так і в нормах, що зобов'язують державу-окупанта. Причому не тільки в нормах Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, але й у *Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року*.

Крім загального захисту цивільного населення, на дітей поширюються особливий захист. Спеціальні норми МГП щодо захисту дітей під час міжнародного збройного конфлікту містяться у статті 77 ДП I, яка визначає, що діти користуються особливою повагою, їм забезпечується *захист і допомога, які потрібні з огляду на вік або з будь-якої іншої причини, а також захист від будь-якого роду непристойних посягань*. Відповідно Звичаєвого міжнародного гуманітарного права діти мають право на особливу повагу та захист під час збройного конфлікту (Норма 135 ЗМГП). Діти мають пріоритет в отриманні гуманітарної допомоги (ст. 70(1) ДП I).

Спеціальні норми МГП визначають *заходи захисту дітей*:

- ◆ під час евакуації, створення безпечних зон і місцевостей (ст.ст. 14, 17, 24(1), 132(2) ЖК IV, ст. 78 ДП I);
- ◆ під час догляду (піклування) за ними та здійснення освітньої діяльності (ст.ст. 23, 24(1), 50, 89(5), 94 ЖК IV, ст. 70(1) ДП I);
- ◆ під час встановлення особи дітей і реєстрації їхніх сімейних зв'язків (ст.ст. 24-26, 50(2), 85(2) ЖК IV, ст. 74 ДП I).

Відмова Росії у відкритті гуманітарних коридорів, затримання й обстріли евакуаційних і гуманітарних конвоїв, незаконне переміщення і депортація українських дітей свідчить про системне і серйозне порушення Росією норм МГП щодо дітей.

Конвенція ООН про права дитини 1989 року містить також статті 38, 39 щодо поваги до прав дітей під час збройних конфліктів і вжиття заходів, необхідних для їх відновлення.

Сторони конфлікту повинні забезпечити, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок збройного конфлікту, не залишалися напризволяще (ст. 24(1) ЖК IV). Сторони конфлікту повинні за будь-яких обставин: полегшити догляд за ними; забезпечити виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням (ст. 24(1) ЖК IV, Норма 104 ЗМГП); забезпечити їхню освіту (ст. 24(1) ЖК IV).

Сторони повинні намагатися вжити необхідних заходів, щоб особистість усіх дітей до 12 років можна було встановити завдяки спеціальним медальйонам або в інший спосіб (ст. 24(3) ЖК IV).

Окремі заборони стосуються залучення дітей до участі у збройному конфлікті: це заборона вербувати дітей до збройних сил (Норма 136 ЗМГП) та дозволяти дітям брати участь у бойових діях (Норма 137 ЗМГП). Аналогічні заборони містяться у Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року та в Декларації про захист жінок і дітей під час надзвичайних ситуацій та збройних конфліктів 1974 року.

Отже, сторони, що воюють, повинні вжити всіх можливих заходів, щоб убезпечити дітей віком до 15 років від безпосередньої участі у бойових діях, зокрема не залучати їх до своїх збройних сил. Під час вербування солдатів серед осіб віком від 15 до 18 років сторони конфлікту повинні намагатися розглядати найстарших підлітків як найбільш пріоритетних кандидатів (ст. 77(2) ДП I). Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 року зобов'язує держав-учасниць, щоб діти, які не досягли 18-річного віку, не підлягали обов'язковому призову до збройних сил (ст. 2 Протоколу).

Якщо діти потрапляють під владу супротивної сторони після безпосередньої участі у бойових діях, вони продовжують користуватися особливим захистом, що надається дітям незалежно від того, чи є вони військовополоненими. Діти, чия свобода обмежена, повинні утримуватися в приміщеннях, окремих від приміщень з дорослими (ст. 77(4) ДП I). Виключенням є випадки, коли сім'ї розміщуються в окремих приміщеннях разом.

6.6. Як міжнародне гуманітарне право захищає жінок?

Правило поваги до особливих потреб жінок під час збройного конфлікту закріплено в положеннях усіх чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року. МГП зобов'язує сторін збройного конфлікту ставитися до жінок з усією особливою повагою, яка відповідає їхній статі (ст. 12(4) ЖК I, ст. 76(1) ДП I).

Жінкам, яких торкнувся збройний конфлікт, МГП вимагає забезпечити особливий захист і зважати на їхні потреби, включаючи медичну допомогу (Норма 134 ЗМГП).

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого посягання на їхню гідність, зокрема захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність (ст. 27(2) ЖК IV, ст. 76(1) ДП I, Норма 93 ЗМГП). З вагітними жінками й матерями малолітніх дітей варто поводитися з особливою обережністю. Породіллі та вагітні жінки мають право отримувати медичну допомогу та першочергове лікування за медичними показниками (ст. 19-22 ДП I). Також вагітні жінки, породіллі та годувальниці мають пріоритет щодо отримання гуманітарної допомоги (ст. 70 ДП I), включаючи медикаменти та санітарні матеріали (ст. 23(1) ДП I). МГП містить положення про евакуацію породілей (ст. 17 ДП I).

Під час збройного конфлікту справи щодо арешту, затримання або інтернування вагітних жінок, матерів малолітніх дітей повинні розглядатися в першочерговому порядку (ст. 76(2) ДП I).

Жінки, свобода яких обмежується з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, повинні утримуватися в приміщеннях, відокремлених від приміщень для чоловіків (ст. 75(5) ДП I) і перебувати під безпосереднім наглядом жінок. Однак у випадках, коли затримуються чи інтернуються сім'ї, їх, за можливості, розміщують спільно в одному місці й утримують як окремі сім'ї.

6.7. Як міжнародне гуманітарне право захищає журналістів?

МГП не наділяє самостійним правовим статусом журналістів¹ і не регулює професійну діяльність журналістів. Також МГП не визначає зміст поняття й ознаки журналіста. Журналісти у будь-якому разі користуються загальним захистом від нападів, який МГП надає цивільним особам. Однак МГП містить спеціальні норми, що відображають приналежність журналістів до окремих категорій жертв війни.

Договірне МГП містить лише дві норми, безпосередньо спрямовані на захист журналістів під час міжнародного збройного конфлікту, це стаття 4(A)(4) ЖК III і стаття 79 ДП I. Ці норми визначають приналежність журналістів до окремої категорії осіб, які перебувають під захистом (воєнних кореспондентів до військовополонених, журналістів до цивільних осіб), відтак наділяють їх захистом відповідно до отриманого статусу.

Втрата захисту воєнними кореспондентами/журналістами визначається загальними положеннями МГП, що застосовані до відповідних категорій осіб. Причому йдеться здебільшого про міжнародний збройний конфлікт.

Щодо неміжнародного збройного конфлікту – взагалі немає конвенційних норм, безпосередньо спрямованих на захист журналістів як окремої категорії. Їм надаються загальні гарантії, передбачені для осіб, які не беруть безпосередню участь або припинили брати участь у військових діях (спільна ст. 3 ЖК).

Звичаєве міжнародне гуманітарне право містить Норму 34, яка застосовується до міжнародного та неміжнародного збройного конфлікту: «Цивільні журналісти, що перебувають у професійних відряджен-

¹ Тут і далі ми використовуємо термін «журналіст» у широкому значенні. У Резолюції Ради Безпеки ООН 1738 (2006) від 23 грудня 2006 р. йдеться про «журналістів, працівників засобів масової інформації та пов'язаного з ними персоналу, що знаходиться в небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту». Доктрина і практика МГП розрізняє «воєнних кореспондентів» і «журналістів». У статті 4(4)(A) Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. йдеться про воєнних кореспондентів, а у статті 79 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977, говориться про журналістів.

нях у районах збройного конфлікту, мають право на повагу і захист, поки вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях».

У сучасній доктрині МГП відповідно до загальних і спеціальних положень МГП виокремлюють дві категорії журналістів, що працюють у зонах збройного конфлікту: **воєнні кореспонденти, акредитовані при збройних силах, і «незалежні» журналісти**. І перші, і другі належать до цивільних осіб, отже підпадають під захист ЖК IV і відповідних положень ДП I.

Перша категорія журналістів, зазначена в ЖК III як **воєнні кореспонденти**, має подвійний статус. До них належать журналісти, що супроводжують збройні сили (прикомандировані до збройних сил (акредитовані) журналісти, висловлюючись сучасною термінологією¹), у результаті чого виникає їх формальний зв'язок зі збройними силами.

Воєнні кореспонденти із цивільних осіб, що входять до екіпажів військових літаків, постачальники, особовий склад робочих команд або служб, на яких покладено побутове обслуговування збройних сил, *належать до осіб, які супроводжують збройні сили* (ст. 4(A)(4) ЖК III).

Правовий статус воєнних кореспондентів можна охарактеризувати відповідно до статті 4(A)(4) ЖК III як осіб, «супроводжуючих збройні сили, але що фактично не входять до їх складу ... за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку», тобто як некомбатантів. Відповідно до зазначеної статті, до цієї категорії осіб належать і воєнні кореспонденти. Важливою ознакою цієї категорії осіб є те, що *вони не входять до складу збройних сил, як наслідок, є цивільними особами та мають відповідний захист*.

Критерієм приналежності до **воєнних кореспондентів** є отримання останніми належно оформленого дозволу на слідування за збройними силами відповідно до статті 4(A)(4) ЖК III. Посвідченням особи, ви-

¹ «Якщо прикомандирований до військової частини журналіст отримав офіційну акредитацію, з правової точки зору він стає воєнним кореспондентом». Див.: Як міжнародне право захищає журналістів у ситуаціях збройних конфліктів? Інтерв'ю з Робіном Гайссом. 27.07.2010. URL: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

даним воєнному кореспондентові збройними силами, підтверджується наявність відповідного дозволу (Додаток IV до ЖК III).

Ця категорія у разі *потрапляння в полон може набувати статус військовополонених (ст. 4(A)(4) ЖК III) та підпадати під захист відповідно до ЖК III.*

Друга категорія **журналістів** (незалежні професійні журналісти) відрізняється від попередньої відсутністю формального зв'язку зі збройними силами (прикомандирування, акредитації). Вони мають статус цивільних осіб, які виконують в умовах збройного конфлікту професійну діяльність, і перебувають під захистом як цивільні особи (ЖК IV) та відповідних положень ДП I. Про це свідчить стаття 79(1) ДП I, згідно з яким журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах міжнародного збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи у значенні ст. 50(1) ДП I¹ (аналогічне положення є в Нормі 34 ЗМП).

Згідно зі статтею 79(3) ДП I, журналісти можуть отримувати посвідчення особи відповідно до зразка, що наводиться в Додатку 2 «Посвідчення журналіста, який перебував у небезпечному відрядженні» до ДП I.

Журналіст може нести відповідальність за порушення норм МГП; безпосередню участь у бойових діях без права на це; як шпигун і найманець. Симулювання володіння статусом журналіста або вчинення нападу на супротивника під прикриттям цього статусу може бути кваліфіковано як віроломство (ст. 37 ДП I).

Журналіст може нести відповідальність як будь яка особа за участь або співучасть у вчиненні міжнародних злочинів (агресії, воєнних злочинів, геноциду, злочинів проти людяності) і може бути суб'єктом індивідуальної кримінальної відповідальності згідно з міжнародним кримінальним правом за вчинення міжнародних злочинів.

¹ Цивільною є особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4(A) (1), (2), (3) і (6) ЖК III, у статті 43 ДП I. У разі сумнівів, чи є якась особа цивільною, вона вважається цивільною.

6.8. Яким є захист організацій та персоналу цивільної оборони в міжнародному гуманітарному праві?

Відповідно до МГП, на *організації та персонал цивільної оборони покладено виконання гуманітарних завдань, спрямованих на захист цивільного населення від небезпек і забезпечення умов, необхідних для його виживання, включаючи відновлювальні роботи від наслідків військових дій чи катастроф.*

Завданнями цивільної оборони є: (1) оповіщення; (2) евакуація; (3) надання сховищ та їх улаштування; (4) вжиття заходів для світломаскування; (5) рятувальні роботи; (6) медичне обслуговування, включаючи першу допомогу, а також релігійна допомога; (7) боротьба з пожежами; (8) виявлення й позначення небезпечних районів; (9) знешкодження та інші подібні методи захисту; (10) термінове надання притулку й постачання; (11) термінова допомога у відновленні й підтриманні порядку в районах лиха; (12) термінове відновлення роботи необхідних комунальних служб; (13) термінове поховання загиблих; (14) допомога у збереженні об'єктів, укрив необхідних для виживання цивільного населення; (15) додаткова діяльність, необхідна для здійснення будь-якого з вищезазначених завдань, включаючи планування та організацію, але не обмежуючись ними (ст. 61(а) ДП I).

«Організація цивільної оборони» означає установи та інші організаційні одиниці, створені або уповноважені компетентною владою сторони збройного конфлікту для виконання зазначених завдань (ст. 61(б) ДП I).

«Персонал організацій цивільної оборони» означає таких осіб, які призначені стороною збройного конфлікту виключно для виконання вказаних вище завдань (ст. 61(с) ДП I).

«Матеріальна частина» організацій цивільної оборони означає обладнання, матеріали та транспортні засоби, використовувані цими організаціями для виконання завдань цивільної оборони (ст. 61(d) ДП I).

Цивільні організації цивільної оборони, їх персонал і добровольці з-поміж цивільних осіб користуються повагою та загальним захистом згідно з приписами МГП (ст. 62(1), (2) ДП I).

На окупованих територіях цивільні організації цивільної оборони повинні отримувати від окупаційної влади необхідне для здійснення їх завдань (ст. 63(1) ДП I). Держава-окупант не повинна примушувати

ти чи спонукати цивільні організації цивільної оборони виконувати їх завдання таким чином, щоб це негативно відображалось на інтересах цивільного населення (ст. 63(2) ДП І).

Відповідно до ст. 65 ДП І, *захист, який мають цивільні організації цивільної оборони, їх персонал, будівлі, сховища та матеріальна частина, припиняється лише в тому разі, якщо вони, крім своїх завдань, чинять дії, що завдають шкоди противнику, або використовуються для вчинення таких дій*. Однак захист припиняється лише після того, як було зроблено попередження, що встановлює кожного разу, розумний строк, і після того, як таке попередження не було взято до уваги.

Для позначення персоналу і об'єктів цивільної оборони використовується **міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони**.

6.9. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають культурні цінності?

МГП надає **спеціальний захист культурним цінностям**, які розглядаються як цивільні об'єкти, якщо не перетворені у військову ціль. МГП послуговується широким за своїм змістом поняттям «*культурні цінності*», яке охоплює та поєднує в собі і «*культурну спадщину (рухому/ нерухому)*», і суто «*культурні цінності*».

Правовою основою для забезпечення спеціального захисту культурних цінностей під час міжнародного збройного конфлікту є Гаазьке положення про закони і звичаї війни на суходолі до Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року з двома Протоколами до неї (1954 і 1999 років), Додатковий протокол І, а також звичаєві норми МГП.

Культурні цінності під час збройного конфлікту мають *підвищений рівень захисту* серед цивільних об'єктів. МГП зобов'язує сторони конфлікту захищати культурні цінності, що включатиме охорону і повагу культурних цінностей.

Охорона охоплює підготовчі заходи, які вживаються в мирний час для охорони культурних цінностей від ймовірних наслідків збройного конфлікту, зокрема, складання переліків, планування надзвичайних заходів із захисту від пожеж і руйнування споруд, підготовку до ви-

везення рухомих культурних цінностей чи забезпечення належного захисту цих цінностей на місцях, а також призначення компетентних органів, відповідальних за охорону культурних цінностей (ст. 3 Конвенції 1954 року).

Повага (дбайливе ставлення) означає, що під час військових операцій слід вживати особливих заходів обережності, щоб уникнути заподіяння шкоди культурним цінностям, за винятком випадків, коли вони перетворені на військові цілі. Заборонено будь-яке навмисне захоплення, знищення чи пошкодження культурних цінностей. Культурні цінності жодним чином не можуть піддаватися нападам, якщо вони за своїм призначенням не були перетворені на військову ціль (статті 4, 5 Конвенції 1954 року, статті 6-9 Протоколу 1999 року). Репресалії щодо культурних цінностей заборонені МГП (Норма 147 ЗМГП).

Визначеним у статті 8 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року надається **спеціальний захист** (ст. 8-11 Конвенції 1954 року), **посилений захист** (ст. 10-14 Протоколу 1999 року)

Для ідентифікації культурних цінностей використовується **розпізнавальний знак культурних цінностей**.

6.10. Які норми міжнародного гуманітарного права захищають довкілля?

МГП містить окремі норми щодо захисту **природного середовища** під час війни. Цей захист направлений переважно на захист цивільного населення. *Природне середовище в МГП розглядається як цивільний об'єкт*, тому не може бути об'єктом нападу, якщо не перетворено у військову ціль. Також, окремі норми МГП захищають *природне середовище від широкої, довгочасної і серйозної шкоди внаслідок військових дій*.

Відповідно до статей 35, 55 Додаткового протоколу I та Норми 45 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права, сторонам міжнародного збройного конфлікту заборонено застосовувати засоби або методи ведення військових дій, *які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу*. Звичаєве міжнародне гуманітарне право встановлює, що під час використання певних методів і засобів ведення військових дій

слід брати до уваги вимоги захисту та збереження природного середовища (Норма 44 ЗМП).

Знищення природного середовища не може використовуватись як зброя (Норма 45 ЗМП). Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено МГП (статті 55(2) ДП I).

Ніщо у природному середовищі не може бути об'єктом нападу, окрім випадків, коли це є військовою ціллю (Норма 43(A) ЗМП).

Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року (ENMOD) у статті 1 забороняє «...військове або будь-яке інше вороже використання засобів впливу на природне середовище, які мають масштабні, довгострокові або серйозні наслідки у якості способів руйнування, завдання шкоди або спричинення шкоди».

Також МГП поширює спеціальний захист на установки та споруди, що містять небезпечні сили (стаття 56 ДП I).

Перелік цих об'єктів у Додатковому протоколі I вичерпний – він включає греблі, дамби й атомні електростанції. В Україні до таких об'єктів віднесено також об'єкти підвищеної безпеки (Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами)).

Для позначення установок і споруд, що містять небезпечні сили, використовується **спеціальний розпізнавальний знак «установки та споруди, що містять небезпечні сили»**.

Установки та споруди, що містять небезпечні сили, не повинні ставати об'єктами нападу навіть у випадках, коли такі об'єкти є військовими об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення (ст. 56(1) ДП I).

Умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб, або шкоди цивільним об'єктам, або *масштабної, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу*, яка буде несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною військовою перевагою, є воєнним злочином відповідно до статті 8(2)(b)(iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

7 РЕЖИМ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ

- 7.1. Які норми міжнародного гуманітарного права регулюють режим воєнної окупації?
- 7.2. Що таке «окупація»?
- 7.3. Якими є основні зобов'язання держави-окупанта?
- 7.4. Які заборони діють для держави-окупанта щодо цивільного населення?
- 7.5. Які особи під час окупації перебувають під спеціальним захистом?
- 7.6. Які обов'язки має держава-окупант щодо цивільного населення?
- 7.7. Що передбачає гуманітарний доступ і гуманітарна допомога?
- 7.8. Як міжнародне гуманітарне право захищає право власності на окупованих територіях?
- 7.9. Чим відрізняється примусове переміщення від депортації?
- 7.10. Яка відповідальність за примушення до служби у збройних силах ворожої держави?

Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі
від 18 жовтня 1907 р.

.....

Конвенція про захист цивільного населення
під час війни від 12 серпня 1949 р.

.....

Додатковий протокол до Женевських конвенцій
від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв
міжнародних збройних конфліктів (Протокол I)
від 8 червня 1977 р.

.....

Римський статут
Міжнародного кримінального суду.

.....

Звичаєве міжнародне гуманітарне право.
Норми

.....

«Полонені», «заручники» чи «свавільно затримані»:
як правильно називати цивільних
у російській неволі?

7.1. Які норми міжнародного гуманітарного права регулюють режим воєнної окупації?

Правовий режим воєнної окупації – досить детально розроблений інститут МГП. Окупація так чи інакше має місце у більшості міжнародних збройних конфліктів, що зумовило необхідність розроблення та ухвалення відповідних правил, що регулюють зобов'язання сторін під час і після окупації. Головна мета режиму окупації за МГП – забезпечити захист цивільного населення на окупованій території.

Окупація дорівнюється виникненню міжнародного збройного конфлікту між державою-окупантом і державою-сувереном, навіть якщо така окупація не зустріла збройного опору (спільна ст. 2 ЖК).

Основними договірними джерелами МГП щодо режиму окупації є:

- ◆ Гаазьке положення про закони і звичаї війни на суходолі до Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року (Частина III «Військове керівництво на території держави-супротивника», ст. 42-56 Гаазького положення 1907 року);
- ◆ Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (Розділ III «Окуповані території», Частина III «Статус осіб, які перебувають під захистом, та поведження з ними», ст. 47-78 ЖК IV);
- ◆ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року (Розділ II «Допомога цивільному населенню» і Розділ III «Поведження з особами, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті» Глави VI «Цивільна оборона», ст. 68-79 ДП I).

Всі наведені норми є застосовними щодо тимчасово окупованих РФ територій України незалежно від моменту початку окупації – з 2014 чи з 2022 року, та зобов'язують РФ як державу-окупанта.

Звичаєві норми МГП теж регулюють режим окупації, але не так докладно, як конвенції.

Застосовними до режиму окупації є також норми міжнародного права прав людини, які зобов'язують державу-окупанта. Застосування права прав людини до ситуації окупації дає особам, які опинилися на окупованих територіях, додаткові інструменти, яких не пропонує МГП, передусім – це можливість звернутися до міжнародного механізму захисту прав людини, зокрема до Європейського суду з прав людини, Комітету ООН з прав людини тощо.

Важливо усвідомлювати, що правовий режим окупації розроблено з єдиною метою – *накласти певні зобов'язання на державу-окупанта*. І держави, беручи на себе зобов'язання за договірними нормами МГП або будучи зобов'язаними за звичаєвими нормами МГП в силу їхньої природи, погоджуються дотримуватися встановлених правил, а в разі їх порушення – нести міжнародно-правову відповідальність.

7.2. Що таке «окупація»?

Нормативне визначення окупації міститься у статті 42 Гаазького положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року: *«Територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції»*.

Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена Наказом Міністерства оборони України 9 червня 2017 року містить наступне визначення: *«Воєнна окупація – тимчасове зайняття збройними силами сторони, що воює, у збройному конфлікті міжнародного характеру частини або всієї території супротивника на період ведення воєнних дій»*.

Відповідно до міжнародного права, *окупація за своєю сутністю є тимчасовим явищем, окупація не надає будь-яких прав державі-окупанту на окуповану територію, вона вже передбачає тимчасовий характер перебування території під владою супротивника*.

Чи є територія окупованою за визначенням МГП – це питання факту. Існування окупації залежить від фактичної здатності держави-окупанта взяти на себе функції управління цією територією, передусім для забезпечення *громадської безпеки та правопорядку*. Тобто якщо держава, що здійснила вторгнення на територію іншої держави, має

таку здатність, то територія визнається окупованою, відповідна держава визнається державою-окупантом і на неї покладаються відповідні обов'язки, пов'язані із загальним управлінням цією територією.

Отже МГП фіксує перш за все реальність, яка склалася, фактичний стан речей. Відповідно, одночасно із захопленням і здійсненням контролю над територію іншої держави, що, своєю чергою, означає і неможливість здійснення управління цією територією законною владою, починає діяти і перелік зобов'язань у держави-окупанта.

Важливо, що вирішальним критерієм є саме спроможність держави-окупанта взяти на себе функції управління, а не її бажання чи готовність. Тому, якщо держава, що встановлює окупаційний режим, фактично не втрачає військового контролю над територією, про яку йдеться, вона не може уникнути своїх зобов'язань за МГП, просто вирішивши не здійснювати ефективний контроль.

Режим окупації відповідно до МГП не оцінює правомірність чи протиправність окупації – це завдання інших норм міжнародного права. При цьому окупація території завжди визначається як міжнародний збройний конфлікт (спільна стаття 2 ЖК).

7.3. Якими є основні зобов'язання держави-окупанта?

З фактичним переходом до **держави-окупанта** повноважень фактичної влади, він має вживати всіх залежних від нього заходів, щоб, по можливості, *відновити та забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись чинних у державі законів, за виключенням ситуацій, коли це абсолютно неможливо* (ст. 43 Гаазького положення 1907 року).

Держава-окупант діє як тимчасова влада de facto, не набуваючи прав суверена. Тобто вона фактично тимчасово замінює законний уряд, а тому, серед іншого, *в частині загального управління окупованою територією несе відповідальність*:

- ◆ за забезпечення громадського порядку та безпеки: держава-окупант має право й обов'язок забезпечувати громадський порядок і безпеку відповідно до вже чинних на цій території законів;
- ◆ за забезпечення належного державного управління та надання послуг: держава-окупант повинна повною мірою використовувати доступні їй засоби, щоб забезпечити цивільне населення ос-

новними засобами, необхідними для його виживання, такими як продовольчі товари, медичні засоби, одяг і притулок;

- ◆ за забезпечення прав людини і гуманного поводження з цивільними особами, що проживають на окупованій території: сімейна гідність і права, життя фізичних осіб і приватна власність, а також релігійні переконання і обряди мають поважатися, забороняється примусове переміщення і депортація цивільного населення;
- ◆ за забезпечення поваги державним службовцям і суддям: державним посадовим особам і суддям на окупованій території держава-окупант має дозволити зберегти свій статус і продовжувати виконувати свої обов'язки задля добробуту мешканців без неналежного втручання або залякування;
- ◆ за захист майна, що знаходиться на окупованій території: МГП містить загальну заборону розкрадання та знищення майна і спеціальні норми щодо державної та приватної власності, щодо захисту культурних цінностей.

МГП містить також спеціальні норми, спрямовані на *захист правового порядку, що існував на цій території до окупації* (тобто законного правопорядку суверена цієї території). Ці норми передбачають обов'язок поважати місцеве законодавство, якщо для його реалізації не виникає непереборної перешкоди, і спеціальні обмеження щодо застосування кримінального законодавства, наприклад, правило, що будь-які кримінальні положення, поширені державою-окупантом відповідно до законодавчих повноважень, не повинні мати зворотної сили і можуть набувати чинності лише після опублікування та доведення до відома жителів окупованої території їхньою рідною мовою.

7.4. Які заборони діють для держави-окупанта щодо цивільного населення?

Правовий режим окупації спрямований на недопущення внесення необґрунтованих змін у внутрішні особливості життя на окупованій території, на захист її мешканців від свавільних рішень і правопорушень, а також на забезпечення їм можливості вести якомога більш нормальне життя.

У зв'язку з цим сучасне МГП передбачає ряд *заборон для держави-окупанта щодо цивільного населення*:

- ◆ забороняється примушувати жителів окупованої території надавати інформацію про армію іншої воюючої сторони чи про її засоби оборони (ст. 44 Гаазького положення 1907 року);
- ◆ забороняється примушувати жителів окупованої території присягати на вірність державі-супротивнику (ст. 45 Гаазького положення 1907 року);
- ◆ забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні (ст. 49 ЖК IV);
- ◆ забороняється примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах (ст. 51 ЖК IV);
- ◆ забороняється здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом, за вчинки або переконання, скоєні або виражені ними до початку окупації або протягом періоду її тимчасового припинення, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни (ст. 70 ЖК IV);
- ◆ забороняється винесення будь-якого вироку без розгляду справи відповідно до встановленого процесуального порядку (ст. 71 ЖК IV);
- ◆ заборонено примушувати чи спонукати цивільні організації цивільної оборони виконувати їх завдання таким чином, щоб це згубно відбивалося на інтересах цивільного населення (ст. 63 ДП I).
- ◆ забороняється знищення рухомого чи нерухомого майна, за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення військових операцій (ст. 53 ЖК IV);
- ◆ забороняється конфіскація приватної власності (ст. 46 Гаазького положення 1907 року);
- ◆ забороняється мародерство (ст. 47 Гаазького положення 1907 року);
- ◆ забороняється застосування будь-яких загальних стягнень, у тому числі грошових, до всього населення через дії окремих осіб, за які не може бути передбачена солідарна відповідальність населення (ст. 50 Гаазького положення 1907 року);

- ◆ забороняється збирати внески інакше, ніж на підставі письмового наказу та під відповідальність верховного головнокомандувача (ст. 51 Гаазького положення 1907 року);
- ◆ забороняється будь-яке знищення чи навмисне пошкодження муніципалітетів, релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких і наукових установ, історичних пам'яток, творів мистецтва та науки (ст. 56 Гаазького положення 1907 року);

Щодо осіб, які перебувають під владою супротивної сторони, заборонено: насильство, що становить загрозу життю та здоров'ю, зокрема вбивства, тілесні покарання, фізичне або психічне насильство, катування та каліцтво; посягання на людську гідність; жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження; будь-яка форма сексуального насильства; репресалії, а саме захоплення заручників, колективне покарання, залякування чи тероризування; дискримінація на підставі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи переконань, політичних чи інших поглядів, національного або соціального походження або будь-яких інших подібних критеріїв.

Недотримання більшості цих заборон є серйозним порушенням МГП і, відповідно, воєнним злочином.

7.5. Які особи під час окупації перебувають під спеціальним захистом?

Під **спеціальним захистом** під час окупації перебувають, загалом, ті ж самі особи, що мають спеціальний захист за МГП загалом: жінки, діти, журналісти, біженці, особи без громадянства та внутрішньо переміщені особи, гуманітарний персонал, персонал цивільної оборони. Окремою категорією, що має спеціальний захист саме під час окупації, є посадові особи та судді.

Держава-окупант повинна гарантувати **жінкам** на окупованих територіях особливий захист від будь-якого посягання на їхню честь, зокрема захист від згвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність. Крім того, справи щодо арешту, затримання або інтернування вагітних жінок і матерів малолітніх дітей із причин, пов'язаних з окупацією, повинні розглядатися в першочерговому порядку.

Також держава-окупант повинна забезпечити, щоб діти віком до 15 років не були залишені напризволяще, і щоб усі діти до 12 років мали при собі ідентифікаційні жетони або подібні засоби ідентифікації. Діти мають бути забезпечені необхідною турботою та допомогою, держава-окупант має сприяти їхній освіті та сповідуванню релігії, захищати від будь-якої форми непристойних посягань.

Держава-окупант **не може евакуювати дітей**, які не є її громадянами, на територію іноземної держави, крім випадку, якщо це необхідно за станом здоров'я, з метою медичного обслуговування та безпеки дітей, але і в такому разі – тимчасово.

Журналісти залишаються цивільними особами, а тому мають статус «захищених» осіб і всі гарантовані цим статусом права.

Окупаційній державі **забороняється змінювати статус посадових осіб і суддів** на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті, тобто ці особи не повинні піддаватися санкціям, заходам примусу чи дискримінації за відмову здійснювати свої функції під управлінням держави-окупанта.

7.6. Які обов'язки має держава-окупант щодо цивільного населення?

Численні **обов'язки держави-окупанта** полягають здебільшого у підтриманні стану, який існував до вторгнення на окуповану територію – збереження наявного порядку громадського життя, законів, інституцій тощо, а також забезпечення поваги до цивільного населення та його захист. Саме окупант несе відповідальність за забезпечення та підтримання життєдіяльності населення на окупованій території:

- ◆ забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами, зокрема постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо (ст. 55 ЖК IV, ст. 69 ДП I);
- ◆ забезпечувати одягом, постільною білизною, засобами притулку та припасами, істотно важливими для виживання цивільного населення окупованої території (ст. 69 ДП I);
- ◆ забезпечувати та підтримувати діяльність медичних і лікарняних установ, а також забезпечити та підтримувати на окупованій те-

риторії умови, задовільні з погляду охорони здоров'я та санітарії (ст. 56 ЖК IV);

- ◆ сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту (ст. 50 ЖК IV);
- ◆ вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків (ст. 50 ЖК IV);
- ◆ дозволяти релігійним служителям надавати духовну підтримку їх одновірцям (ст. 58 ЖК IV);
- ◆ вживати заходи, спрямовані на надання підтримки населенню окупованої території, які отримують недостатній обсяг поставок (ст. 59 ЖК IV);
- ◆ здійснювати інші завдання та зобов'язання, закріплені у МГП.

7.7. Що передбачає гуманітарний доступ та гуманітарна допомога?

Цивільне населення під час збройного конфлікту, в тому числі під час окупації, має право отримувати **гуманітарну допомогу** – *матеріальну і матеріально-технічну, яка ґрунтується на потребах людей та є необхідною для їх виживання.*

Гуманітарною допомогою визнаються *продукти харчування, водопостачання, медичні матеріали, одяг, постільна білизна, засоби притулку та припаси, істотно важливі для виживання цивільного населення окупованої території (опалення), предмети, необхідні для відправлення релігійних обрядів.*

Гуманітарний доступ – *можливість отримати допомогу та захист під час збройного конфлікту та надзвичайної ситуації, а також можливість отримання товарів і послуг, необхідних для виживання та здоров'я під час збройного конфлікту та надзвичайної ситуації, у спосіб, що відповідає основним гуманітарним принципам.* Гуманітарний доступ є попередньою умовою для надання ефективної гуманітарної допомоги за згодою держави, яка контролює територію, де потрібна зазначена допомога.

Загальний обов'язок усіх держав і кожної воюючої сторони – дозволити та сприяти вільному пропуску супутніх вантажів, призначених для цивільних осіб в інших державах (ст. 59 ЖК IV, ст. 70 ДП I). Цей

обов'язок пов'язаний із загальною заборонаю голоду як метода ведення війни. Тому існує обов'язок забезпечити доступ до гуманітарної допомоги для цивільного населення, яке потребує ресурсів для виживання. Тобто існує *право на гуманітарний доступ, яке забезпечується насамперед МГП*.

Держава-окупант зобов'язана забезпечити потреби цивільного населення на окупованій території та надати необхідні ресурси при їх відсутності на окупованій території. Якщо держава-окупант не в змозі забезпечити виконання цього зобов'язання, то вона має обов'язок забезпечити потреби цивільного населення через отримання гуманітарної допомоги (ст. 59 ЖК IV). Тобто держава-окупант або забезпечує поставки продовольства, медикаментів тощо, або дозволяє здійснення операцій гуманітарної допомоги іншим державам, гуманітарним організаціям, МКЧХ (ст. 59 ЖК IV). При цьому гуманітарна допомога жодним чином не позбавляють державу-окупанта зобов'язань із забезпечення потреб населення (ст. 60 ЖК IV), оскільки гуманітарна допомога – це додатковий і тимчасовий засіб забезпечити потреби населення.

Цивільне населення на окупованих територіях має право отримати таку гуманітарну допомогу. Держава-окупант несе відповідальність за швидкий розподіл гуманітарної допомоги. Забороняється використовувати гуманітарну допомогу не за призначенням.

Безпосередніми бенефіціарами, отримувачами гуманітарної допомоги за МГП, є жертви війни, тобто цивільне населення, серед якого виокремлюють особо вразливі категорії.

7.8. Як міжнародне гуманітарне право захищає право власності на окупованих територіях?

МГП забороняє **розграбування** будь-якого майна, незалежно від того, належить воно приватним особам, громадам чи державі (ст. 47 Гаазького положення 1907 року, ст. 33 ЖК IV).

Також забороняється будь-яке **знищення** державою-окупантом будь-якого рухомого або нерухомого майна, приватного чи громадського, крім випадків, коли таке знищення виправдовується нагальною необхідністю через військові операції (ст. 53 ЖК IV).

Держава-окупант вважається просто управителем і користувачем нерухомості, що належить окупованій державі, включно з будівлями, нерухомим майном, лісами та сільськогосподарськими маєтками державної власності, які знаходяться на окупованій території. Це означає, *що держава-окупант повинна захищати капітал цих об'єктів і керувати ними відповідно до права користування чужим майном і доходами від нього* (ст. 55 Гаазького положення 1907 року). Цивільні лікарні можуть бути реквізовані лише тимчасово і лише у випадках нагальної необхідності догляду за пораненим і хворим військовим персоналом (ст. 57 ЖК IV). Власність муніципалітетів та інституцій, що займаються релігією, благодійністю й освітою, мистецтвом і наукою, навіть якщо вони належать до державної власності, повинна розглядатися як приватна власність, а захоплення, знищення або навмисне вчинення шкоди таким інституціям, історичним пам'яткам або творам мистецтва та науки, суворо забороняється (ст. 56 Гаазького положення 1907 року).

Що стосується рухомого майна окупованої держави, то *право держави-окупанта на конфіскацію обмежується готівковими грошима, еквівалентними коштами та цінними паперами, котрі підлягають обігу, а також рухомому майну, котре може використовуватися для військових операцій, таких як склади зброї, транспортні засоби, склади та припаси* (ст. 53 Гаазького положення 1907 року).

Загалом конфіскація приватної власності державою-окупантом заборонена. Однак приватна власність, яка може використовуватися для військових операцій (така як засоби зв'язку, транспортні засоби та зброя), може бути реквізована, проте має бути повернена або її власнику має бути виплачена компенсація після завершення конфлікту. Товари та гроші також можуть бути реквізовані, але лише для задоволення потреб окупаційної армії (зокрема, пов'язаних з її безпекою) або управління окупованою територією, і завжди повинні бути пропорційні ресурсам окупованої території (ст. 52 Гаазького положення 1907 року).

У жодному випадку гроші, товари чи послуги не можуть бути реквізовані для потреб або користі місцевого уряду, адміністрації або населення окупаційної влади. Якщо окупаційна влада вимагає товари, такі як продукти харчування або медичні засоби, вона має враховувати потреби цивільного населення, а за будь-які отримані товари повинна сплачувати їх справедливую вартість (ст. 55 ЖК IV).

7.9. Чим відрізняється примусове переміщення від депортації?

Примусове переміщення і депортацію як порушення МГП завжди розглядають разом, в контексті поводження з цивільним населенням, яке перебуває на окупованих територіях або територіях, які контролюються стороною збройного конфлікту в іншій державі. Відповідна заборона примусового переміщення і депортації міститься у статтях 49, 147 ЖК IV (в умовах міжнародного збройного конфлікту, в тому числі у випадку окупації), статті 85(4)(а) ДП I, та у статтях 13, 17 ДП II (в умовах неміжнародного збройного конфлікту).

При цьому важливим критерієм розмежування між ними є місце примусове переміщення: **примусове переміщення** – *примусове переміщення цивільних осіб чи інших захищених осіб за МГП з території їх проживання на іншу територію в межах держави їх громадянства; депортація* – *примусове переміщення цивільних осіб чи інших захищених осіб за МГП з території їх проживання на територію держави-окупанта чи іншої держави.*

Для того, щоб визнати вчинення порушення у вигляді примусового переміщення чи депортації цивільних осіб, важливим є *застосування примусу в будь-якій формі для здійснення такого переміщення, законність перебування особи на території, з якої вона переміщується, та відсутність підстав для здійснення переміщення згідно з нормами МГП (наприклад, щодо евакуації цивільного населення з міркувань безпеки).* Хоча діяння повинно мати відповідний рівень тяжкості, однак не встановлено мінімального критерію за кількістю осіб для визнання, що це порушення має місце.

Обставини окупації зумовлюють загальні загрози та небезпеки для цивільного населення, викликані активним веденням бойових дій, відчуттям страху, створенням загрози вчинення умисної чи випадкової шкоди цивільним особам і цивільним об'єктам. У зв'язку з цим важливо розрізняти випадки, коли через небезпеку для цивільних проводиться евакуація, та в яких умовах вона здійснюється: може проводитися в межах чітко визначених територій; передбачаються чіткі умови її проведення; зумовлена забезпеченням безпеки цивільного населення та чітко визначеними військовими вимогами; має бути **тимчасовою**, доки ситуацію в регіоні не буде стабілізовано; цивільні особи повинні мати можливість **вільно повернутися, як тільки стане можливим безпечне повернення.**

Евакуація, яку проводить держава-окупант, порушує МГП, коли вона: (1) проводиться за межі окупованих територій; (2) держава, яка відповідає за цивільне населення (держави їх громадянства чи постійного проживання), не поінформована про проведення такої евакуації; (3) переміщення здійснюється до зон, які є також небезпечними через активні бойові дії в умовах міжнародного збройного конфлікту; (4) держава-окупант не забезпечує належне житло для розміщення захищених осіб; (5) держава-окупант не забезпечує належні умови для проведення такої евакуації: транспорт не відповідає задовільним умовам гігієни, здоров'я, безпеки та харчування осіб; не забезпечені умови, щоби члени сім'ї не були відокремлені один від одного.

7.10. Яка відповідальність за примушення до служби у збройних силах ворожої держави?

Окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах (ст. 51 ЖК IV). Крім того, особи, що перебувають під захистом, не можуть бути примушені виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їх участь у військових операціях.

Примушення особи, що перебуває під захистом, служити в збройних силах ворожої держави є серйозним порушенням Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (стаття 147 ЖК IV).

Примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, у тому числі цивільних осіб, що проживають на окупованій території, до служби у збройних силах ворожої держави є воєнним злочином відповідно Римського статуту МКС (ст. 8(2)(a)(v) Римського статуту).

КОМПОНЕНТИ МІЖНАРОДНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ

- 8.1. З яких компонентів складається Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?
- 8.2. У чому полягають основоположні принципи Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?
- 8.3. Як був утворений Міжнародний комітет Червоного Хреста?
- 8.4. Яким є статус і принципи діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста?
- 8.5. У чому полягають місія і функції Міжнародного комітету Червоного Хреста?
- 8.6. Якими є результати діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста?
- 8.7. Які функції виконує Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?
- 8.8. Якими є статус і функції Національних товариств?
- 8.9. У чому полягає діяльність Товариства Червоного Хреста України?
- 8.10. Якими є результати діяльності Товариства Червоного Хреста України?

Анрі Дюнан. Спогад про Сольферіно

.....

Statutory texts of the International Federation
of Red Cross and Red Crescent Societies

.....

Основоположні принципи Міжнародного Руху
Червоного Хреста і Червоного Півмісяця

.....

Movement Coordination
for Collective Impact Agreement.
Seville Agreement 2.0

.....

Закон України «Про Товариство
Червоного Хреста України»

8.1. З яких компонентів складається Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?

Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (International Red Cross and Red Crescent Movement) – це гуманітарне об'єднання різних за статусом, юридично самостійних неурядових гуманітарних організацій, які мають власний мандат і функції, але складають єдиний міжнародний гуманітарний рух, який уособлює й акумулює загальну гуманітарну політику компонентів Міжнародного Руху.

Виокремлюють три компоненти, з яких складається Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця як об'єднання:

- ◆ **Міжнародний комітет Червоного Хреста** (International Committee of the Red Cross, ICRC), міжнародна неурядова організація з міжнародною правосуб'єктністю відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року. Зона відповідальності МКЧХ – діяльність під час збройних конфліктів;
- ◆ **Національні товариства Червоного Хреста або Червоного Півмісяця**, складові Міжнародного Руху, що створені і діють майже в кожній державі (191 визнане Національне товариство). В Україні – Товариство Червоного Хреста України;
- ◆ **Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця** (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, IFRC), асоціація Національних товариств. Є платформою для координації діяльності всіх Національних товариств. Зона відповідальності Федерації – діяльність під час надзвичайних ситуацій.

Вищим органом Міжнародний Руху є *Міжнародні конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця* у складі представників держав-учасниць Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та всіх компонентів Міжнародного Руху. Конференції відбуваються в Женеві кожні чотири роки. У жовтні 2024 року відбулася 34 Міжнародна

конференція Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Іншим колегіальним органом Міжнародного Руху є Рада делегатів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, де представники всіх компонентів Міжнародного Руху обговорюють загальну стратегію та підходи до глобальних гуманітарних питань.

Нормативну основу Міжнародного Руху складають Основовоположні принципи Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Статут Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (1986 року з поправками), резолюції Міжнародних конференцій Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, інші джерела внутрішнього права Міжнародного Руху¹. Для уточнення ролі й обов'язків різних компонентів Міжнародного Руху в 1997 році було укладено *Севільську угоду*, спрямовану на підвищення впливу та ефективності діяльності Міжнародного Руху шляхом посилення координації, усунення паралелізму і дублювання зусиль компонентів Міжнародного Руху. Зараз є чиною *Севільська угода 2:0 2022 року*, яка підвищує роль Національних товариств у координації діяльності компонентів Міжнародного Руху.

В Україні присутні всі компоненти Міжнародного Руху. З 2022 року координацію діяльності всіх компонентів Міжнародного Руху в Україні здійснює ТЧХУ, що є унікальним у практиці Міжнародного Руху.

Інформація щодо Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця за посиланням:

¹ Довідник Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця : міжнародне гуманітарне право : статuti і положення : основні напрямки діяльності Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця : вибрані резолюції Міжнародної конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Ради делегатів і Генеральної Асамблеї Федерації. <https://library.icrc.org/library/docs/DOC/icrc-0962-002.pdf>

8.2. У чому полягають Основоволожні принципи Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?

Діяльність Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, а також кожного із його компонентів, заснована на семи **Основоволожних принципах Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця**: це *гуманність, неупередженість, нейтральність, незалежність, єдність, добровільність, універсальність*.

Основоволожні принципи виконують декілька функцій. По-перше, це морально-ціннісна основа діяльності всіх компонентів Міжнародного Руху та кожного його члена. По-друге, це практична основа діяльності, забезпечення гуманітарного доступу та безпеки персоналу Міжнародного Руху. По-третє, це єдиний загальний стандарт діяльності Міжнародного Руху та кожного його компонента. По-четверте, оскільки правова основа кожного компонента Міжнародного Руху різна, принципи слугують нормативною основою для об'єднання компонентів Міжнародного Руху в єдине ціле.

Нормативно принципи закріплено в установчих документах Міжнародного Руху і кожного з компонентів. Так, Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» у статті 6 визначає, що Товариство виконує свої завдання, виходячи з основоволожних принципів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця: гуманності, неупередженості, нейтральності, незалежності, добровільності, єдності, універсальності.

Інформація про зміст Основоволожних принципів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця за посиланням:

8.3. Як був утворений Міжнародний комітет Червоного Хреста?

Створення **Міжнародного комітету Червоного Хреста** безпосередньо пов'язано з особистістю **Анрі Дюнан**¹, ідеї та діяльність

¹ Біографія Анрі Дюнан:

https://drive.google.com/file/d/12kKm2Wo_SaNHpk0jLEOZHO8P6uzJG-w/view

якого призвели до створення *Міжнародного комітету Червоного Хреста, системи Національних товариств і міжнародного гуманітарного права*.

У червні 1859 року Анрі Дюнан, швейцарський комерсант, за сприяння місцевих мешканців організував надання допомоги солдатам, пораненим під час битви під Сольферіно в Північній Італії, та поховання загиблих. Пізніше Дюнан написав книгу *«Спогад про Сольферіно»*¹, де сформулював дві основні пропозиції: укласти юридично обов'язкову конвенцію, яка надаватиме захист пораненим у діючих арміях; створити національні товариства, які в мирний час підготують персонал і матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових санітарних служб.

Для впровадження цих ідей у 1863 році у Женеві було створено комісію із п'яти осіб (Гюстав Муанье, Гійом-Анрі Дюфур, Луї Аппія, Теодор Монуар та Анрі Дюнан), яка заснувала «Міжнародний комітет з надання допомоги пораненим», який з часом отримав назву «Міжнародний комітет Червоного Хреста» (МКЧХ). У жовтні 1863 року Комітет організував Міжнародну конференцію у Женеві, в якій взяли участь представники національних організацій 16 країн. Розпізнавальною емблемою було обрано червоний хрест на білому тлі.

Таким чином було запроваджено систему Національних товариств і МКЧХ як інтернаціональну організацію. В 1919 році Національні товариства заснували Лігу товариств Червоного Хреста, з 1991 року – Міжнародну Федерацію товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

8.4. У чому полягають статус і принципи діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста?

Міжнародний комітет Червоного Хреста є нейтральною, неупередженою та незалежною організацією. Виключною гуманітарною місією МКЧХ є захист життя і гідності жертв збройного конфлікту та інших

¹ Анрі Дюнан. Спогад про Сольферіно. <https://drive.google.com/file/d/1XyBoe1TXV2XB0qMOM1L8mMrl0SSSh9d-/view>

ситуацій насильства, надання їм допомоги. МКЧХ також докладає зусиль для запобігання стражданню, заохочуючи світову спільноту дотримуватися міжнародного гуманітарного права й універсальних гуманітарних принципів, зміцнюючи повагу до них.

МКЧХ засновано у Швейцарії відповідно до національного законодавства. МКЧХ є компонентом Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. МКЧХ спрямовує і координує діяльність компонентів Міжнародного Руху під час збройних конфліктів.

Правовий статус і мандат МКЧХ визначається безпосередньо Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року, Додатковими протоколами до них 1977 і 2005 років, Статутом МКЧХ, Статутом Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, резолюціями Міжнародної конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Тобто за статусом МКЧХ є гуманітарною неурядовою організацією з міжнародною правосуб'єктністю.

Мандат МКЧХ передбачає допомогу і захист людей, які постраждали від збройних конфліктів та інших видів насильства.

Діяльність МКЧХ базується на принципах неупередженості, нейтральності та незалежності, завдяки цьому МКЧХ може отримувати доступ до жертв збройних конфліктів і насильства. Принципи є передумовою отримання МКЧХ доступу до жертв збройних конфліктів і ситуацій насильства та виконання мандату МКЧХ. Як нейтральний гуманітарний актор, МКЧХ не стає на бік жодної сторони конфлікту. Згідно з принципом неупередженості, МКЧХ захищає та допомагає людям, керуючись виключно їхніми потребами. Незалежність означає автономію МКЧХ для досягнення гуманітарних цілей.

Мандат і правовий статус відрізняють МКЧХ від інших міжурядових організацій (спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй) і неурядових (наявність міжнародної правосуб'єктності відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року).

Унікальна роль МКЧХ пов'язана з тим, що: (1) створення МКЧХ започаткувало систему Червоного Хреста; (2) МКЧХ став ініціатором створення МГП; (3) МГП визначає правосуб'єктність МКЧХ; (4) МКЧХ діє як нейтральна та незалежна організація; (5) діяльність МКЧХ під час збройних конфліктів поширюється на весь світ.

Структура МКЧХ включає Асамблею МКЧХ, Раду Асамблеї МКЧХ (допоміжний орган з певними делегованими повноваження-

ми) та Директорат (виконавчий орган). Асамблея складається з 25 кооптованих членів швейцарського громадянства. МКЧХ очолює Президент МКЧХ.

Статут, стратегії, політики та кодекс поведінки МКЧХ
за посиланням:

8.5. У чому полягають мета і функції Міжнародного комітету Червоного Хреста?

Мета МКЧХ – надання гуманітарної допомоги жертвам збройних конфліктів, забезпечення поваги та розвитку міжнародного гуманітарного права задля посилення захисту жертв війни.

Відповідно до МГП, функціями МКЧХ є: надання гуманітарної допомоги; заміна чи доповнення дій держав-покровительок (як субститут держав-покровительок); відвідування військовополонених та інших захищених осіб; керівництво діяльністю Центральної агенції з розшуку; виконання спеціального мандату МКЧХ щодо МГП; здійснення загального права на гуманітарну ініціативу¹.

Діяльність МКЧХ спрямована на допомогу населенню, яке страждає через збройний конфлікт та інші види насильства, шляхом:

- ◆ надання постраждалим доступу до базової медичної допомоги;
- ◆ посилення продовольчої та економічної безпеки;
- ◆ відновлення працездатності, реабілітації поранених;
- ◆ надання необхідної допомоги людям з обмеженими фізичними можливостями;
- ◆ надання допомоги та підтримки постраждалим від сексуального насильства;
- ◆ забезпечення безпечного доступу до чистої води та санітарії, житла, електроенергії та інших послуг;
- ◆ зменшення впливу наземних мін і вибухонебезпечних залишків війни на цивільне населення, сприяння і проведення гуманітарного розмінування.

¹ Нільс Мельцер. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ. 2020. С. 355–356. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/4231_154-.pdf

Крім того, у збройних конфліктах МКЧХ виконує певні функції, покладені на нього міжнародною спільнотою і передбачені МГП: нейтральне посередництво; пошук зниклих безвісти; возз'єднання розлучених сімей; відвідання військовополонених і цивільних осіб, затриманих у зв'язку зі збройним конфліктом; організація безпечної евакуації для цивільного населення із зони бойових дій; допомога у проведенні судово-медичних робіт і обмін тілами військовополонених.

Застосовуючи свій мандат як хранителя міжнародного гуманітарного права, МКЧХ: (1) має на меті запобігання порушенням МГП шляхом постійної присутності, здійснення конфіденційного діалогу та поширення знань про МГП; (2) вживає всіх можливих заходів для припинення порушень МГП та запобігання їх повторенню; (3) бере участь у безперервному процесі утвердження та зміцнення МГП¹.

Діяльність МКЧХ включає:

- ◆ формування розуміння та поваги до МГП;
- ◆ контроль за дотриманням МГП, сприяння;
- ◆ участь у конфіденційному діалозі з владою, збройними силами, недержавними збройними формуваннями з метою захисту цивільного населення від наслідків збройного конфлікту, зменшення його вразливості, забезпечення дотримання сторонами зобов'язань за МГП;
- ◆ надання юридичних консультацій і проведення навчання з МГП;
- ◆ привертання уваги до захисту цивільної інфраструктури під час збройного конфлікту;
- ◆ зміцнення МГП та участі держав у міжнародних договорах з МГП.

Огляд діяльності МКЧХ за посиланням:

¹ Діяльність МКЧХ як хранителя МГП див.: Нільс Мельцер. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ. 2020. С. 362–371. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/4231_154-.pdf

8.6. Якими є результати діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста?

В Україні працює одна з найбільших делегацій МКЧХ у світі, яка була розгорнута наприкінці 2013 року. Штаб-квартира розташована в Києві. Статус місії МКЧХ в Україні визначається відповідно до МГП і *Договору між Урядом України та Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) про відкриття Місії МКЧХ в Україні*.

МКЧХ надає гуманітарну допомогу найбільш вразливим людям і громадам, що постраждали внаслідок міжнародного збройного конфлікту:

- ◆ у вигляді грошової допомоги, предметів першої необхідності (продуктові та гігієнічні набори) та іншої матеріальної допомоги;
- ◆ у вигляді фінансової допомоги постачальникам комунальних послуг та органам місцевої влади для підтримання і відновлення життєво необхідних послуг населенню, зокрема водопостачання;
- ◆ шляхом підтримки закладів охорони здоров'я, постачальників життєво необхідних послуг, таких як водопостачання, водовідведення та опалення, а також місцям тримання під вартою;
- ◆ шляхом підтримки і відновлення критично важливої інфраструктури, зруйнованої чи пошкодженої внаслідок конфлікту, для забезпечення безперервного надання населенню життєво необхідних послуг, зокрема водо-, електро- та теплопостачання;
- ◆ шляхом надання цивільному населенню грошової допомоги та будівельних матеріалів, зокрема деревини і покрівельних матеріалів, для відновлення їх будинків, пошкоджених унаслідок воєнних дій;
- ◆ шляхом надання медичного обладнання та витратних матеріалів закладам охорони здоров'я, підтримки лікарень, що приймають поранених чи хворих пацієнтів;
- ◆ шляхом забезпечення безперервного медичного догляду пораненим цивільним і військовослужбовцям, які потребують фізичної реабілітації та підтримання психічного здоров'я, у співпраці з Міністерством охорони здоров'я України та ТЧХУ.
- ◆ У взаємодії з Державною службою України з надзвичайних ситуацій МКЧХ бере участь у проведенні маркування замінованої території, у поширенні знань серед цивільного населення щодо безпечної поведінки, а також у підготовці спеціалістів з мінної безпеки, покращенні матеріальної бази ДСНС.

У співпраці з Національним інформаційним бюро МКЧХ повідомляє сім'ям про місцезнаходження їхніх затриманих чи зниклих безвісти родичів. Через Центральне агентство розшуку та Національне інформаційне бюро МКЧХ сприяє листуванню між сім'ями та військовополоненими. МКЧХ різними засобами підтримує сім'ї зниклих безвісти та військовополонених, а також асоціації сімей, що їх представляють.

МКЧХ сприяє діяльності органів, залучених до пошуку та встановлення осіб, зниклих безвісти, надає рішення щодо тимчасового зберігання тіл померлих, інструменти для їх вилучення та дослідження, обладнання для аналізу зразків ДНК. МКЧХ діє як нейтральний посередник при поверненні останків військовослужбовців, що загинули, та матеріально підтримує цей процес, сприяє обміну інформацією між сторонами з метою встановлення загиблої особи.

МКЧХ докладает зусиль, аби відвідувати місця тримання під вартою та інтернування по обидва боки лінії фронту з метою забезпечення гідного та гуманного поводження з особами, що позбавлені свободи у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом (зокрема з військовополоненими та інтернованими цивільними особами).

Через конфіденційний і двосторонній діалог зі сторонами конфлікту МКЧХ докладает всіх можливих зусиль, щоб переконати їх дотримувалися своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом, щоб цивільним особам та особам, що більше не беруть участі в бойових діях, не було заподіяно жодної шкоди¹.

З результатами діяльності МКЧХ в Україні за 2024 рік можна ознайомитися за посиланням:

¹ Міжнародний комітет Червоного Хреста: хто ми і що ми робимо. МКЧХ. 2023. https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/09/ICRC_action_in_Ukraine_general_2023_ukr.pdf

8.7. Які функції виконує Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця?

Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, IFRC) – це міжнародна неурядова організація гуманітарного характеру, що об'єднує Національні товариства в єдину гуманітарну мережу. Вона є одним із трьох компонентів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, забезпечує координацію та підтримку діяльності Національних товариств. Діяльність Федерації спрямована на розвиток інституційних спроможностей Національних товариств, підвищення їх потенціалу в контексті основних напрямів роботи Національних товариств у державі. Станом на 2025 рік до Федерації входить 191 національне товариство, у т. ч. Товариство Червоного Хреста України (з 1993 року).

Федерація координує міжнародну допомогу у випадках стихійних лих, епідемій і техногенних катастроф. Вищим керівним органом Федерації є Генеральна Асамблея. При президенті Федерації діє Виконавча Рада.

Загальна інформація про діяльність Федерації – за поси-
ланням:

Перспективи діяльності Федерації викладено в доку-
менті «Стратегія 2030»:

В Україні делегація МФЧХ координує допомогу від іноземних Національних товариств, а також взаємодіє з ТЧХУ в питаннях захисту жертв війни і допомоги постраждалому населенню з надання гуманітарної допомоги, сприяє розвитку та інституційної сталості ТЧХУ.

МФЧХ розробила та впроваджує операційні стратегії у напрямках:

- ◆ охорони здоров'я та догляду;
- ◆ психічного здоров'я та психосоціальної підтримки;
- ◆ притулку, житла та поселення;

- ◆ грошової та ваучерної допомоги;
- ◆ захисту, гендеру та інтеграції;
- ◆ міграції та переміщення;
- ◆ залучення громад і підзвітності;
- ◆ розвитку ТЧХУ;
- ◆ інформаційного менеджменту.

Щодо гуманітарної допомоги в Україні МФЧХ підтримує ТЧХУ в роботі з уразливими групами населення: внутрішньо переміщеними особами, приймаючими сім'ями, людьми з інвалідністю та репатріантами.

Загалом, допомогу постраждалим від міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України, надають більше 60 Національних товариств, які мобілізували майже 2,3 мільярда швейцарських франків на гуманітарну підтримку Україні та українцям за кордоном. Наразі безпосередньо в Україні присутні, діють і надають допомогу 15 Національних товариств.

Інформацію про діяльність Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в Україні можна знайти за посиланням:

8.8. Якими є статус і функції Національних товариств?

Національні товариства є національним компонентом Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, вони існують майже у всіх державах світу (станом на 2025 рік – 191 визнане Національне товариство). Національні товариства є резидентами держави, утворюються та діють відповідно до національного законодавства. Одночасно вони входять до системи Міжнародного Руху і підпорядковуються внутрішньому праву Міжнародного Руху.

Для участі в Міжнародному Русі кожне Національне товариство має бути визнаним МКЧХ і прийнятим до Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. У Статуті Міжнародного Руху зазначено десять умов визнання, серед яких: бути єдиним Національним товариством на території держави; мати автономний

статус; бути визнаним власною державою як Національне товариство; використовувати одну з відмітних емблем відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року; дотримуватись Основових принципів Міжнародного Руху. У кожній державі може бути лише одне Національне товариство.

В Україні Національним товариством є *Товариство Червоного Хреста України* (Український Червоний Хрест), засноване в 1919 році. Відповідно до Закону «Про Товариство Червоного Хреста України», це всеукраїнська добровільна громадська гуманітарна організація, яка допомагає державі у наданні медичної та гуманітарної допомоги під час збройних конфліктів і в мирний час.

Тобто Червоний Хрест України виконує допоміжні щодо держави функції в гуманітарній сфері, співпрацює з державними органами, зокрема з Міністерством соціальної політики України, Міністерством у справах ветеранів, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством оборони України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством розвитку громад та територій України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Державною службою України з надзвичайних ситуацій, військово-цивільними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами.

Український Червоний Хрест складається з організацій національного, регіонального, місцевого та первинного рівнів. На національному рівні виконавчим органом є Національний Комітет ТЧХУ. Регіональний рівень представляють обласні організації. Міські, районні та міськрайонні організації ТЧХУ є складовою частиною відповідних регіональних організацій, організаційно підпорядковані їм та Національному комітету. Первинний рівень представляють осередки ТЧХУ.

Інформація щодо мети і структури Українського Червоного Хреста за посиланням:

8.9. У чому полягає діяльність Товариства Червоного Хреста України?

Український Червоний Хрест є найбільшою в Україні гуманітарною організацією, допоміжною для держави в гуманітарній сфері, компонентом Міжнародного Руху, який координує діяльність інших його складових. Міжнародний збройний конфлікт, спричинений агресією РФ проти України, призвів до кардинальних змін у напрямках і масштабах діяльності ТЧХУ.

Основними напрямками діяльності ТЧХУ під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну є:

- ◆ гуманітарне реагування, доставка і надання гуманітарної допомоги населенню у вигляді продуктів харчування, питної води, гігієнічних наборів та інших речей для забезпечення його базових потреб, підтримка населення на деокупованих територіях;
- ◆ евакуація населення та транспортування маломобільних людей з інвалідністю із населених пунктів, де ведуться бойові дії;
- ◆ допомога державі в реагуванні на надзвичайні ситуації в країні, в реалізації проектів з подолання наслідків надзвичайних ситуацій та комплексної гуманітарної допомоги постраждалим;
- ◆ підтримка внутрішньо переміщених осіб та осіб, які опинились у складних життєвих обставинах;
- ◆ відновлення пошкодженої внаслідок війни інфраструктури, соціально важливих об'єктів, зокрема медичних закладів;
- ◆ будівництво тимчасового житла;
- ◆ облаштування пунктів обігріву;
- ◆ облаштування мобільних укриттів;
- ◆ інформування про мінну небезпеку.

Традиційними напрямками діяльності ТЧХУ, що набули з часом іншого значення чи масштабу, є:

- ◆ соціальна підтримка найвразливіших верств населення;
- ◆ надання первинної медичної допомоги у віддалених населених пунктах;
- ◆ домашній догляд за самотніми людьми літнього віку;
- ◆ популяризація донорства крові;
- ◆ надання соціальних і реабілітаційних послуг;
- ◆ відновлення родинних зв'язків;
- ◆ навчання населення навичкам надання першої допомоги;

- ◆ забезпечення психосоціальної підтримки;
- ◆ поширення знань з МГП;
- ◆ популяризація охорони здоров'я у громадах.

Діяльність Товариства відбувається за підтримки й у співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, корпоративним сектором, а також з партнерами по Міжнародному Руху.

Інформація щодо напрямів діяльності ТЧХУ за поси-
ланням:

8.10. Якими є результати діяльності Товариства Червоного Хреста України?

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну значно змінило пріоритети та масштаби діяльності Українського Червоного Хреста.

Значно збільшився обсяг надання гуманітарної допомоги: понад 13 мільйонів українців отримали допомогу від ТЧХУ – продуктові та гігієнічні набори, десятки тисяч продуктових ваучерів.

Загони швидкого реагування ТЧХУ реагують на надзвичайні ситуації, надають першу медичну та першу психологічну допомогу на місцях надзвичайних ситуацій, розбирають завали, чергують на стабілізаційних пунктах, транспортують поранених і здійснюють евакуацію цивільного населення, зокрема маломобільних осіб із територій, де ведуться бойові дії та які підконтрольні Уряду України. Силами ТЧХУ було евакуйовано понад 326 тисяч людей.

У 2022–2023 роках ТЧХУ здійснював виплати за програмою «Прихисток» – грошову компенсацію за житлово-комунальні послуги приватним домогосподарствам, які прихистили внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій чи зон проведення активних бойових дій. Загальний обсяг фінансування програми «Прихисток» від початку її впровадження становив близько 2,9 млрд гривень.

За напрямом «Відновлення» реалізовано низку проєктів щодо будівництва прихистків для ВПО, а також відбудови медичних і освітніх закладів: побудовано прихисток у Львові, призначений для вагітних жінок і матерів ВПО (2022 рік); відновлено корпус реабілітаційного

центру «Незламні» (UNBROKEN) у Львові (2023 рік); відновлено Державну реабілітаційну установу «Всеукраїнський центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю» на Київщині (2023 рік); побудовано модульне містечко на 112 квартир у Чернігові (2023 рік); побудовано модульне містечко на 56 квартир у Житомирі (2024 рік); будуються прихистки для ВПО в Закарпатській і Сумській областях.

Від початку повномасштабного вторгнення інформаційні сесії з мінної небезпеки відвідали майже 300 тисяч осіб.

Понад 10 000 м² нових віконних конструкцій замість пошкоджених встановлено в багатопверхових житлових будинках, медичних установах, школах та інших об'єктах по всій Україні.

За підтримки партнерів у громади передано 127 модульних котелень для закладів освіти й охорони здоров'я, житлових будинків.

Тренери ТЧХУ вчили надавати першу допомогу понад 307 тис. осіб по всій Україні.

Понад 916 тисяч людей скористалися можливістю відвідати заходи психосоціальної підтримки, зокрема в 9 Центрах психосоціальної підтримки Українського Червоного Хреста.

У 23 областях України працюють мобільні медичні бригади, які надають послуги первинної медицини населенню, що мешкає у віддалених населених пунктах чи прифронтових містах.

Інформація про результати діяльності ТЧХУ за поши-
щенням:

9 ВІДМІТНІ ЕМБЛЕМИ ТА РОЗПІЗНАВАЛЬНІ ЗНАКИ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

- 9.1. Які існують відмітні емблеми та розпізнавальні знаки в міжнародному гуманітарному праві?
- 9.2. Якою є історія виникнення та застосування відмітних емблем?
- 9.3. Які джерела регламентують захист відмітних емблем?
- 9.4. Яким є правовий статус і функції відмітних емблем?
- 9.5. Кого і що захищають відмітні емблеми?
- 9.6. В чому полягають особливості використання відмітних емблем як знаку приналежності?
- 9.7. Яка відповідальність передбачена за неправомірне використання емблеми Червоного Хреста?
- 9.8. Який розпізнавальний знак захищає культурні цінності?
- 9.9. Який розпізнавальний знак захищає установки і споруди, що містять небезпечні сили?
- 9.10. Який розпізнавальний знак захищає цивільний захист?

Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих
у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.

.....

Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих
і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу
збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.

.....

Женевська конвенція про поводження
з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

.....

Додатковий протокол до Женевських конвенцій
від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття
додаткової відмінної емблеми (Протокол III)
від 8 грудня 2005 р.

.....

Закон України «Про символіку Червоного Хреста,
Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні»

.....

Порядок маркування в особливий період будівель
та споруд, транспортних засобів, які підпадають
під дію норм міжнародного гуманітарного права,
відповідними розпізнавальними знаками (емблемами)

.....

Методика визначення медичних формувань та
санітарно-транспортних засобів, що відносяться
до об'єктів міжнародного гуманітарного права
та потребують маркування відповідними
розпізнавальними знаками (емблемами)

9.1. Які існують відмітні емблеми та розпізнавальні знаки в міжнародному гуманітарному праві?

Для позначення, ідентифікації та забезпечення ефективного захисту окремих категорій осіб і об'єктів, що знаходяться під спеціальним захистом відповідно МГП, використовують відмітні **емблеми та розпізнавальні знаки**.

До них належать:

- ◆ відмітні (розпізнавальні) емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала;
- ◆ розпізнавальний знак культурних цінностей;
- ◆ розпізнавальний знак установок і споруд, що містять небезпечні сили;
- ◆ розпізнавальний знак цивільної оборони.

9.2. Якою є історія виникнення та застосування відмітних емблем?

Ідея щодо запровадження відмітної емблеми для позначення захищених під час збройного конфлікту осіб і об'єктів була викладена Анрі Дюнаном у книзі «Спогад Сольферіно». У вигляді **Червоного Хреста** вона була запроваджена в 1863 році Міжнародним комітетом захисту поранених (попередник МКЧХ) для позначення лазаретів, санітарного транспорту, медичного та духовного персоналу. На Женевській дипломатичній конференції в 1864 році емблема Червоного Хреста була включена до Женевської конвенції 1864 року як зворотне розташування кольорів швейцарського прапора – червоний хрест на білому тлі.

Під час турецько-російської війни у 1876-1878 роках Османська імперія заявила про використання **Червоного Півмісяця** як захисної емблеми замість Червоного Хреста, поважаючи при цьому Червоний Хрест, який використовується супротивною стороною. Персія теж відмовилася від Червоного Хреста, обрала для себе емблему **Червоного Лева і Сонця**.

Ці три емблеми: Червоний Хрест, Червоний Півмісяць, Червоний Лев і Сонце були визнані на Женевській дипломатичній конференції у 1929 році та відображені в Женевських конвенціях про захист жертв війни 1929 року. Надалі, у 1980 році, Ісламська республіка Іран відмовилася від емблеми Червоного Лева і Сонця, замість неї використовує емблему Червоного Півмісяця.

У 2005 році держави-учасниці Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року ухвалили Третій Додатковий протокол, який встановлює додаткову емблему – Червоний Кристал, позбавлену будь-якого релігійного, культурного або політичного значення, яка має такий самий правовий статус, як і Червоний Хрест та Червоний Півмісяць. Особливістю Червоного Кристалу є те, що в нього можуть бути вписані певні позначки.

9.3. Які джерела регламентують захист відмітних емблем?

Відмітні емблеми встановлені *Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року*, які регулюють порядок їх використання. Це насамперед Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року та Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року. Деякі питання застосування відмітних емблем врегульовує Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

Держави імплементують відповідні норми вказаних конвенцій у національне законодавство. В Україні це Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні».

Також важливу роль у регулюванні використання відмітних емблем мають компоненти Міжнародного Руху, зокрема МКЧХ і Національні товариства.

Порядок використання відмітних емблем в Україні встановлено Законом України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» та Порядком маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають

під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами)¹ та відповідними підзаконними актами, які ухвалюються компетентними органами влади України відповідно до вказаного закону.

Відповідно Порядку маркування 2022 року, переліки таких об'єктів визначаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання на підставі методик, які розробляються та затверджуються такими державними органами:

- ◆ Міністерством охорони здоров'я України – щодо медичних формувань та санітарно-транспортних засобів²;
- ◆ Міністерством внутрішніх справ України – щодо установок чи споруд, що містять небезпечні сили, а також об'єктів цивільного захисту;
- ◆ Міністерством розвитку громад і територій України – щодо об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення;
- ◆ Міністерством культури та стратегічних комунікацій України – щодо культурних цінностей.

Інформація про заходи щодо маркування об'єктів МГП відображається у планах цивільного захисту на особливий період, які розробляються органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання.

Маркування об'єктів МГП здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання, у власності чи користуванні яких перебувають такі об'єкти.

¹ Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1199. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-%D0%BF#Text>

² Методика визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами). Затверджена Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 року № 1985. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1914-24#Text>

9.4. Яким є правовий статус і функції відмітних емблем?

Відмітні емблеми використовуються для **ідентифікації** осіб та об'єктів, які перебувають **під спеціальним захистом**. Спеціальний захист є посиленням захистом порівняно із загальним. Під час збройного конфлікту *відмітні емблеми самі по собі не надають захисного статусу, вони покликані полегшити ідентифікацію сторонами конфлікту осіб та об'єктів, які мають право на захист і на використання відмітних емблем, підвищити їх упізнавання та підкреслити неприпустимість нападу на них збройними силами, що беруть участь у збройному конфлікті.*

Відповідно до МГП, застосовними відмітними емблемами є **Червоний Хрест, Червоний Півмісяць та Червоний Кристал**.

Всі три емблеми позбавлені будь-якого *релігійного, культурного або політичного значення* та мають *однаковий правовий статус*.

Емблема *Червоного Кристалу* використовується на тих самих умовах, що й Червоного Хреста і Червоного Півмісяця; вона може тимчасово використовуватися Національними товариствами та медичними службами збройних сил замість їхньої звичайної емблеми з метою посилення захисту. Може використовуватися у виняткових випадках МКЧХ, Міжнародною Федерацією товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та Національними товариствами.

Основна **функція** відмітних емблем – **захисна**. Для виконання захисної функції розмір емблеми має бути видимим навіть на значній відстані, відповідати розміру позначеного ним об'єкту.

Навмисний напад на об'єкти, позначені відмітними емблемами, може кваліфікуватися як воєнний злочин (8(2)(b)(xiv) РС МКС).

9.5. Кого і що захищають відмітні емблеми?

Перелік осіб та об'єктів, які мають право використовувати відмітні емблеми, досить обмежений, він відрізняється у мирний час і під час збройного конфлікту.

Відмітні емблеми використовуються під час збройного конфлікту для покращення ідентифікації та посилення захисту осіб та об'єктів медичної служби і духовного персоналу збройних сил, медичного персоналу і медичних формувань, санітарно-транспортних засобів, а також транспортних засобів Національних товариств, що надані у розпорядження збройним силам держави і діють відповідно до положень військових інструкцій та статутів. Ці особи й об'єкти повинні завжди користуватися повагою та захистом з боку сторін збройного конфлікту, не зазнавати нападу. Усі вони перебувають під спеціальним захистом і мають право на користування відмітною емблемою.

Контроль за використанням відмітної емблеми медичною службою Збройних Сил України здійснює Міністерство оборони України.

Додатково, **за спеціальним дозволом**, відмітну емблему можуть використовувати цивільні лікарні, медичні формування та добровільні товариства надання допомоги, їхній персонал і транспортні засоби, які здійснюють лікування та транспортування поранених, хворих і потерпілих внаслідок корабельної аварії, за умови, що вони діють з дозволу влади та під її контролем відповідно до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни¹.

Порядок використання емблем цивільним медичним персоналом та об'єктами входить до компетенції Міністерства охорони здоров'я України.

Об'єкти, що підлягають захисту та мають бути позначені відмітними емблемами, не можуть бути використані збройними силами для отримання військової переваги або як військові об'єкти, адже захист таких об'єктів припиняється, якщо крім своїх гуманітарних функцій вони використовуються для завдання шкоди супротивнику. Проте на-

¹ Методика визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами). Затверджена Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 року № 1985. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1914-24#Text>

віть у такому випадку, *перед припиненням захисту повинно надаватися попередження і час для врегулювання питання. І лише після ігнорування такого попередження захист припиняється.*

Особливий порядок використання емблем мають Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Вони можуть використовувати емблеми без будь-яких обмежень, як у мирний час, так і під час збройного конфлікту.

9.6. Використання відмітних емблем як знаку приналежності

Відмітні емблеми додатково використовуються з метою вказати на **приналежність** осіб та об'єктів до компонентів Міжнародного Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця (МКЧХ, Міжнародної федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Національних товариств). У разі такого використання емблеми містять вказівку на відповідну організацію та мають невеликі розміри.

МКЧХ та Міжнародна Федерація можуть використовувати емблему Червоного Хреста відповідно до правил Міжнародного Руху і норм МГП. Емблема Червоного Хреста використовується в їхніх логотипах.

Приклад логотипу Міжнародного комітету Червоного Хреста, він може використовуватися також із захисною метою:

Приклад логотипу Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця:

Товариство Червоного Хреста України використовує Червоний Хрест з розпізнавальною метою:

Приклад використання емблеми Британським Червоним Хрестом:

9.7. Яка відповідальність передбачена за неправомірне використання емблеми Червоного Хреста?

Держави зобов'язані забезпечувати належне використання відмітних емблем у будь-який час і забороняти будь-яке зловживання ними. МГП забороняє будь-яке неналежне використання відмітних емблем, знаків і сигналів, передбачених Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року та Додатковими протоколами до них.

Неправомірне використання розпізнавальних емблем – це використання емблеми особами й організаціями, які не мають на це права, для позначення не передбачених Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року осіб чи об'єктів. Таке використання нівелює авторитет і захисні функції емблеми, не надаючи об'єкту чи особі спеціального захисту.

Прикладами неналежного використання червоного хреста є аптеки, приватні медичні заклади, медичні товари, машини з гуманітарною допомогою.

Будь-яка імітація або використання відмітних емблем у приватних або комерційних цілях також заборонені. Тому порушенням є використання червоного хреста, червоного півмісяця та червоного кристала у

будь-якому вигляді для позначення товарів, послуг і закладів особами, які не мають на це право.

Якщо в мирний час таке неправомірне використання призводить до послаблення поваги та довіри до емблеми, то під час збройного конфлікту воно зменшує захисні функції відмітних емблем для об'єктів та осіб, які відповідно до МГП мають виключне право на їх використання.

В Україні передбачена відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристалу згідно зі статтею 445 Кримінального кодексу України.

Серйозним порушенням МГП та воєнним злочином вважається віроломне використання відмітних емблем.

Органами, які мають контролювати порядок використання емблем, є державні органи, до компетенції яких належить контроль за використанням емблем відповідно до Закону України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристалу в Україні» та Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами), правоохоронні органи України та Товариство Червоного Хреста України.

9.8. Який розпізнавальний знак захищає культурні цінності?

МГП зобов'язує сторони конфлікту поважати та захищати культурні цінності. Для полегшення їх ідентифікації використовується **розпізнавальний знак «культурні цінності»**.

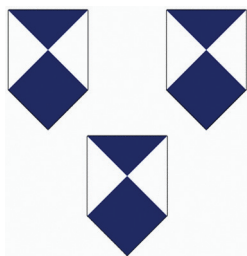
Порядок захисту та використання **знаку «культурні цінності»** регулюється Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (ст. 16-17 Конвенції 1954 року) та протоколами до неї. Ці положення імплементовані в Україні у Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм МГП, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами)¹.

¹ Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1199. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-%D0%BF#Text>

Для позначення культурних цінностей і персоналу, призначеного для захисту **культурних цінностей**, у МГП використовується розпізнавальний знак у вигляді синьо-білого щита.

Для ідентифікації культурних цінностей, що перебувають під **спеціальним захистом**, цей знак використовується тричі (ст. 17 Конвенції 1954 року). Це можуть бути, наприклад, укриття, призначені для збереження рухомих культурних цінностей у разі збройного конфлікту, центри зосередження культурних цінностей, що мають велике значення.

Емблема у вигляді синьо-білого щита, окресленого зовні червоною смугою, призначена для розпізнавання та ідентифікації культурних цінностей, що перебувають під **посиленням захистом** відповідно Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року

9.9. Який розпізнавальний знак захищає установки і споруди, що містять небезпечні сили?

МГП поширює спеціальний захист *на установки і споруди, що містять небезпечні сили* (ст. 56 ДП I). Перелік цих об'єктів у Додатковому протоколі I включає греблі, дамби й атомні електростанції. В Україні до них віднесені також об'єкти підвищеної небезпеки¹. Для полегшення розпізнавання цих об'єктів слугує **розпізнавальний знак установок і споруд, що містять небезпечні сили**.

Для позначення установок і споруд, що містять небезпечні сили, використовується спеціальний розпізнавальний знак у вигляді групи з трьох кіл яскраво помаранчевого кольору однакового розміру, розміщених на одній і тій самій осі (ст. 56(7) ДП I, ст. 16 Додаток 1 до ДП I).

Відсутність розпізнавального знаку установок і споруд, що містять небезпечні сили, жодним чином не звільняє жодну із сторін, що перебувають у збройному конфлікті, від її зобов'язань, що покладаються щодо захисту установок і споруд, що містять небезпечні сили.

9.10. Який розпізнавальний знак захищає цивільний захист?

Для розпізнавання *персоналу та об'єктів цивільної оборони* (цивільного захисту), яким МГП надає їм спеціальний захист (ст. 61-67 ДП I), використовується **спеціальний знак цивільного захисту** (ст. 66 ДП I).

Кожна сторона збройного конфлікту прагне:

- ♦ вжити заходів щоб організації цивільної оборони, їх персонал, будівлі й матеріальна частина могли бути розпізнані в той час,

¹ Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1199. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-%D0%BF#Text>

коли вони призначені виключно для виконання завдань цивільної оборони;

- ♦ вжити заходів щодо розпізнавання сховищ, призначених для цивільного населення;
- ♦ прийняти й застосовувати методи і процедури, що дають можливість розпізнавати цивільні сховища, а також персонал, будівлі та матеріальну частину цивільної оборони, на яких ставиться міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони.

Міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони є рівнобічний голубий трикутник на оранжевому тлі, якщо він використовується для захисту організацій цивільної оборони, їх персоналу, будівель і матеріальної частини, а також цивільних сховищ.

Відповідно до законодавства України, він призначений для позначення об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту: сховищ, протирадіаційних укриттів, споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, а також об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення¹.

Крім розпізнавального знаку, сторони збройного конфлікту можуть домовитися про використання розпізнавальних сигнальних знаків з метою розпізнавання об'єктів цивільної оборони.

Держави повинні вживати необхідних заходів для забезпечення контролю над використанням міжнародного розпізнавального знаку цивільної оборони та для запобігання і припинення будь-якого зловживання ним.

¹ Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1199. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-%D0%BF#Text>

10 ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

- 10.1. Хто повинен нести відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права?
- 10.2. У чому полягає відповідальність держави за порушення міжнародного гуманітарного права?
- 10.3. Які порушення МГП може вчинити держава та що таке «серйозні порушення» МГП?
- 10.4. Що таке «міжнародний злочин»?
- 10.5. Чим відрізняються відповідальність держави за акт агресії та відповідальність індивіда за злочин агресії?
- 10.6. Що таке «воєнний злочин»?
- 10.7. Чим воєнні злочини відрізняються від військових злочинів?
- 10.8. Як воєнні злочини співвідносяться з іншими міжнародними злочинами?
- 10.9. Хто має право розслідувати міжнародні злочини і притягати до відповідальності осіб, які їх скоїли?
- 10.10. Якою є юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо міжнародних злочинів, скоєних на території України?

Конвенція про запобігання злочину геноциду
та покарання за нього від 9 грудня 1948 р.

.....

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН
«Визначення агресії»

.....

Римський статут
Міжнародного кримінального суду

.....

Елементи злочинів
Міжнародного кримінального суду

.....

Кримінальний кодекс України I
від 05.04.2001 № 2341-III

10.1. Хто повинен нести відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права?

За порушення МГП повинна нести відповідальність і держава-порушниця, яка порушила своє міжнародно-правове зобов'язання у сфері МГП, і конкретні **фізичні особи**, чії дії становили таке порушення. *Відповідальність держави практично завжди є міжнародно-правовою, а відповідальність конкретного індивіда може мати місце як на національному рівні, так і на міжнародному.*

Підставою будь-якої відповідальності, як держави, так і індивіда, завжди є порушення відповідного зобов'язання. Однак відповідальність держав і індивідів регулюється нормами різних галузей міжнародного права: правом міжнародної відповідальності щодо держави і міжнародним кримінальним правом щодо індивіда.

Відповідальність держав визначається нормами права міжнародної відповідальності.

Загальна підстава відповідальності держави за порушення МГП полягає в тому, що *кожна держава зобов'язана дотримуватись і забезпечувати дотримання МГП за будь-яких обставин.*

Цей обов'язок має кілька аспектів, а саме:

- ◆ зобов'язання утримуватися від будь-якого навмисного порушення МГП;
- ◆ обов'язок забезпечити імплементацію та застосування МГП на національному рівні;
- ◆ обов'язок держав здійснювати тиск на інші держави або сторони, що воюють, для дотримання МГП.

Якщо держава не виконує ці зобов'язання або прямо порушує їх, то вона повинна нести за це міжнародно-правову відповідальність.

На сторони збройного конфлікту нормами МГП покладається також прямий обов'язок притягнути до відповідальності осіб, винних у порушеннях МГП. Тому національне законодавство містить в обов'язковому порядку норми про відповідальність за порушення МГП, як правило – в кримінальному законодавстві.

У разі небажання або неможливості притягнути осіб до відповідальності на національному рівні, у міжнародному праві існує система міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, яка дозволяє притягати до міжнародної кримінальної відповідальності осіб, винних у скоєнні злочину агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду.

10.2. У чому полягає відповідальність держави за порушення міжнародного гуманітарного права?

Міжнародно-правовий обов'язок щодо дотримання МГП породжує, перш за все, *відповідальність держав за невиконання норм МГП*. До речі, держава несе відповідальність за порушення МГП, вчинені всіма гілками влади – законодавчої, виконавчої та судової, фізичними та юридичними особами, що знаходяться під її владою чи контролем. Відповідальність несуть держави, і ця відповідальність в силу суверенного характеру держав має певні особливості.

Держава-порушниця зобов'язана припинити протиправне діяння та відшкодувати завдану *матеріальну і моральну шкоду*, а також зобов'язана:

- ◆ здійснити *реституцію*, тобто відновити ситуацію, яка існувала до порушення, наприклад, повернути вилучене майно або його аналог;
- ◆ надати *компенсацію*, тобто відшкодувати у фінансовому (грошовому) вираженні завдану шкоду, якщо реституція неможлива, наприклад, у випадку знищення майна, смерті особи;
- ◆ надати *сатисфакцію*, тобто визнати протиправними свої дії, висловити жаль з приводу цієї дії, вибачитися тощо.

Нормативно це закріплено, зокрема, у статті 91 ДП I: «Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил».

Відшкодування шкоди за порушення МГП, як правило, включається в загальне відшкодування шкоди, спричиненої агресією, а тому не завжди має самостійний характер. Тому важливо, щоб при підра-

хуванні загального збитку від агресії враховувався збиток від порушень МГП.

Жерти серйозних порушень МГП повинні отримувати відшкодування, які залежно від тяжкості порушення та заподіяної шкоди можуть мати різні форми, а саме: реституцію, тобто відновлення попередньої ситуації, реабілітацію (медичну, психологічну, правову або соціальну), сатисфакцію (визнання або вибачення) та гарантії неповторення.

Важливо підкреслити, що мета МГП – не лише в тому, щоб заборонити відповідні порушення, але й щоб дати оцінку поведінки держави: вона є правомірною чи протиправною. При цьому поведінка держави не оцінюється як кримінальна, оскільки держави скоюють не злочини, а порушення відповідних норм міжнародного права, наприклад, Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року.

10.3. Які порушення МГП може вчинити держава та що таке «серйозні порушення МГП»?

Держава несе відповідальність за *будь-які порушення МГП*, наприклад, за непоширення знань з МГП. Тобто за порушення кожного зобов'язання, яке міститься в обов'язковому для держави міжнародному договорі з МГП, та кожної звичаєвої норми МГП *держава повинна понести відповідальність у тій чи іншій формі*. Але основну відповідальність держави несуть за **серйозні порушення міжнародного гуманітарного права**.

Перелік серйозних порушень МГП міститься в кожній з чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та в Додатковому протоколі I. Кожен з цих міжнародних договорів має власний перелік серйозних порушень.

Наприклад, *стаття 147 ЖК IV визначає серйозними порушеннями МГП такі дії, вчинені проти цивільних осіб або їхньої власності:*

- ◆ умисне вбивство;
- ◆ тортури або нелюдяне поводження, зокрема біологічні експерименти;
- ◆ нелегальна депортація чи переміщення, нелегальне ув'язнення особи, що перебуває під захистом;

- ◆ примушення особи, що перебуває під захистом, служити в збройних силах ворожої держави;
- ◆ умисне позбавлення особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і офіційний судовий процес;
- ◆ захоплення заручників;
- ◆ широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, здійснюване незаконним чином і безцільно.

Стаття 85 ДП І значно доповнює перелік серйозних порушень МГП, визначаючи ними, серед іншого, такі дії:

- ◆ перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу;
- ◆ вчинення нападу невибіркового характеру;
- ◆ вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили;
- ◆ перетворення необоронних місцевостей і нейтральних зон на об'єкт нападу;
- ◆ вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у військових діях;
- ◆ віроломне використання розпізнавальної емблеми;
- ◆ переміщення державою-окупантом частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення цивільного населення з окупованої нею території;
- ◆ вчинення негуманних і принижуючих дій, заснованих на расовій дискримінації, які зневажають гідність особи.

Кожна держава-учасниця Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року зобов'язується розшукати осіб, обвинувачених у вчиненні або в наданні наказу вчинити такі серйозні порушення, і віддати їх до суду, незалежно від їхнього громадянства.

Тобто держава, комбатант якої вчинив дію, яка визнається серйозним порушенням МГП, має понести відповідальність за цю дію. А у випадку відмови в притягненні такого комбатанта до відповідальності, понести відповідальність і за таку відмову.

10.4. Що таке «міжнародний злочин»?

Ще одним важливим напрямом забезпечення притягнення до відповідальності за порушення, пов'язані зі збройним конфліктом, є притягнення *конкретних осіб до індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів*.

Індивідуальна кримінальна відповідальність, тобто відповідальність конкретної особи безпосередньо на підставі міжнародного права, наразі існує щодо чотирьох категорій міжнародних злочинів, які закріплені у статті 5 та конкретизовані у статтях 6, 7, 8, 8bis Римського статуту МКС. Ними є: *злочин агресії; злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини*.

Класифікація певних дій міжнародними злочинами є визнанням глобальної спільноти, що деякі дії є настільки жахливими, що вони стають справою всього людства. Головною особливістю міжнародних злочинів є те, що вони прямо заборонені міжнародним правом, як спеціальними договорами, так і статутами міжнародних кримінальних судів і трибуналів, а до відповідальності винні особи можуть бути притягнуті не лише національними, але й міжнародними судами.

Злочин агресії означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту ООН (ст. 8bis PC МКС).

Воєнні злочини – це серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, насамперед серйозні порушення Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року і Додаткового протоколу I.

Злочин геноциду не має прямого зв'язку з МГП, це порушення заборон, передбачених Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року. Під геноцидом розуміють такі дії, що вчиняються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

- ◆ вбивство членів такої групи;
- ◆ заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- ◆ умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення;

- ◆ впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі;
- ◆ примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи.

Злочини проти людяності також не пов'язані з МГП, це порушення імперативних норм права прав людини. Це будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу:

- ◆ вбивство;
- ◆ винищення;
- ◆ оборнення в рабство;
- ◆ депортація або насильницьке переміщення населення;
- ◆ ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- ◆ катування;
- ◆ зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства;
- ◆ переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних (у значенні пункту 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;
- ◆ насильницьке зникнення осіб;
- ◆ злочин апартеїду;
- ◆ інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю (ст. 7 РС МКС).

Відповідальність за скоєння воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду покладається не лише на особу, яка безпосередньо скоїла злочин, але й на командира, який віддавав накази, та додатково на командира, якщо він не запобіг вчиненню, не припинив або не покарав підлеглого за скоєння міжнародного злочину. Це *відповідальність командирів і начальників*, яка є вкрай важливою для притягнення до відповідальності не тільки рядових виконавців та їхніх

командирів, а й вищого військового та політичного керівництва держави, якій належать збройні сили, що вчинили міжнародний злочин.

10.5. Чим відрізняється відповідальність держави за акт агресії від відповідальності індивіда за злочин агресії?

«**Акт агресії**» належить до конкретних дій держави, які порушують міжнародне право, тобто дій, які держава вживає проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, тоді як «**злочин агресії**» є діями індивіда, особи, яка керувала цими політичними чи військовими діями держави-агресора. Тобто *за акт агресії відповідальність несе держава-агресор, а за злочин агресії – її вищі політичні та військові керівники.*

Чинні сьогодні міжнародні договори, зокрема Статут ООН, прямо забороняють *акти агресії*, визначаючи їх як порушення міжнародного права, загрозу міжнародному миру та безпеці, а злочин агресії є одним зі злочинів, щодо яких юрисдикцію має МКС.

Вичерпний перелік дій, які становлять акт агресії, міститься у резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії», щодо злочину агресії такий само перелік міститься у статті 8bis Римського статуту МКС 1998 року.

Приклади дій, що становлять акт агресії та злочин агресії, наводимо в контексті агресії РФ проти України: у лютому 2014 року РФ застосувала свої збройні сили, що перебували на території України за угодою (Чорноморський флот РФ), порушуючи умови, передбачені у відповідній угоді (п. «е» ст. 3 резолюції «Визначення агресії»), а також здійснила засилання груп, іррегулярних сил на територію України, які здійснювали акти застосування збройної сили (п. «g» ст. 3 резолюції «Визначення агресії»), здійснювала бомбардування своїми збройними силами території України (п. «b» ст. 3 резолюції «Визначення агресії»), а 24 лютого 2022 року здійснила повномасштабне вторгнення своїх збройних сил на територію України (п. «a» ст. 3 резолюції «Визначення агресії»).

Отже, перелік дій, що становлять злочин агресії, повністю збігається з переліком дій, що становлять акт агресії. Тобто за одну і ту саму дію наступає відповідальність двох різних суб'єктів: за акт агресії та за

злочин агресії. Однак суб'єкти цієї відповідальності є різними: за *акт агресії* – держава, за *злочин агресії* – вище політичне та військове керівництво держави, яке ефективно здійснює контроль або керує політичними чи військовими діями держави.

10.6. Що таке «воєнний злочин»?

Поняття «**воєнний злочин**» розвивалося в історії та з часом стало ключовим елементом міжнародного гуманітарного права. У 1945 році Статут Нюрнберзького трибуналу визначив воєнні злочини як «*порушення законів і звичаїв війни*». На міжнародному рівні воєнні злочинці переслідувалися також у рамках Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди, низки «гібридних» судових установ (Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне, Надзвичайні палати судів Камбоджі тощо). Наразі юрисдикцію щодо воєнних злочинів має Міжнародний кримінальний суд.

Стаття 8 Римського Статуту МКС¹ містить перелік воєнних злочинів, на які поширюється юрисдикція цього суду. Деталізація складу кожного з воєнних злочинів, що належать до юрисдикції МКС, міститься в окремому документі МКС – Елементах злочинів.

Воєнні злочини вчиняються у контексті збройного конфлікту, тобто під час збройного конфлікту, на території держав – сторін збройного конфлікту, а також у зв'язку зі збройним конфліктом. У цьому полягає відмінність між воєнними злочинами і загальнокримінальними злочинами. Це вкрай важливо, оскільки такі дії, як вбивство, пограбування, катування, заподіяння тілесних ушкоджень, знищення майна, незаконне позбавлення волі, зґвалтування – можуть становити як воєнний, так і загальнокримінальний злочин. Тобто за наявності контекстуального елементу – вчинення діяння під час і в зв'язку зі збройним конфліктом, можлива кваліфікація воєнного злочину.

¹ Україна є учасницею РС МКС з 1 січня 2025 року. Проте, Україна визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів геноциду, воєнних злочинів, проти людяності, передбачених відповідно статтями 6, 7, 8 РС МКС, починаючи з 21 листопада 2013 року, а також щодо злочину агресії, передбаченого ст. 8bis РС, починаючи з 17 липня 2018 року.

10.7. Чим воєнні злочини відрізняються від військових злочинів?

Воєнний злочин – це міжнародний злочин, серйозні порушення МГП, за які міжнародним правом передбачена кримінальна відповідальність конкретних індивідів. *Найповнішу кодифікацію інституту воєнних злочинів, понад 50 окремих складів, містить стаття 8 Римського статуту МКС.*

Воєнні злочини мають багато форм і проявів. У контексті міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України, можна говорити про такі: атаки на цивільне населення, на цивільні об'єкти, зокрема школи та лікарні; напади на об'єкти енергетичної інфраструктури, що очевидно вчиняються з метою тероризування цивільного населення; вбивства, сексуальне насильство, катування, жорстоке поводження, порушення права на справедливе судочинство щодо військовополонених і цивільних осіб; примусове переміщення і депортація цивільного населення. Цей перелік є дуже довгим, наведено лише окремі воєнні злочини, що були вчинені. Важливо, що суб'єктом воєнного злочину може бути будь-яка особа, цивільний і військовослужбовець, незалежно від приналежності до сторони збройного конфлікту і громадянства.

Військові кримінальні правопорушення можуть вчинятися лише власними військовослужбовцями, вони спрямовані на порушення певних вимог несення військової служби. До особливих ознак вказаних злочинів можемо віднести: об'єкт – встановлений порядок проходження військової служби у державі; суб'єкт – військовослужбовці цієї держави.

До військових кримінальних правопорушень належать: непокоря, невиконання наказу, опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, погроза або насильство щодо начальника, порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, самовільне залишення військової частини або місця служби та інші.

10.8. Як воєнні злочини співвідносяться з іншими міжнародними злочинами?

Сучасне міжнародне право однозначно визначає чотири **міжнародних злочини (злочинів за міжнародним правом)**: *злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини*.

Злочин агресії уможлиблює вчинення інших воєнних злочинів, оскільки в результаті акту агресії, як правило, розпочинається збройний конфлікт (у тому числі окупація), що є першою умовою для кваліфікації порушень як воєнних злочинів.

Злочин геноциду обов'язково передбачає наявність геноцидального умислу: хоча при вчиненні злочину геноциду здійснюється напад на індивідів, причиною такого нападу є саме належність цих індивідів до певної захищеної групи. Саме наявність умислу на знищення групи є основоположним елементом у складі злочину геноциду.

Злочини проти людяності є частиною поширеної практики найбрутальніших порушень прав людини та відбуваються в рамках політики (плану) державної влади чи організованих державоподібних угруповань. Злочини проти людяності заборонені у будь-який час, незалежно від існування на відповідній території збройного конфлікту.

Таким чином, діяння, що становлять воєнні злочини, можуть водночас становити злочин геноциду або злочини проти людяності, тому для правильної кваліфікації злочину потрібно довести наявність необхідного контекстуального елементу конкретного міжнародного злочину:

- ◆ для кваліфікації воєнного злочину необхідно довести наявність збройного конфлікту та скоєння злочину в контексті конфлікту;
- ◆ для кваліфікації злочину проти людяності необхідно, щоб він був скоєний широкомасштабно, або щоб вчинявся систематичний напад на цивільних осіб, або в рамках політики держави;
- ◆ для кваліфікації злочину геноциду необхідно довести геноцидальний намір і причинний зв'язок між наміром та безпосередніми діями.

10.9. Хто має право розслідувати міжнародні злочини і притягати до відповідальності осіб, які їх скоїли?

Пріоритет у притягненні до кримінальної відповідальності за міжнародні злочини має держава: (1) **територіальної юрисдикції**, тобто на території якої скоєно міжнародний злочин; або (2) держава **персональної юрисдикції**, тобто громадянина, який скоїв, або громадянина, проти якого скоєно міжнародний злочин. І це не лише право, а й обов'язок будь-якої держави-учасниці Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року.

Саме тому станом на лютий 2025 року українські слідчі та прокурори зареєстрували більше 150 тисяч епізодів воєнних злочинів російських військових і членів підконтрольних РФ угруповань, близько 800 особам повідомлено про підозру, щодо 575 осіб обвинувальні акти знаходяться в судах, біля 150 осіб засуджено українськими судами за вчинення воєнних злочинів. Відзначимо, що Кримінальний кодекс України у статті 438 передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини.

Щодо міжнародних злочинів також діє **принцип універсальної юрисдикції**. Це означає, що *будь-яка третя держава, яка має у своєму кримінальному праві концепцію універсальної юрисдикції, може здійснювати кримінальне переслідування будь-якої особи на своїй території, незважаючи на те, що злочин було скоєно на території іншої держави*. Саме на підставі цього принципу наразі вже у декількох десятках держав відкрито кримінальні провадження за фактом скоєння російськими військовими на території України воєнних злочинів і злочинів проти людяності, над розслідуванням яких працюють спільні слідчі групи.

Важливим є міжнародне співробітництво з метою притягнення осіб за вчинення міжнародних злочинів. Воно активно використовується для розслідування і переслідування російських воєнних злочинців. Прикладом такої співпраці є Спільна слідча група для координації міжнародного кримінального розслідування злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу МН17 Малайзійських авіаліній 17 липня 2014 року.

Уже в березні 2022 року Польща, Литва та Україна створили Спільну слідчу групу для сприяння розслідуванню та переслідуванню найтяжчих міжнародних злочинів, скоєних у ході російської агресії проти України, до якої доєдналися Естонія, Латвія, Словаччина, Румунія

та Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду. У 2023 році до Спільної слідчої групи приєднався Європол, який створив робочу OSINT-групу.

На початку липня 2023 року в Гаазі розпочав діяльність Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України з метою забезпечення міжнародної співпраці у документуванні та розслідуванні злочину агресії проти України. Центр знаходиться в Гаазі, працює на базі Євроюсту.

Євроюст створив також Базу даних доказів основних міжнародних злочинів, де зберігається необхідна інформація для спільних розслідувань міжнародних злочинів, вчинених представниками Росії.

Активна горизонтальна співпраця з іншими юрисдикціями щодо розслідування міжнародних злочинів, вчинених під час агресії РФ проти України, вказує на те, що Україна намагається забезпечити належним розслідуванням якомога ширше коло міжнародних злочинів.

Але якщо держава на своєму рівні не може або не хоче здійснювати реальне кримінальне переслідування особи, що скоїла міжнародний злочин, тоді має місце юрисдикція МКС.

10.10. Якою є юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо міжнародних злочинів, скоєних на території України?

Україна **ратифікувала** Римський статут Міжнародного кримінального суду і поправки до нього лише 21 серпня 2024 року¹, але ще в 2014 і 2015 роках Україна **визнала юрисдикцію** Міжнародного кримінального суду за допомогою спеціальних декларацій у вигляді заяв Верховної Ради України, приймаючи компетенцію МКС щодо можливих злочинів на своїй території в певні періоди часу. Тому ратифікація майже не вплинула на предметну юрисдикцію МКС, але уможливила повноцінну участь України як держави-учасниці Римського статуту з усіма правами й обов'язками, зокрема щодо участі в роботі Асамблеї держав – учасниць Римського статуту.

Таким чином, юрисдикція МКС, згідно з заявами Верховної Ради України, поширювалася: (1) на всю територію України в міжнародно

¹ Набрав чинності для України з 1 січня 2025 року.

визнаних кордонах, включаючи тимчасово окуповані території України; (2) на будь-які воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин геноциду, скоєні на території України у період з 21 листопада 2013 року без обмеження строків, без розрізненості щодо належності їх до тієї чи іншої сторони. **Ратифікація** Україною Римського статуту в 2024 році *вплинула лише на суб'єктну юрисдикцію* МКС завдяки заяві до статті 124 Римського статуту, *що вона не визнає юрисдикцію МКС, якщо злочини було вчинено громадянами України.*

МКС може розглядати злочин агресії, вчинений державою-учасницею Римського статуту, або переданий на розгляд МКС Радою Безпеки ООН. Оскільки РФ не є державою-учасницею Римського статуту і заблокує будь-яку резолюцію Ради Безпеки ООН з переданням ситуації МКС, то дії її військово-політичного керівництва, пов'язані з актами агресії РФ проти України, *не підпадають під юрисдикцію МКС.*

Отже, для притягнення вищого військово-політичного керівництва Росії та Білорусі за злочин агресії проти України створюється **Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України**. Він буде створений за угодою між Урядом України та Радою Європи. Після створення Спеціального трибуналу Україна зможе передавати прокурору Спеціального трибуналу розслідування та судові переслідування, пов'язані зі злочином агресії, а також відповідну інформацію та докази, зібрані в рамках роботи Міжнародного центру з переслідування злочинів агресії.

Починаючи з 2014 року Офіс Прокурора МКС здійснював попереднє дослідження ситуації в Україні. У 2021 році Офіс Прокурора МКС завершив таке попереднє дослідження та дійшов висновку, що варто розпочати розслідування ситуації в Україні. Однак лише 2 березня 2022 року, після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, Прокурор МКС за зверненням 39 держав-учасниць Римського статуту (зараз 43 держави-учасниці) оголосив про початок такого розслідування.

Україна тісно співпрацює з МКС у цьому розслідуванні. Для цього було внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України – доповнено його розділом про особливості співробітництва з МКС. Українська сторона передає необхідні докази та надає підтримку в розслідуваннях Офісу Прокурора МКС, створила умови, щоб прокурори та слідчі МКС діяли безпосередньо в Україні, створено польовий офіс МКС в Україні. Це свідчить про наявність активного діалогу та

взаємодії між українськими правоохоронними органами і представниками МКС з питань розслідування та розгляду справ щодо ситуації в Україні.

МКС видав шість ордерів на арешт вищого військово-політичного керівництва Російської Федерації. 7 березня 2023 року Друга Палата досудового провадження МКС видала ордери на арешт президента Російської Федерації В. Путіна та уповноваженої з прав дитини РФ М. Львової-Бєлової за підозрою їх у скоєнні воєнного злочину – незаконної депортації українських дітей. У 2024 році були видані ордери на арешт: генерал-лейтенанта С. Кобилаша, командувача дальньої авіації повітряно-космічних сил РФ; адмірала В. Соколова, командувача Чорноморського флоту РФ; С. Шойгу, колишнього міністра оборони РФ; В. Герасимова, начальника Генерального штабу РФ, за підозрою їх у скоєнні воєнних злочинів і злочинів проти людяності щодо спрямування нападів на цивільні об'єкти, заподіяння надмірної випадкової шкоди цивільному населенню або шкоди цивільним об'єктам.

Додаток 1.

Перелік договорів з міжнародного гуманітарного права¹

1. Декларація про невикористання куль, що легко розгортаються чи спліскуються від 29 липня 1899 року. *Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.*

2. Декларація про невикористання снарядів, що мають єдиним призначенням розповсюджувати задушливі та шкідливі гази від 29 липня 1899 року. *Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.*

3. Декларація про заборону метання снарядів та вибухових речовин з повітряних куль від 18 жовтня 1907 року. *Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.*

4. Договір про заборону ядерної зброї від 7 липня 2017 року. *Офіційний сайт Управління Організації Об'єднаних Націй з питань роззброєння.*

¹ При наявності офіційного тексту міжнародного договору українською посилання надано на Офіційний сайт Верховної Ради України. При відсутності офіційного тексту міжнародного договору українською посилання надано на офіційний текст міжнародного договору англійською.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*
8. I Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів від 29 липня 1899 року.
9. III Гаазька конвенція про відкриття воєнних дій від 18 жовтня 1907 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*
10. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*

11. V Гаазька конвенція про права і обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку війни від 18 жовтня 1907 року. *Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.*

12. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

13. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

14. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

15. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

16. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 13 січня 1993 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

17. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року (з поправкою до неї 2001 року). *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

Протокол про осколки, які не визначаються, (Протокол I) від 10 жовтня 1980 року. *Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.*

Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II). *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї (Протокол III) від 10 жовтня 1980 року. *Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.*

Протокол про засліплюючу лазерну зброю від 13 жовтня 1995 року (Протокол IV). *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

Протокол про вибухонебезпечні предмети-наслідки війни від 28 листопада 2003 року (Протокол V). *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

18. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

19. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

20. Конвенція щодо касетних боєприпасів від 30 травня 2008 року. Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

21. Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року. Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

22. Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. Офіційний сайт Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

Другий протокол від 26 березня 1999 року до Га-азької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

23. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 року *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

24. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 1 лютого 2000 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

Додаток 2.

Перелік звичасвих джерел міжнародного гуманітарного права

1. Звичаєве міжнародне гуманітарне право

2. Керівництво Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі 1994 року. Сайт МКЧХ.

3. Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту. Сайт МКЧХ.

Додаток 3.

Перелік основних нормативно-правових актів з питань імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права

1. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III, зі змінами. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

3. Методика визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами): Затверджена Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 року № 1985. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

4. Правила позначення небезпек, пов'язаних з мінами та вибухонебезпечними предметами – наслідками війни: Затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 372. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

5. Положення про Об'єднаний центр з координації пошуку та звільнення незаконно позбавлених волі осіб в районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях : Затверджено Наказом Служби безпеки України, Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України від 8 квітня 2019 року № 573/152/252. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*
6. Порядок забезпечення речовим майном військовополонених, які тримаються в таборах для тримання військовополонених, дільницях для тримання військовополонених : Затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 30 квітня 2022 року № 1709/5. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*
7. Питання визначення повноважень деяких органів у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2023 р. № 975. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*
8. Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*
9. Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 р. № 301. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

10. Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 934. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

11. Порядок тримання військовополонених : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 413. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

12. Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 721. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

13. Порядок здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022 року № 441. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

14. Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1199. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

15. Порядок тримання військовополонених : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 413. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

16. Про визначення державного підприємства, яке виконує функції Національного інформаційного бюро : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 228-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

17. Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні: Закон України від 8 липня 1999 року № 862-XIV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

18. Про Товариство Червоного Хреста України : Закон України від 28 листопада 2002 р. № 330-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

19. Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 257. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

20. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 р. № 329. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

21. Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України від 1 липня 2022 р. № 2351-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України.*

Додаток 4.

Перелік вибраних навчальних та інформаційних джерел з міжнародного гуманітарного права

Онлайн-курси

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право. Онлайн-курс / Т. Короткий, Н. Хендель, О. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко, О. Стокоз, В. Потапова, В. Маєвський ; *Українська Гельсінська Спілка з прав людини* ; *Prometheus*. 2021. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IHLAW101+2021_T3/course
2. Курс з міжнародного гуманітарного та кримінального права / Д. Коваль, В. Гришко ; *Thruth Hounds*. 2025. URL: <https://truth-hounds.org/cases/audiovizualna-biblioteka-z-mgp/>
3. Міжнародне гуманітарне право у професійній діяльності публічних службовців. Онлайн-курс / Т. Короткий, Н. Хендель, М. Пашковський, С. Мовчан, Я. Савченко, Р. Єделев, Н. Сторчак, М. Козорог, М. Єлігулашвілі, О. Войтенко ; *Українська Гельсінська Спілка з прав людини* ; *Prometheus*. 2023. URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+IHLPS101+2023_T3
4. Міжнародне гуманітарне право. Міжнародне гуманітарне право: зобов'язання держав під час збройних конфліктів, правила війни, права людини під час воєнного стану / А. Павлюк, О. Кабанов, В. Лисик ; *Дія Освіта*. 2023. URL: <https://osvita.diaa.gov.ua/courses/international-humanitarian-law>
5. International Humanitarian Law and Human Rights / *HELP Online Courses*. Council of Europe. 2024. URL: <https://help.elearning.ext.coe.int/course/view.php?id=7228>

6. Introduction to International Humanitarian Law. *DisasterReady.org*. URL: <https://www.disasterready.org/international-humanitarian-law>

Відео

1. Гуманність в дії. *МКЧХ*. URL: <https://youtu.be/lnKU0667pw4>
2. Зброя вибухової дії в населених районах: наслідки для цивільних. *МКЧХ*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=W-33ghOKZTI>
3. Історія ідеї. *МКЧХ*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oWhqntYjWfs>
4. Кіккас М. Документування воєнних злочинів. *Youtube*. 20 квітня 2022 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qe07BmXXOTQ>
5. Короткий Т. Заборонені методи та засоби ведення воєнних дій. *Українська Гельсінська Спілка з прав людини*. 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ZgGzmHw__CY
6. Короткий Т. Принципи міжнародного гуманітарного права. *Українська Гельсінська Спілка з прав людини*. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q0cmudGiRl8>
7. Короткий Т. Що таке МГП. *Українська Гельсінська Спілка з прав людини*. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z3L1FQJTwBc>
8. Короткий Т. Як, де і коли діє МГП. *Українська Гельсінська Спілка з прав людини*. 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=M-O-vydlA18>
9. Що таке Женевські конвенції? *МКЧХ*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gf9R7M13lvQ>
10. Що таке правила ведення війни? *МКЧХ*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=y28UrUhNfnk>
11. An Introduction to International Humanitarian Law. *The Canadian Red Cross and Royal Roads University*. URL: <https://www.grossmanyoun.com/blog/webinar-international-humanitarian-law/>
12. What is International Humanitarian Law and Do We have to Follow It? *Grossman Young & Hammond, LLC*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=J95fAz17brQ>

Збірники документів

1. Збірник основних джерел міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у міжнародному збройному конфлікті, спровокованому збройною агресією російської федерації : для юристів системи Міністерства оборони України / укл.: І. Загоротько, Т. Короткий. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 556 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/Zbirnuk_osnovn_djerel_mgp.pdf
2. Збірник основних джерел щодо використання та захисту в Україні емблеми Червоного Хреста / уклад., передм., вступ. ст.: М. Доценко, Є. Лук'янченко, Р. Болкун, В. Полюля ; за ред. радника президента ТЧХУ з міжнар. гуманіт. права Т. Короткого ; *Тов. Червоного Хреста України*. Київ; Одеса : Фенікс, 2024. 160 с. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/08/86996/>
3. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм.: Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. ст. М. М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с. URL: http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf
4. Коваль Д., Бернацький Б. Санкційний довідник: уроки для України з практики іноземного санкційного законодавства та міжнародного права / *Центр прав людини ZMINA*. Київ, 2023. 96 с. URL: <https://zmina.ua/publication/sankcijnyj-dovidnyk-uroky-dlya-ukrayiny-z-praktyky-inozemnogo-sankcijnogo-zakonodavstva-ta-mizhnarodnogo-prava/>
5. Основні документи міжнародного гуманітарного права : зб. документів / укл. Робочою групою щодо виконання норм міжнар. гум. права та участі у наданні правових послуг Сил територ. оборони ЗСУ та ГО «Укр. правова консульт. група». Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 388 с. URL: https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/doc_2023-03-16_23-20-56.pdf

Посібники і програми

1. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. 3-тє вид., перероб. та доп. / О. Козорог, Т. Короткий, І. Костюк, Т. Ремех, Н. Хендель ; за заг. ред. Т. Короткого ; *Укр. Гельсінська спілка з*

- прав людини ; Тов. Червоного Хреста України. Київ; Одеса : Фенікс, 2024. 252 с. https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/Vyvchaiuchy-MHP_elektronna-versiia.pdf*
2. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. 2-ге вид. / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель ; за заг. ред. радника президента ТЧХУ з міжнар. гуманіт. права Т. Короткого. Київ; Одеса : Фенікс, 2021. 268 с. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf
 3. Воєнні злочини: методологія розслідувань для громадських організацій : посібник / *Truth Hounds*. URL: <https://truth-hounds.org/cases/voyenni-zlochyny-metodologiya-rozsliduvan-dlya-gromadskyh-organizaczij/>
 4. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс / пер. делегації МКЧХ в Україні. Київ, 2020. 398 с. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/4231_154-.pdf
 5. Міжнародне гуманітарне право : посіб. для прац. Держ. кримінал.-викон. служби / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заवотько, М. Пашковський, В. Пузирний, Н. Хендель ; за заг. ред. Т. Короткого ; *Пенітенціарна академія України ; Укр. Гельсінська Спілка з прав людини*. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 236 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/POSIBNYK-FINAL-11.12.pdf>
 6. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. 2-ге вид., допов. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с. URL: https://www.academia.edu/15897922/Міжнародне_гуманітарне_право._Довідник_для_журналістів._2-ге_вид._доповн
 7. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, О. Р. Поєдинок, Н. В. Хендель ; за ред. Т. Р. Короткого ; *Укр. Гельсінська Спілка з прав людини*. Київ; Одеса : Фенікс, 2016–2017. 145 с. URL: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf>
 8. Мотив нетерпимості у міжнародних злочинах. Посібник із документування та розслідування / *Truth Hounds*. 2024. URL: <https://truth-hounds.org/cases/motyv-neterpymosti-u-mizhnarodnyh-zlochynah-posibnyk-iz-dokumentuvannya-ta-rozsliduvannya/>

9. Навчальна програма курсу за вибором «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» для 10–12 класів закладів загальної середньої освіти / Т. Короткий, І. Костюк, Р. Євтушенко, О. Козорог, Н. Хендель, Т. Ремех, М. Єлігулашвілі ; *Укр. Гельсінська спілка з прав людини*. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/VMHP_navchalna-prohrama_2024.pdf
10. Пам'ятка фіксації доказів злочинів проти цивільного населення / *Центр прав людини ZMINA*. 2022. 27 лют. URL: <https://zmina.info/articles/pamyatka-fiksacziyi-dokaziv-zlochyniv-proty-czyvilnogo-naselennya/>
11. Типова загальна короткострокова програма підвищення кваліфікації «Міжнародне гуманітарне право у професійній діяльності публічних службовців» : Наказ НАДС від 15.12.2022 №133-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133859-22#Text>
12. Як викладати питання з міжнародного гуманітарного права на уроках історії, громадянської освіти та правознавства : метод. реком. щодо виклад. міжнар. гуманіт. права / гол. ред. Т. Р. Короткий ; наук. ред. Н. В. Хендель ; *Укр. Гельсінська спілка з прав людини*. Київ, 2022. 135 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/09/27/Pro.metod.rekom.shchodo.vykl.mizhn.hum.prava-4.2698-22.vid.27.09.2022.pdf>
13. Як правильно документувати руйнування культурних цінностей : посібник / *Truth Hounds*. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/cases/yak-pravylnu-dokumentuvaty-rujnuvannya-kulturnyh-czinnostej/>
14. Як документувати руйнування культурної спадщини для подолання наслідків війни. Практичний посібник з досвіду трьох років експедиції під час російсько-української війни / В. Рожко, Н. Рак, Р. Макар. 2025. URL: https://drive.google.com/drive/folders/lj_zNw2MrhzVwUvC1cJi62PaGV2R-BT9P

Аналітичні звіти

1. Виклики для свободи слова та журналістів в умовах війни: соціологічне дослідження / П. Бондаренко, Т. Печончик, А. Сухарина, В. Яворський ; *Центр прав людини ZMINA*. Київ, 2023. 60 с. URL:

- https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/03/freedomofspeechandjournalistsatwar_socialresearchua-web.pdf
2. Воєнні злочини в Україні: музеї та нематеріальна культурна спадщина під прицілом : звіт за результатами моніторингу ймовірних воєнних злочинів, вчинених проти музеїв та нематеріальної культурної спадщини України під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну / Ю. Гончаренко, С. Дяченко, Р. Єделев, Т. Короткий, І. Назарчук, М. Пашковський, Я. Савченко, Н. Хендель, М. Ющенко ; ГО «Фонд підтримки фундамент. досліджень. Одеса : Фенікс, 2023. 208 с.
 3. Втрати громадянського суспільства та медіа за три роки повномасштабного вторгнення Росії в Україну (2022–2024): звіт-меморіал / В. Найдьонова, Т. Печончик, Д. Попков, Л. Тягнирядно, Л. Янкін ; ред.: Т. Безрук, Т. Печончик ; *Центр прав людини ZMINA*. Київ, 2024. 72 с. URL: <https://zmina.ua/publication/vtraty-gromadyanskogo-suspilstva-ta-media-za-try-roky-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rosiyyi-v-ukrayinu/>
 4. Механізм відповідальності за злочин агресії проти України: переваги, недоліки та обмеження моделей / М. Петровець ; *Регіон. центр прав людини*. 2023. 32 с. URL: [mehanizm-vidpovidalnosti_agresiya.pdf](https://region-center.org.ua/mechanizm-vidpovidalnosti-agresiyi.pdf)
 5. Должко В. Три роки повномасштабної російсько-української війни: Харківська область / *Права людини в Україні. Інформ. портал Харківської правозахисної групи*. 2025. 24 лют. URL: <https://khp.org/1608814443>
 6. Добровільний звіт у сфері міжнародного гуманітарного права / *Міністерство оборони України*. 2024. URL: https://s3.eu-west-1.amazonaws.com/mod.gov.ua-statics-bucket/Dobrovilnij_zvit_u_sferi_MGP_14_11_24_a99f628e0a.pdf
 7. Закатована свобода слова. Історії журналістів, яких переслідувала чи вбила Росія. Аналітичні записки / *Truth Hounds*. 2023. 15 серп. URL: <https://truth-hounds.org/cases/zakatovana-svoboda-slova-istoriyi-zhurnalistiv-yakyh-peresliduvala-chy-vbyla-rosiya/>
 8. Звіт з документування воєнних злочинів, вчинених Російською Федерацією в Дніпропетровській та Запорізькій областях. Дніпро : ГО ПГ «СІЧ». 2024. 32 с. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=https://sich-pravo.org/wp-content/uploads/2025/02/zvit-z-dokumentuvannia-voiennykh-zlochyniv.pdf>

9. Звіт з документування воєнних злочинів на Чернігівщині / Я. Кириєнко, К. Корнієнко, Н. Криницька, В. Гламазда, Д. Джима, Г. Калініна ; *Освітній дім прав людини в Чернігові*. Чернігів : ПБК «Десна», 2024. 104 с. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1whrZsEocyUHjWN1lOzzV4s3IWVJ_4c96
10. Звіт за результатами моніторингових виїздів з документування воєнних злочинів у Чернігівській області / Я. Кириєнко, М. Раєвська, В. Гламазда, Н. Васьківська, О. Боднар ; *Освітній дім прав людини в Чернігові*. Чернігів : Десна Поліграф, 2023. 86 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1RrU2T1K186JcEXNYh6oTo_Aouv0XfjYv/view
11. Екологічні наслідки і ризики воєнних дій на Чернігівщині / Л. Юрків, Д. Джима ; *Освітній дім прав людини в Чернігові*. Чернігів, 2024. 60 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1cJIH_aZXN80yysiy02vxMZ272-1uwuDH/view
12. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування і судової практики / А. Козьменко, В. Лебідь, Є. Крапивін, Н. Войнова, О. Сапожнікова ; *Укр. Гельсінська спілка з прав людини*. 2023. URL: [International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf](https://international_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf)
13. Моніторинг судових проваджень у справах про воєнні злочини. Звіт за результатами впровадження проекту, грудень 2023 р. / *Всеукр. ГО «Асоціація правників України»*. URL: https://uba.ua/documents/1PR/PR%20%26%20Communications%202023/Monitoring%20report_UKR.pdf
14. Насильницькі зникнення: національна практика v. міжнародні стандарти : аналітичний звіт / А. Павлюк, Є. Капалкіна, Н. Охотнікова, Л. Смачило. *Центр прав людини ZMINA*. 2024. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/05/znyknennya_web.pdf
15. Під прицілом – школи Чернігівщини. Звіт за результатами моніторингу нападів на школи під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну / С. Буров, Т. Короткий, П. Пархоменко [та ін.] ; *Освітній дім прав людини в Чернігові*. Чернігів, 2022. 96 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1HBsQVvhOhkfjdh8GaK5u8oK1AEfLDmRF/view>
16. Під прицілом – заклади освіти Херсонщини та Сумщини. Звіт за результатами моніторингу нападів на заклади освіти під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну / С. Буров, М. Петровець,

- Н. Васьківська, В. Зновяк, Я. Кириєнко, В. Гламазда, Я. Собко, Г. Калініна ; *Освітній дім прав людини в Чернігові*. Чернігів, 2024. 112 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GWirTsflSOx2Dv14gD9Hc21QsNBHmer/view>
17. Позасудові страти, вчинені росіянами у Бучі та інших частинах України / Є. Захаров, Г. Овдієнко, М. Ревякин ; ГО «Харківська правозахисна група». Харків : Права людини, 2023. 106 с. URL: <https://t4pua.org/2139>
 18. Попередній екологічний та юридичний аналіз руйнування Каховської ГЕС і його наслідків : аналітичний звіт / А. Андрусевич, Т. Короткий, Г. Марушевський, М. Медведєва, М. Польовий, З. Тропін, Н. Хендель ; Коаліція «Україна. П'ята ранку» ; ГО «Фонд підтримки фундамент. досліджень» ; Ресурсно-аналіт. центр «Суспільство і довкілля». Київ, 2023. 180 с.
 19. Правосуддя в контексті російської збройної агресії. ІМіП. 2024. 5–12 лип. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_justice_072024.pdf
 20. Примусова мобілізація Російською Федерацією громадян України на окупованій території України: факти та правова кваліфікація. Аналітичний звіт / Коаліція ПО «Україна. П'ята ранку» ; Центр прав людини ZMINA. 2022. URL: <https://zmina.ua/publication/prymusova-mobilizacziya-rosijskoyu-federacziyeyu-gromadyan-ukrayiny-na-okupovanij-terytoriyi-ukrayiny-fakty-ta-pravova-kvalifikacziya/>
 21. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства. Аналітична записка / Центр прав людини ZMINA. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf
 22. Рашевська К. Московський механізм 2.0: короткий огляд звіту експертів / *Just Talk*. 2022. 28 лип. URL: <https://justtalk.com.ua/post/moskovskij-mehanizm-20-korotkij-oglyad-zvitu-ekspertiv>
 23. Савва М. Методика пошуку зниклих безвісти мешканців України під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації / ГО «Ліберта» за підтримки Центру громадянських свобод. 2024. Жовтень. URL: <https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/poshuk-informacziyi.-metodyka.pdf>

24. Ставлення населення до міжнародних воєнних злочинів в Україні. Результати дослідження / Харків. ін-т соц. досліджень ; *Укр. Правова консулт. гр.* Київ, 2024. 47 с. URL: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%b2%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d0%bd%d0%b0%d1%81%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d0%b4%d0%be-%d0%b2%d0%be%d1%94%d0%bd%d0%bd%d0%b8%d1%85-%d0%b7%d0%bb%d0%be%d1%87%d0%b8/>
25. Чи відповідає ратифікація РС чинному запиту військових на справедливість? 25 липня – 12 серпня 2024 р. / Соціол. гр. "Рейтинг" ; ГО «Укр. правова консулт. гр.». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_justice_military_082024_presentation.pdf
26. Шуневич К., Андрухів О. Процедура in absentia у кримінальних провадженнях за фактами СНПК / *Юрфем.ua*. 2025. 17 лют. URL: <https://jurfem.com.ua/in-absentia-crsv/>
27. Як Україна розшукує зниклих безвісти внаслідок агресії Росії та підтримує членів їхніх сімей. Аналітичний звіт / О. Синюк ; ред.: О. Луньова, О. Белячкова ; *Центр прав людини ZMINA*. Київ, 2024. 32 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/07/znykli_bezvisty_a4_ua-preview.pdf
28. Як Україна може допомогти депортованим до Росії українським в'язням повернутися додому. Аналітичний звіт. Від 24 лютого 2022 року до листопада 2024 року / *Центр прав людини ZMINA*. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/02/zvit_web.pdf
29. Ukraine: Understanding War Crimes Trials / *Institute for War & Peace Reporting*. 2025. 18 March. URL: <https://iwpr.net/impact/ukraine-understanding-war-crimes-trials>
30. Preliminary Environmental and Legal Analysis the breach of the Kakhovka dam and its impacts. Summary of the Analytical Report / *Coalition «Ukraine. Five AM» ; NGO "Foundation for the Support of Fundamental Resource» ; Analytical Center "Society and Environment"* Kyiv, 2024. 16 p. <https://www.rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/racse-kahovka-resume-eng-2024.pdf>

Додаткова література та інформаційні ресурси

Загальне міжнародне право

1. Агресія / А. Кориневич, Т. Короткий. *Глосарій. Минуле / Майбутнє / Мистецтво*. URL: <https://www.pastfutureart.org/glossary#Aggression>
2. Бусол К., Коваль Д. Діалог з Глобальним півднем і покарання Росії за міжнародні злочини. *LB.ua*. 2023. 2 лип. URL: https://lb.ua/culture/2023/04/02/550502_dialog_z_globalnim_pivdnem_i.html
3. Коваль Д. 5 тез про міжнародне право: яким може бути покарання РФ та яким воно точно не стане. *Європейська правда*. 2023. 24 лип. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/07/24/7166364/>
4. Кориневич А., Короткий Т. Російська концепція геноциду по Джорджу Орвеллу: що криється за наказом Міжнародного Суду ООН. *Радіо Свобода*. 2022. 18 берез. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-minarodnyy-sud/31760166.html>
5. Кориневич А., Короткий Т., Тропін З. Справа МС ООН Україна проти РФ «Щодо звинувачень у вчиненні геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього»: *prima facie*. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 1. С. 62–68. URL: <https://www.jusintergentes.com.ua/images/2022/1/19.pdf>
6. Кориневич А., Короткий Т., Тропін З. Справа МС ООН Україна проти РФ в контексті юридичного протистояння України та Російської Федерації. *Юридична газета*. 2020. 20 берез. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/sprava-ms-oon-ukrayina-proti-rf-v-konteksti-yuridichnogo-protistoyannya-ukrayini-ta-rosiyskoyi-feder.html>
7. Короткий Т., Єделев Р. Чи є Білорусь державою-агресором щодо України попри відсутність бойових дій? *Центр прав людини ZMINA*. 2022. 24 трав. URL: <https://zmina.info/articles/chy-ye-bilorus-derzhavoyu-agresorom-shhodo-ukrayiny-popry-vidsutnist-bojovyh-dij/>
8. Короткий Т. Р., Тропін З. В. Юрисдикційний імунітет та імунітет державної власності: особливості застосування та подолання в контексті агресії росії проти України. *Правова держава*. 2023. Вип. 51. С. 144–159. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/287997/282842>
9. Назарчук І. Застосування Конвенції Монтре за умов російсько-української війни. *Юридична газета*. 2022. 16 трав. URL: <https://>

- yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zastosuvannya-konvenciyi-montre-zamov-rosiyskougukrayinskoyi-viyni.html
10. Тропін З., Короткий Т. Як подолати юрисдикційний імунітет та імунітет державної власності агресора: доктрина та практика. *Юридична газета*. 2023. 11 верес. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/yak-podolati-yurisdikciyniy-imunitet-ta-imunitet-derzhavnoyi-vlasnosti-agresora-doktrina-ta-praktika.html>
 11. Чи є конкуренція між захистом держави і прав людини: що обирає міжнародне право? *JustTalk #24*». *Youtube*. URL: <https://youtu.be/tFBuMnya4FY>
 12. Busol Kateryna. If Ukraine's fate is not a Menu à la Carte, then Ukrainian voices must be heard. *EJIL: Talk!* 2022. June 20. URL: <https://www.ejiltalk.org/if-ukraines-fate-is-not-a-menu-a-la-carte-then-ukrainian-voices-must-be-heard/>
 13. Dr. Nataliia Hendel, Dr. Tymur Korotkyi and Dr. Svitlana Melnyk. Last three years without serious consequence: Overview of the nature and challenges of Russia's war against Ukraine under the international law perspective. Part I. International center for the treatment of Violence. 2024. 3 Febr. URL: <https://tratamientoviencias.com/en/overview-of-the-nature-and-challenges-of-russia-war-against-ukraine-the-international-law-perspective-2/>
 14. Tropin Z. ECHR ruling confirms Russian invasion of Ukraine began in 2014. *Atlantic Council*. 2023. 14 Febr. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/echr-ruling-confirms-russian-invasion-of-ukraine-began-in-2014/>
 15. Tropin Z. Russia as a state sponsor of terrorism – a legal perspective. *The Kyiv Independent*. 2023. 10 May. URL: <https://kyivindependent.com/zakhar-tropin-russia-as-a-state-sponsor-of-terrorism-a-legal-perspective/>

Міжнародне гуманітарне право: загальні питання

1. Доценко М., Короткий Т., Назарчук І. Без міжнародного гуманітарного права війна перетворюється на необмежене насильство. *Юридична газета*. 2023. 28 берез. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/bez-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-viyna-peretvoryuetsya-na-neobmezhene-nasilstvo.html>
2. Єделев Р., Короткий Т. Співвідношення понять «держава-агресор» і «сторона міжнародного збройного конфлікту». *Юридична газета*. 2022. 22 черв. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/spivvidnoshennya-ponyat-derzhavaagresor-i-storona-mizhnarodnogo-zbroynogo-konfliktu.html>
3. Короткий Т., Доценко М. На варті гуманності. Женевські конвенції 1949 р. *Юридична газета*. 2020. 12 серп. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html>
4. Короткий Т. Юридичний цугцванг Росії. Інформаційне агентство «Українське право». 2022. 20 берез. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/yurydychnyy-tsugtsvang-rosiyi/>
5. Короткий Т., Заवоротько І. Заява Amnesty International через призму міжнародного права. *Сайт про кримінальну юстицію простою і зрозумілою мовою – JustTalk*. 2022. 9 серп. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zayava-amnesty-international-cherez-prizmu-mizhnarodnogo-prava>
6. Короткий Т., Заवоротько І., Кириченко Д. Заява Amnesty International «Ukraine: military endangering civilians by locating forces in residential areas – new research»: питання об'єктивності, справедливості та міжнародного права. *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 1. С. 28-36. URL: <https://jusintergentes.com.ua/images/2023/1/Amnesty.pdf>
7. Короткий Т., Хендель Н. Міжнародно-правовий захист журналістів у період збройного конфлікту. *Журналіст України*. 2015. № 10 (401). С. 20–22. URL: <http://nsju.org/journals/2015/10/Journalist-Ukr-10-15.pdf>
8. Міжнародне гуманітарне право: Відповідаємо на ваші запитання. *МКЧХ*. 2020. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/12/IHL_Answers_to_your_questions_Ukr_web.pdf

9. Міжнародне гуманітарне право. Інформаційна довідка. *Тренінговий центр прокурорів України, Justtalk*. URL: https://ptcu.gov.ua/files/center/IDMGP_3-02.pdf
10. Хендель Н., Короткий Т. Новітні технології у збройних конфліктах та міжнародне гуманітарне право. *Інформаційне агентство «Українське право»*. 2024. 17 верес. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/novitni-tekhnologiyi-u-zbroynykh-konfliktakh-ta-mizhnarodne-gumanitarne-pravo/

Військовополонені

1. Заворотько І., Короткий Т. Захист від цікавості публіки в міжнародному гуманітарному праві: умови застосування щодо російських військовополонених. *Укр. часопис міжнар. права*. 2022. № 2. С. 43–47.
2. Заворотько І., Короткий Т. Іноземці в Збройних силах України: чому псевдовироки на окупованих територіях є незаконними. *Центр прав людини ZMINA*. 2022. 18 лип. URL: <https://zmina.info/articles/inozemczii-v-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-chomu-psevdovyroky-na-okupovanyh-terytoriyah-ye-nezakonnymy/>
3. Заворотько І., Короткий Т. Прес-конференції військовополонених: недотримання їх права на захист від цікавості публіки чи наявність значного суспільного інтересу? *Юридична газета*. 2022. 4 квіт. URL: [https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/preskonferenciyyi-viyskovopoloneni-nedotrimannya-yih-prava-na-zahist-vid-cikavosti-publiki-chi-nayav.html](https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/preskonferenciyyi-viyskovopoloneni-nedotrimannya-yih-prava-na-zahist-vid-cikavosti-publiki-chi-nayavniy.html)
4. Капліна О. Як обміняти військовополоненого армії РФ, якщо його підозрюють у скоєнні воєнних злочинів? *Укр. Гельсінська Співка з прав людини*. 2023. 21 лют. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-obminyaty-viyskovopoloneno-ho-armii-rf-iakshcho-yoho-pidozriuut>
5. Коваль Д. Громадяни власної держави як військовополонені. *Truth Hounds*. 2024. 10 верес. URL: <https://truth-hounds.org/cases/gromadyany-vlasnoyi-derzhavy-yak-viyskovopoloneni/>
6. Короткий Т. Як побудована та функціонує в Україні державна система поводження з військовополоненими. *АрміяІнформ*. 2023. 7 берез. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/yak-pobudovana->

ta-funkczionuye-v-ukrayini-derzhavna-systema-povodzhennya-z-vijskovopolonenymy/

7. Короткий Т., Заворотько І. Відео з російськими військовополоненими: порушення гуманітарних норм чи наявність “значного суспільного інтересу”? *Центр прав людини ZMINA*. 2022. 1 квіт. URL: <https://zmina.info/articles/video-z-rosijskymy-vijskovopolonenymy-porushennya-gumanitarnyh-norm-chy-nayavnist-znachnogo-suspilnogo-interesu/>
8. Лавришин Ю. Позиція міжнародних організацій щодо полонених Росією журналістів має бути активнішою. *Детектор Медіа*. 2024. 4 листоп. URL: <https://detector.media/infospace/article/234281/2024-11-04-pozytsiya-mizhnarodnykh-organizatsiy-shchodo-polonenikh-rosiiyu-zhurnalistiv-maie-buty-aktyvnishoyu-oksana-romanyuk/>
9. Пашковський М. Кримінальне провадження щодо військовополонених: у чому особливість? *Сайт про кримінальну юстицію простою і зрозумілою мовою – JustTalk*. 2022. 21 черв. URL: <https://justtalk.com.ua/post/kriminalne-provadhennya-schodo-vijskovopolonenih-u-chomu-osoblivist>
10. Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року. *УВКПЛ*. 2023. 24 берез. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-06/23-03-24-ukraine-thematic-report-pows-ukr.pdf>

Заборонені методи та засоби ведення війни

1. Взяття заручників. Заборонені методи ведення війни. *Justtalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/vzyattya-zaruchnikiv-zaboroneni-metodi-vedennya-vijni>
2. Віроломство. Заборонені методи ведення війни. *Justtalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/virolomstvo-zaboroneni-metodi-vedennya-vijni>
3. Заборонені методи ведення війни. Здійснення невибіркових нападів. *Тренінговий центр прокурорів України, Justtalk*. URL: https://ptcu.gov.ua/files/center/IDMGP_2-07.pdf
4. Коли немає сумніву, що це воєнний злочин: докази використання РФ зброї невибіркової дії. Аналітичні записки. *Truth Hounds*. 2022.

- 7 безп. URL: <https://truth-hounds.org/cases/dokazy-vykorystannya-rf-zbroyi-nevybirkovoyi-diyi-v-naselenyh-punktah/>
5. Короткий Т., Заворотько І. Заборонені засоби та методи ведення бойових дій, які росія використовує у війні проти України. *Центр прав людини ZMINA*. 2022. 13 черв. URL: <https://zmina.info/articles/zaboroneni-zasoby-ta-metody-vedennya-bojovyh-dij-yaki-rosiya-vykorystovuye-u-vijni-proty-ukrayiny/>
 6. Назарчук І. У війні проти України росія використовує заборонену зброю. Про що конкретно йдеться? *Юридична газета*. 2022. 22 черв. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/u-viyni-proti-ukrayini-rosiya-vikoristovue-zaboronenu-zbroyu-pro-shcho-konkretno-ydetsya-.html>
 7. Intense and Lasting Harm Cluster Munition Attacks in Ukraine. *Human Rights Watch*. 2022. 11 безп. URL: <https://www.hrw.org/report/2022/05/11/intense-and-lasting-harm/cluster-munition-attacks-ukraine>

Захист культурних цінностей

1. Воєнні злочини проти культурної спадщини на тимчасово окупованих територіях / В. Радіонов, В. Заєць. *Justtalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/voenni-zlochiny-proti-kulturnoi-spadschini-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah>
2. Захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. *МКСК*. URL: <https://mcsc.gov.ua/kulturna-spadshchyna/zakhyst-kulturnykh-tsinnostey-u-razi-zbroynoho-konfliktu/>
3. Зі щитом чи на щиті?: захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України/ О. А. Біда, А. Б. Блага, Д. О. Коваль, О. А. Мартиненко, М. Г. Статкевич; за заг. ред. А. П. Буценка; *Укр. Гельсінська спілка з прав людини*. Київ: КИТ, 2016. 72 с. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/Ukraine_kultura_13_09_Layout-1-1.pdf
4. Захист культурних цінностей. Військові настанови. *ЮНЕСКО*. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388298>
5. Карп'як В. Як росіяни перебудовують кримські пам'ятки – голова ГО «Кримський інститут стратегічних досліджень» Яшний. *Суспіль-*

- не *Культура*. 2024. 2 лип. URL: <https://suspilne.media/culture/781499-ak-rosiani-perebudovuut-krimski-pamatki-golova-go-krimskij-institut-strategicnih-doslidzen-asnij/>
6. Короткий Т., Савченко Я. Нематеріальна культурна спадщина під прицілом: чи є культурний геноцид злочином? *Юридична газета*. 2023. 21 берез. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/nematerialna-kulturna-spadshchina-pid-pricilom--chi-e-kulturniy-genocid-zlochinom.html>
 7. Короткий Т., Савченко Я., Тимочко М. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту культурних цінностей до законодавства України: стан та окремі питання. *Юридична газета*. 2023. 31 берез. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/implementaciya-norm-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-shchodo-zahistu-kulturnih-cinnostey--do-zakono.html>
 8. Короткий Т., Савченко Я., Халіков Р. Чому важливо документувати воєнні злочини проти релігійних споруд і як робити це правильно. *Юридична газета*. 2022. 11 жовт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/chomu-vazhливо-dokumentuvati-voenni-zlochiny-proti-religiynih-sporud-i-yak-robiti-ce-pravilno.html>
 9. Короткий Т., Савченко Я., Хендель Н. Виклики та загрози для культурної спадщини України в умовах агресії РФ проти України / Т. Короткий, Я. Савченко, Н. Хендель. *Укр. часопис міжнар. права*. 2022. № 4. С. 54–65.
 10. «Культурна спецоперація», або як Росія використовує свою культуру у війні проти України. *Регіон. центр прав людини*. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=https://rchr.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/kulturna-cpetsoperatsiia-.pdf>
 11. Методичні рекомендації з основних механізмів притягнення до відповідальності за порушення проти культурних цінностей Криму / Є. Андреюк, К. Бусол, Д. Коваль. *Кримський інститут стратегічних досліджень*. URL: https://ciss.org.ua/files/site/page_file//tfile4fa1a80d0d2c255642f9a73be3369402.pdf
 12. Методичні рекомендації з моніторингу культурної спадщини, яка залишилась на території тимчасово окупованого Криму / Е. Аблялімова, М. Левада ; уч.: Є. Андреюк, К. Бусол, Д. Коваль, Д. Яшний.

- Кримський ін-т стратег. досліджень*. URL: https://ciss.org.ua/files/site/page_file//tfilece2f3495010cc3e3570041c72815af42.pdf
13. Можливості застосування Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту в умовах війни РФ проти України / В. Бакальчук. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/01/Ukr_CIS_12_Hague-Convention.pdf
 14. Назарчук І. Інтерв'ю з Д. Ковалем та Т. Коротким. Знищене та вивезене Росією. Як після війни Україна повертатиме свою культурну спадщину? *LB.ua*. 2022. 16 верес. URL: https://lb.ua/culture/2022/09/16/529502_znishchene_vivezene_rosiieyu_yak_pislya.html
 15. Назарчук І. Нічого святого. Як окупанти використовували будівлі православних храмів. *Zmina*. 2022. 7 жовт. URL: <https://zmina.info/articles/nichogo-svyatogo-yak-okupanty-vykorystovuvaly-budivli-pravoslavnyh-hramiv2/>
 16. Назарчук І., Короткий Т., Савченко Я. Чи зможе Україна повернути цінності, викрадені з музеїв Херсона, і що для цього потрібно. *Центр прав людини ZMINA*. 2022. 29 листоп. URL: <https://zmina.info/articles/chy-zmozhe-ukrayina-povernuty-czinnosti-vykradeni-z-muzeyiv-hersonu-i-shho-dlya-czogo-potribno/>
 17. Ніколаєнко А. Битва за ідентичність: хто і як за рік зафіксував 545 порушень Росії проти культурної спадщини України. *Womo*. 2024. 26 лют. URL: <https://womo.ua/bitva-za-identichnist-hto-i-yak-za-rik-zafiksuvav-545-porushen-rosiyi-proti-kulturnoyi-spadshhini-ukrayini/>
 18. Російська агресія проти України: культурна спадщина, неоімперіалізм і міжнародне право / Е. Аблялімова-Чійгоз, К. Бусол, Д. Коваль, Д. Яшний. *Кримський інститут стратегічних досліджень*. URL: https://ciss.org.ua/files/site/page_file//tfilee105fec62c46a58e1f59c3512c6e1363.pdf
 19. Савченко Я., Короткий Т. Злочини проти культури: що каже міжнародне право про відповідальність Росії за знищену спадщину? *LB.ua*. 2022. 29 лип. URL: https://lb.ua/culture/2022/07/29/524561_zlochini_proti_kulturi_shcho_kazhe.html
 20. Conclusions of the conference «Protecting Cultural Heritage and Countering Cultural Erasure in Armed Conflict: New Challenges and

- Ukraine's Experience». Kyiv, 2024. URL: https://ciss.org.ua/files/site/page_file//20241007/jx6mbzlnzt_v46cq2hsc18.pdf
21. Korotkyi T., Hendel N., Savchenko Y. Ukrainian Cultural Heritage: A Victim of Russian Aggression. *The Cambridge Journal of Law, Politics, and Art: The Human Agenda*. 2024 URL: <https://www.cjlpa.org/post/ukrainian-cultural-heritage-a-victim-of-russian-aggression>
 22. Kurmanova T. Ukraine: war crimes against cultural heritage. Experts and officials document huge scale of destruction wreaked by russian forces. *Ukraine Justice. Institute for War & Peace Reporting*. 2022. 18 Aug. URL: <https://iwpr.net/global-voices/ukraine-war-crimes-against-cultural-heritage>
 23. Dr. Evelien Campfens, Dr. Kateryna Busol Protecting cultural heritage from armed conflicts in Ukraine and beyond. *Requested by the CULT Committee*. URL: https://ciss.org.ua/files/site/page_file//20240212/mv44ixhn05k_vtg1cmr3vvn.pdf

Відповідальність за міжнародні злочини

1. Бусол К. В ООН встановили, що Росія вчиняє злочин проти людяності, поневолюючи українців: чому це важливо. *Центр прав людини ZMINA*. 2025. 20 берез. URL: <https://zmina.info/columns/v-oon-vstanovyly-shho-rosiya-vchynyaye-zlochyn-proty-lyudyanosti-znevoluyuyuchy-ukrayincziv-chomu-cze-vazhlyvo/>
2. Воєнні злочини / М. Гнатовський, Т. Короткий. *Глосарій. Минуле / Майбутнє / Мистецтво*. URL: https://pastfutureart.org/glossary#War_Crimes
3. Геноцид / Тимур Короткий. *Глосарій. Минуле / Майбутнє / Мистецтво*. URL: <https://pastfutureart.org/glossary#Genocide>
4. Геноцид в Україні. Юридичний аналіз. *Регіон. центр прав людини*. URL: https://rchr.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/henotsyd_v_ukraini_yurydychnyy_analiz_final.pdf
5. Гнатовський М. Україна мусить інтенсифікувати свою роботу з розслідування воєнних злочинів. *Експертний центр з прав людини*. 2020. 11 лют. URL:

- implementatsii-norm-mizhnarodnoho-kryminal-noho-ta-humanitarnoho-prava/
6. Заворотько І., Дученко К., Левченко К. Сексуальне насильство: російський метод ведення війни та політики. *Дзеркало тижня*. 2022. 18 квіт. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/seksualne-nasilstvo-rosijskij-metod-vedennja-vijni-ta-politiki.html>
 7. Заворотько І., Кориневич А., Короткий Т. Які воєнні злочини вчиняє Росія проти дітей України та як їх кваліфікує міжнародне право. *Центр прав людини Zmina*. 2022. 19 трав. URL: <https://zmina.info/articles/yaki-voyenni-zlochyny-vchynyaye-rosiya-proty-ditej-ukrayiny-ta-yak-yih-kvalifikuye-mizhnarodne-pravo/>
 8. Задоя К. П. Експертне доповнення щодо суб'єкта злочину агресії за чинною редакцією статті 437 КК та за статтею 437 КК в редакції законопроекту № 2689 : аналіз вітчизняного законодавства та судової практики щодо притягнення до кримінальної відповідальності за підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Київ, 2020. С. 36–37. URL: https://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/warlawmalyar_ccl_mf_final2020.pdf
 9. Задоя К. Хроніки народження одного карго-культу: як та чому процес гармонізації українського кримінального законодавства з міжнародним кримінальним правом рухається у неправильному напрямку. *Центр громадянських свобод*. 2024. URL: <https://ccl.org.ua/positions/hroniky-narodzhennya-odnogo-kargo-kultu-yak-ta-chomu-proczes-garmonizacziyi-ukrayinskogo-kryminalnogo-zakonodavstva-z-mizhnarodnym-kryminalnym-pravom-ruhayetsya-u-nepravylnomu-napryamku/>
 10. Злочини проти людяності / Т. Короткий. *Глосарій. Минуле / Майбутнє / Мистецтво*. URL: https://pastfutureart.org/glossary#Against_Humanity
 11. Екоцид / Т. Короткий, М. Попов, Н. Хендель. *Глосарій. Минуле / Майбутнє / Мистецтво*. URL: <https://pastfutureart.org/glossary#Ecocide>
 12. Керівник «департаменту війни» Офісу генпрокурора Юрій Белоусов: Через тисячі проваджень ми бачимо спільний «почерк» росіян – свідомий намір знищити українців. *УНІАН*. 2023. 2 берез. URL: <https://www.unian.ua/war/kerivnik-departamentu-viyni-ofisu-genprokurora-yuriy-byelousov-cherez-tisyachi-provadjzen-mi>

- bachimo-spilniy-pocherk-rosiyan-svidomiy-namir-znishchiti-ukrajinciv-12163986.html
13. Кориневич А., Заворотько І., Короткий Т. Діти під російським прицілом. Як Росія знищує майбутнє України. *Дзеркало тижня*. 2022. 8 квіт. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/diti-pid-rosijskim-pritsilom.html>
 14. Кориневич А., Короткий Т. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: realpolitik проти невідворотності покарання за злочин агресії. *Укр. часопис міжнар. права*. 2022. № 2. С. 33–42. URL: <https://jusintergentes.com.ua/images/2022/2/Korynevych.pdf>
 15. Короткий Т., Гнатовський М. Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція. *Центр прав людини ZMINA*. 2022. 20 квіт. URL: <https://zmina.info/instructions/shho-take-voynenni-zlochyyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/>
 16. Короткий Т., Заворотько І. Чому так звана «евакуація» маріупольців до росії є воєнним злочином. *Центр прав людини ZMINA*. 2022. 22 берез. URL: <https://zmina.info/columns/chomu-tak-zvana-evakuaciya-mariupolcziv-do-rosiyi-ye-voynnym-zlochyynom/>
 17. Короткий Т. Р., Пашковський М. І. 4.3.3. Утворення Спеціального міжнародного трибуналу для розгляду воєнних злочинів, учинених особами держави-агресора на території України / Правові проблеми та шляхи їх розв'язання. *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану* : монографія. Харків, 2023. С. 545–576.
 18. Ключові проблеми України у розслідуванні воєнних злочинів. Результати дослідження. *Укр. Гельсінська спілка з прав людини*. 2023. 20 верес. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kliuchovi-problemy-ukrainy-u-rozsliduvanni-voiennykh-zlochyyniv-rezultaty-doslidzhennia/>
 19. Люди хочуть справедливості тут і зараз, але це «гра вдовгу» – керівник «департаменту війни» ОГП про трибунал та злочини росіян (ч. 1). *TELEGRAF*. 2024. 8 січ. URL: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/intervju/2024-01-08/5826305-lyudi-khochut-spravedlivosti-tut-i-zaraz-ale-tse-gra-vdovgu-kerivnik-departamentu-viyni-ogp-pro-tribunal-ta-zlochini-rosiyan-ch-1>
 20. Мазур М. В. Суб'єкт злочину агресії: Кампальське визначення і національне тлумачення : презентація. 2024. 27 груд. URL: <http://www.judge-mazur.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/aggression.pdf>

21. Назарчук І. Вбивства, каліцтва, примусове вивезення. Про воєнні злочини стосовно українських дітей. *Юридична газета*. 2022. 1 черв. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/vbivstva-kalictva-primusove-vivezennya-pro-voenni-zlochini-stosovno-ukrayinskih-ditey-.html>
22. Назарчук І. Освіта під прицілом: правозахисники задокументували воєнні злочини проти чернігівських шкіл. *Zmina*. 2022. 3 листоп. URL: <https://zmina.info/articles/osvita-pid-pryczilom-pravozahysnyky-zadokumentuvaly-voyenni-zlochyny-proty-chernigivskyh-shkil/>
23. Назарчук І. «Під прицілом – школи»: на Чернігівщині правозахисники систематизували дані по російських воєнних злочинах. *Юридична газета*. 2022. 29 жовт. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/pid-pricilom--shkoli-na-chernigivshchini-pravozahisniki-sistematizuvai-dani-po-rosiyskih-voennih-zl.html>
24. Назарчук І. Підriv Каховської ГЕС у низці системних порушень міжнародного права російською федерацією. *Юридична газета*. 2023. 6 лип. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/pidriv-kahovskoyi-ges-u-nizci-sistemnih-porushen-mizhnarodnogo-prava-rosiyskoyu-federaciyu.html>
25. Назарчук І. Ракетні удари по цивільних об'єктах на Полтавщині та Одещині. Воєнні злочини або злочини проти людяності? *Юридична газета*. 2022. 6 лип. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/raketni-udari-po-civilnih-obektah-na-poltavshchini-ta-odeshchini-voenni-zlochini-abo-zlochini-proti-.html>
26. Назарчук І. Російська агресія стала підґрунтям для вчинення інших міжнародних злочинів на території України. *Юридична газета*. 2022. 11 берез. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/rosiyska-agresiya-stala-pidruntyam-dlya-vchinennya-inshih-mizhnarodnih-zlochiv-na-teritoriyi-ukray.html>
27. Назарчук І. Створюваний Спецтрибунал щодо злочину агресії проти України: чи знайдеться місце російським пропагандистам? *Юридична газета*. 2022. 27 трав. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/stvoryuvaniy-spectribunal-shchodo-zlochinu-agresiyi-proti-ukrayini-chi-znaydetsya-misce-rosiyskim-pr.html>
28. Назарчук І. Яким бути Спеціальному трибуналу щодо злочину агресії проти України? *Юридична газета*. 2022. 12 лип. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/>

- yakim-buti-specialnomu-tribunalu-shchodo-zlochinu-agresiyi-proti-ukrayini-.html
29. Назарчук І. Комісія ООН не побачила геноциду з боку Росії, бо не шукала його. Але що кажуть в Україні? *Радіо Свобода*. 2023. 18 берез. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/komisia-oon-genocide/32324199.html>
 30. Назарчук І. Спецтрибунал щодо злочину агресії. Захід підтримує гібридний суд, а Україна? *Радіо Свобода*. 2023. 29 квіт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tribunal-zlochyn-agresiyi/32379186.html>
 31. Назарчук І. Найгірший сценарій – крах ідеї універсальних інструментів правосуддя щодо міжнародних злочинів. *Юридична газета*. 2025. 2 січ. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/naygirshiy-scenariy--krah-ideyi-universalnih-instrumentiv-pravosuddya-shchodo-mizhnarodnih-zlochiniv.html>
 32. Павліченко О. США вийшли з міжнародного центру з переслідування за злочин агресії проти України: на що це впливає? *Укр. Гельсінська спілка з прав людини*. 2025. 18 берез. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ssha-vyyshly-z-mizhnarodnoho-tsentru-z-peresliduvannia-za-zlochyn-ahresii-proty-ukrainy-na-shcho-tse-vplyvaie/>
 33. Примусово мобілізовані в окупації: зрадники чи потерпілі? *Just talk*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1lLSv0vpLP1MeckuO3g8i0w7s-BxANrFe/view>
 34. Примушування до служби в збройних силах противника. *Justtalk*. 2022. 1 верес. URL: <https://justtalk.com.ua/post/primushuvannya-do-sluzhbi-v-zbrojnih-silah-protivnika>
 35. Рогальська В., Гловюк І. Переслідування за злочини проти людяності: виклики, підходи, міжнародний досвід. *Just Talk*. 2025. 18 трав. URL: https://drive.google.com/file/d/15JMUfZxKKddCemRt5_Q6czjyO-8uUI9L/view
 36. Скачко І. Насильницькі зникнення і тортури: РФ вчиняє злочини проти людяності. *Права людини в Україні. Інформ. портал Харків. правозахисної групи*. 2025. 21 берез. URL: <https://khp.org/1608814513>
 37. Спецтрибунал для Росії: чому це важливий крок до справедливості. *Укр. Гельсінська спілка з прав людини*. 2025. 6 лют. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spetstrybunal-dlia-rosii-chomu-tse-vazhlyvyi-krok-do-spravedlyvosti/>
 38. Хайдін А. Положення щодо лідерства у злочині агресії та його статус у міжнародному звичаєвому праві. *Just Security*. 2022. 17

- безпеч. URL: <https://www.justsecurity.org/80764/the-leadership-clause-in-the-crime-of-aggression-and-its-customary-international-law-status-ua/>
39. Юрій Белоусов під час конференції «United for Justice»: Найтяжчі міжнародні злочини, які наразі вчиняються в Україні, це питання всього світу. *Офіс Генерального прокурора*. 2024. 13 берез. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/yurii-bjelousov-pid-cas-konferenciyi-united-for-justice-naityazci-miznarodni-zlocini-yaki-narazi-vcinyayutsya-v-ukrayini-ce-pitannya-vsyogo-svitu>
 40. Юрій Белоусов, керівник Департаменту війни Офісу генпрокурора. Новий міністр оборони Росії у фокусі уваги МКС. *Укрінформ*. 2024. 3 лип. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3881395-urij-belousov-kerivnik-departamentu-vijni-ofisu-genprokurora.html>
 41. Busol K. Reparations for atrocity victims in Ukraine: survivors' aspirations and the emerging legal framework. *The Cambridge Journal of Law, Politics, and Art. The Human Agenda*. 2024. P. 199–204. URL: <https://www.cjlpa.org/post/reparations-for-atrocity-victims-in-ukraine-survivors-aspirations-and-the-emerging-legal-framework>
 42. Jackson Robert H. Opening Statement before the International Military Tribunal. URL: <https://www.roberthjackson.org/speech-and-writing/opening-statement-before-the-international-military-tribunal/>
 43. Ilika M. The Nuremberg Trial in the Decade: History, Legal Consequences and Current Challenges. *Ehrlich's Journal*. 2023. No. 7. URL: <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2023-7.05>
 44. Moiseienko A., Bell E., Neuhaus M., Koval D. War Funders and Profiteers: Economic Complicity in International Crimes in Ukraine and Beyond. *Truth Hounds*. 2025. 16 січ. URL: <https://truth-hounds.org/en/cases/war-funders-and-profiteers/>
 45. Ukraine: Prosecuting War Crimes in Civilian Courts. Are such trials compatible with international humanitarian law? *Ukraine Justice. Institute for War & Peace Reporting*. 2022. 18 Aug.; 2023. 16 May. URL: <https://iwpr.net/global-voices/ukraine-prosecuting-war-crimes-civilian-courts>

Міжнародний кримінальний суд

1. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. МКС. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf>
2. Колодяжна Д. Ті, хто видав ордер на арешт Путіна: як працює Міжнародний кримінальний суд і чим може допомогти українцям. *Центр прав людини ZMINA*. 2023. 30 берез. URL: <https://zmina.info/articles/ti-hto-vydav-order-na-putina-yak-praczuuye-mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud-i-chym-mozhe-dopomogty-ukrayinczyam/>
3. Колодяжна Д. 25 років відповідальності. Що таке Римський статут та навіщо він Україні. *Центр прав людини ZMINA*. 2023. 18 лип. URL: <https://zmina.info/articles/25-rokiv-vidpovidalnosti-shho-take-rymskyj-statut-ta-navishho-vin-ukrayini/>
4. Короткий Т., Неділько Б. Україна і Міжнародний кримінальний суд: двадцять складних питань і простих відповідей. *Юридична газета*. 2020. 25 серп. № 16 (722). С. 30–31. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodnyj-kriminalnyj-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html>
5. Короткий Т. Р., Пашковський М. І. 4.3.2. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів, учинених на території України. *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану* : монографія. Харків, 2023. С. 520–544.
6. Крикуненко М. Санкції США проти МКС – загроза міжнародному правосуддю? *Права людини в Україні. Інформ. портал Харків. правозахисної групи*. 2025. 22 лют. URL: <https://khp.org/1608814439>
7. Міжнародний кримінальний суд. Q&A. URL: https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud_broshura-1.pdf
8. Назарчук І. Українці заслуговують справедливості як ніхто інший у світі. Про візит в Україну прокурора МКС. *Юридична газета*. 2024. 16 верес. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ukrayinci-zaslugovuyut-spravedlivosti-yak-nihto-inshiy-u-sviti-pro-vizit-v-ukrayinu-prokurora-mks.html>
9. Тропін З., Короткий Т. Практичні питання визначення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо України. *Укр. часопис міжнар. права*. 2023. № 4. С. 77–85. URL: doi.org/10.36952/ujil.2023.4.77-85

10. Тропін З., Короткий Т., Назарчук І. Чи все так однозначно з юрисдикцією Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду в Україні? Докладний аналіз ситуації та міркування, як Україні укріпити свою позицію. *Юридична газета*. 2023. 3 лип. № 7–8 (765–766). URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/chi-vse-tak-odnoznachno-z-yurisdikcieyu-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu-shchodo-zlochinu-genocidu-v-.html>
11. Україна та Міжнародний кримінальний суд (оновлено). Київ, Україна. 2021, квітень. *Global Rights Compliance*. URL: <https://www.asser.nl/media/795006/icc-report-final-ukr-2021.pdf>

Примусове переміщення і депортація населення

1. Аналітичне дослідження на тему: Повернення депортованих українських дітей батьками: чи існують ризики звинувачення у колабораційній діяльності? *Укр. Гельсін. спілка з прав людини*. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/DeportedChild_ukr_A4_final.pdf
2. Вкрадене дитинство: як білоруський режим стирає ідентичність українських дітей через переміщення, перевиховання та мілітаризацію. *Центр прав людини ZMINA*. 2024. Жовтень. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/10/fh_zmina_reportua.pdf
3. Воєнні злочини. Депортація і незаконне переміщення. *Justtalk*. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/center/IDMGP_1-01.pdf
4. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. *Центр прав людини ZMINA*. 2023. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf
5. Депортація громадян України на територію РФ: ознаки та контекст. Центр прав людини. *Центр прав людини ZMINA*. 2023. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/05/deport_people_web.pdf
6. Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до Російської Федерації. *Організа-*

- ція з безпеки та співробітництва в Європі, Бюро з демократичних інститутів і прав людини. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/546560.pdf>
7. Механізми (шляхи) повернення українців, які були депортовані на територію Російської Федерації : аналітична записка. *Центр прав людини ZMINA*. 2023. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/10/return_ukr_web.pdf
 8. «Немов по етапу» незаконне вивезення та насильство проти цивільних в Україні під час російської «фільтрації». URL: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2022/11/EUR5061362022UKRAINIAN.pdf>
 9. Примусове переміщення та депортація до РФ дітей із тимчасово окупованих територій України. *Центр прав людини ZMINA*. 2023. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/06/children_web_ukr.pdf
 10. Чому примусове переміщення українців до росії є порушенням? / Ю. Усманов ; *Центр Міжнар. гуман. права і перехід. правосуддя*. URL: <https://ihlaw.org/prymusove-peremishhennya-ukrayincziv-do-rosiyi/>

Перехідне правосуддя

1. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні : монографія / за заг. ред.: А. П. Буценка, М. М. Гнатівського. Київ : РУМЕС, 2017. 592 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Tekst-monohrafiji-perehidne-pravosuddya.pdf>
2. Бусол К., Гамільтон Р. Перехідне правосуддя в Україні: рекомендації для полісмейкерів. *Just Security*. 2022. 2 черв. URL: <https://www.justsecurity.org/81740/transitional-justice-in-ukraine-guidance-to-policy-makers-ua/>
3. Дорожня карта законопроектів щодо захисту прав постраждалих від війни. *Zmina*. URL: <https://zmina.ua/publication/23247/>
4. Досвід України у перехідному правосудді заслухали на Балканах. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 18 листопада 2024 р. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dosvid-ukrainy-u-perekhidnomu-pravosuddi-zaslukhaly-na-balkanakh/>

5. Желтуха М. Досвід постконфліктних держав у створенні репараційних механізмів для постраждалих від злочинів СНПК. *Юрфем. ua*. 2024. 11 берез. URL: <https://jurfem.com.ua/postconflict-states-reparations-snpk/>
6. Жидков В. На шляху до правосуддя перехідного періоду / *Укр. Гельсін. спілка з прав людини*. Київ, 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/PPravosuddya_A4.pdf
7. Кориневич А., Короткий Т. Правосуддя перехідне, правосуддя перехідного періоду. *Глосарій. Минуле / Майбутнє / Мистецтво*. URL: <https://pastfutureart.org/glossary/>
8. Кориневич А., Короткий Т. Перехідне правосуддя для України: Per aspera ad astra. *Право України*. 2020. № 12. С. 129–149.
9. Кориневич А., Короткий Т. Правосуддя перехідне, правосуддя перехідного періоду. *Глосарій. Минуле / Майбутнє / Мистецтво*. URL: <https://pastfutureart.org/glossary/>
10. Криштанович А. Практика надання репарацій Міжнародним кримінальним судом та її потенційний вплив на відшкодування шкоди постраждалим від міжнародних злочинів у контексті російсько-української війни. *Юрфем. ua*. 2023. 23 лип. URL: <https://jurfem.com.ua/praktyka-nadannya-reparatsiy-mks/>
11. Лаврінок М. Якою (не) може бути люстрація в Україні : аналітика. *Укр. Гельсін. спілка з прав людини*. 2023. 3 квіт. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/yakoiu-ne-mozhe-buty-liustratsiia-v-ukraini-analityka/>
12. Лузан Т. Перехідне правосуддя: історія становлення і зміст поняття. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/perehidne-pravosuddya-istoriya-stanovlennya-i-zmist-ponyattya.html>
13. Лузан Т. Складові елементи перехідного правосуддя. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/skladovi-elementi-perehidnogo-pravosuddya.html>
14. Мірошніченко В. Чи врахувала влада елементи перехідного правосуддя у плані з відновлення деокупованих територій? Аналітика. *Укр. Гельсін. спілка з прав людини*. 2023. 17 січ. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/chy-vrakhuvala-vlada-elementy-perekhidnoho-pravosuddia-u-plani-z-vidnovlennia-deokupovanykh-terytoriy-analityka/>

15. Перехідне суспільство: теорія, практика та перспективи для України. Аналітичне дослідження. *Дніпро : Громадська приймальня УГ-СПЛ у м. Дніпро, яка працює на базі ГО ПГ «СІЧ», 2025. 14 с.* URL: <https://sich-pravo.org/sich-prezentuie-doslidzhennia-pro-perekhidne-pravosuddia/>
16. Христова Г. Застосування конституції в умовах перехідного правосуддя: до постановки проблеми в українських реаліях. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Khrystova_TJ_VC_Ukr.pdf
17. Що має зробити держава для реінтеграції мешканців тимчасово окупованих територій? *Центр прав людини ZMINA. 2023.* URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/09/crimea_print_ukr-1.pdf

Відповідальність за колабораційну діяльність

1. Бондаренко М. Вчитель в окупації: чи притягнуть його до відповідальності за роботу в школі? *Укр. Гельсін. спілка з прав людини. 2023. 28 черв.* URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/vchytel-v-okupatsii-chy-prytiahnut-yoho-do-vidpovidalnosti-za-robotu-v-shkoli/>
2. Вживання чи злочин: як Україна карає за колабораціонізм. Аналітичний звіт / О. Синюк, Д. Депутат, І. Вишневська, В. Волковинська, В. Червонна, М. Єлігулашвілі ; ред. О. Луньова. Київ, 2024. 104 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/07/colaboratz_print_ukr.pdf
3. «Все, що вона робила, це допомагала людям». Недосконалість окремих положень українського законодавства про відповідальність за колабораційну діяльність. *Human Rights Watch. URL: https://www.hrw.org/uk/report/2024/12/05/389840*
4. Діденко Є. Підприємці та колабораціонізм: за що притягувати до відповідальності після деокупації? *Укр. Гельсін. спілка з прав людини. 2023. 13 квіт.* URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pidpriyemtsi-ta-kolaboratsionizm-za-shcho-prytiahuvaty-do-vidpovidalnosti-pislia-deokupatsii/>
5. Жидков В. Співпраця населення з окупантами: кого притягати до відповідальності? *Укр. Гельсін. спілка з прав людини. 2023. 17 лют.*

- URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spivpratsia-naseleennia-z-okupantamy-koho-prytiahaty-do-vidpovidalnosti/>
6. Калхун Н. Закон про колабораційну діяльність в Україні. *Justtalk*. 2023. 19 лип. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zakon-pro-kolaboratsijnu-diyalnist-v-ukraini->
 7. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: практика застосування законодавства та перспективи його удосконалення : аналітичний звіт / О. Синюк, О. Луньова ; ред. Д. Свиридова *Центр прав людини ZMINA*. Київ, 2023. 69 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/10/colaboration_web_ukr-1.pdf
 8. Назарчук І. Справа колаборантів Херсонщини. Суд в Одесі виніс вирок сімом фігурантам, Сальдо зокрема. *Юридична газета*. 2024. 10 верес. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/sprava-kolaborantiv-hersonshchiny-sud-v-odesi-vinis-virok-simom-figurantam-saldo-zokrema.html>
 9. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства. *Центр прав людини ZMINA*. 2022. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf
 10. Сербіна А. Адвокатська діяльність в окупації: забезпечення права на захист чи колабораціонізм? *Укр. Гельсін. спілка з прав людини*. 2023. 5 січ. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/advokatska-diialnist-v-okupatsii-zabezpechennia-prava-na-zakhyst-chy-kolaboratsionizm/>

Додаток 5.

Визначення та характеристика міжнародних злочинів

Міжнародні злочини (злочини проти міжнародного права, найтяжчі міжнародні злочини) – діяння, які (1) безпосередньо криміналізовані міжнародним правом (у звичаєвих нормах міжнародного права та/або в міжнародних договорах), щодо яких (2) наявна юрисдикція міжнародних кримінальних судів або трибуналів.

Суб'єктом міжнародних злочинів є виключно фізична особа, яка може нести індивідуальну кримінальну відповідальність на міжнародному або національному рівнях.

До міжнародних злочинів належать: *злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини.*

Переслідування осіб, які вчинили міжнародні злочини, відбувається на національному або на міжнародному рівнях. Держави мають зобов'язання запобігати вчиненню, розслідувати і притягати до відповідальності індивідів за міжнародні злочини. На міжнародні злочини не поширюються строки давності.

Одним із визнаних переліків міжнародних злочинів є перелік «найбільш тяжких злочинів, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства», що міститься в Римському статуті Міжнародного кримінального суду (РС МКС)¹ та включає: злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини (ст.ст. 5–8bis РС МКС).

Від міжнародних злочинів слід відрізнити *транснаціональні злочини* – діяння, які підпадають під кримінальну юрисдикцію щонайменше двох держав. З метою переслідування за ці злочини укладають спеціальні конвенції, але не створюють міжнародні суди чи трибунали. До них належать піратство, незаконний обіг наркотичних засобів, фінан-

¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

сування тероризму, легалізація коштів, отриманих незаконним шляхом тощо.

Злочин агресії (англ. Crime of aggression) – міжнародний злочин, який полягає в плануванні, підготовці, ініціюванні або вчиненні особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй (ст. 8bis PC MKC).

Правову основу криміналізації злочину агресії в міжнародному кримінальному праві становить міжнародно-правова заборона агресії в загальному міжнародному праві відповідно до Статуту ООН.

Уперше індивідуальна міжнародна кримінальна відповідальність за ведення агресивної війни була встановлена Статутом Міжнародного військового трибуналу (ст. 6a PC MKC) у формі злочину проти миру: підготовка, розв'язання або ведення агресивної війни або війни в порушення міжнародного договору. Аналогічна стаття містилася в законах щодо «малих Нюрнберзьких процесів» і в Статуті Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу. Вироки цих Трибуналів після Другої світової війни залишаються єдиною практикою засудження за злочин агресії на міжнародному рівні. Саме тому вона впливає на наступну практику як на національному, так і на міжнародному рівнях щодо злочину агресії – як щодо змісту, так і щодо суб'єктного складу злочину агресії.

Джерельну основу криміналізації злочину агресії в міжнародному кримінальному праві складають Статути Нюрнберзького і Токійського трибуналів і вирoki цих трибуналів, Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Сучасне визначення злочину агресії міститься в Резолюції RC/RES.6 «Злочин агресії», ухваленій Конференцією з огляду Римського статуту Міжнародного кримінального суду в місті Кампала 31 травня – 11 червня 2010 року. Це визначення є правовою основою для здійснення юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. *МКС отримав юрисдикцію щодо злочину агресії з 18 липня 2018 року відповідно до Кампальських поправок 2010 року.*

Щодо злочину агресії – PC MKC встановлює спеціальні правила юрисдикції. Через те, що РФ і Республіка Білорусь не є учасниками

РС МКС і не ратифікували договір про відповідальність за злочин агресії (Кампальські поправки до РС МКС), *юрисдикція МКС не поширюється на злочини агресії проти України, вчинені представниками РФ та РБ, незважаючи на ратифікацію РС МКС Україною 21 серпня 2024 року, на відміну від юрисдикції МКС щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних на території України.*

Міжнародний кримінальний суд також має юрисдикцію щодо злочину агресії у випадку звернення Ради Безпеки ООН або звернень держав чи з ініціативи Суду щодо актів агресії, вчинених однією з держав-учасниць Римського статуту МКС проти іншої держави-учасниці Римського статуту МКС.

Враховуючи відсутність юрисдикції у МКС щодо злочину агресії проти України, для запобігання безкарності керівників РФ і РБ в 2022 році було розпочато процес створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Зараз узгоджено створення Спеціального трибуналу на підставі угоди між Радою Європи та Україною.

Суб'єктом індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародним правом за вчинення злочину агресії є *політичне та військове керівництво держави, яке ефективно здійснює контроль або керує політичними чи військовими діями держави* (див. вироки Нюрнберзького і Токійського трибуналів та ст. 8bis Римського статуту МКС). Тому злочин агресії розглядається у міжнародному праві як «лідерський злочин» (*leadership crime*).

Кримінальне законодавство України передбачає кримінальну відповідальність за вчинення злочину агресії у ст. 437 «Злочин агресії» Кримінального кодексу України. З приводу суб'єкта злочину, передбаченого ст. 437 КК України, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що діяння, визначені у ст. 437 КК України, здатні вчиняти особи, які в силу службових повноважень або фактичного суспільного статусу спроможні здійснювати ефективний контроль за політичними чи воєнними діями, керувати ними та/або істотно впливати на політичні, військові, економічні, фінансові, інформаційні та інші процеси у власній державі чи за її межами, та/або керувати конкретними напрямками політичних або воєнних дій¹. Таке визначення суб'єкта

¹ Постанова від 28.02.2024 у справі 415/2182/20. Велика палата Верховного суду.

злочину агресії за ст. 437 КК є ширшим, ніж у міжнародному праві, зокрема за ст. 8bis PC MKC.

Окремим складом злочину є пропаганда (підбурювання до) агресії, зокрема ст. 436 «Пропаганда війни» КК України.

В Україні розпочато магістральну справу щодо агресії РФ, за якою проходить більше 700 підозрюваних із числа вищого військово-політичного керівництва РФ. Також здійснюється кримінальне переслідування російських пропагандистів за пропаганду війни – повідомлено про підозри, направлено обвинувальні акти до суду.

Геноцид (англ. *Genocide*) – міжнародний злочин, що полягає в діях, які вчиняються з наміром знищити повністю чи частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. Норма, яка забороняє геноцид, є імперативною нормою міжнародного права.

Поняття «геноцид» запропоновано в 1944 році Рафалем Лемкіним, який свого часу був студентом Львівського університету та ще з початку 30-х років розробляв поняття злочину проти групи людей, об'єднаних певними ознаками. Завершену форму концепція Лемкіна отримала в процесі аналізу Голокосту.

Закріплення злочину геноциду як окремого виду міжнародного злочину відбулося з ухваленням на Генеральній Асамблеї ООН *Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього* у 1948 році. На сьогодні в Конвенції беруть участь 153 держави.

Відповідно до ст. II Конвенції, «...під геноцидом розуміються такі дії, що вчиняються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: (а) вбивство членів такої групи; (b) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або розумового розладу членам такої групи; (c) умисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне знищення її; (d) заходи, розраховані на запобігання дітонародженню в середовищі такої групи; (e) насильницька передача дітей з однієї людської групи до іншої».

Конвенція 1948 року встановлює міжнародно-правову відповідальність держави за порушення відповідних зобов'язань, обов'язок держав передбачити кримінальну відповідальність індивідів за злочин геноциду та можливість притягнення індивіда до відповідальності міжнародним кримінальним судом. Але Конвенція не передбачає конкретних

механізмів притягнення індивідів до кримінальної відповідальності на міжнародному рівні.

Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів за геноцид з відповідними механізмами її реалізації була закріплена у ст. 4 (2) Статуту Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, ст. 2 (2) Статуту Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди. У Римському статуті Міжнародного кримінального суду ст. 6 присвячена геноциду.

Кримінальне законодавство більшості держав передбачає кримінальну відповідальність за геноцид. Окремі держави в національному кримінальному законодавстві та судовій практиці розширюють сферу злочину геноциду, додаючи до переліку захищених груп соціальні та політичні.

Уперше в юридичній практиці термін «геноцид» був використаний в обвинувальному висновку на Нюрнберзькому процесі, але у вирокі ці злочини були кваліфіковані як злочини проти людства. Під впливом вироку Нюрнберзького військового трибуналу щодо Голокосту в міжнародному праві склалася концепція злочину геноциду. Важливе значення щодо кваліфікації злочинів проти єврейського народу мав процес над Адольфом Ейхманом у 1961 році.

У новітній історії вирокі міжнародних судових установ щодо злочину геноциду були винесені: Міжнародним кримінальним трибуналом щодо Руанди стосовно Жана-Пола Акаєсу та Жана Камбанда (1998) (геноцид проти тутсі); Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії щодо Радислава Крстича (2001) та Ратко Младича (2017) (геноцид у Сребрениці). Сьогодні Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду розслідує кілька справ щодо злочину геноциду (справа проти Омара аль-Башира щодо геноциду у Дарфурі, ситуація в М'янмі).

Міжнародний суд ООН у 2007 році розглядав справу «Боснія та Герцеговина проти Сербії та Чорногорії», про застосування *Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього*, де дійшов висновку, що дії, вчинені у Сребрениці, були вчинені з конкретним наміром частково знищити групу мусульман Боснії та Герцеговини як таку. Відповідно, це були акти геноциду, вчинені членами ВРС (Дринський корпус) у Сребрениці та навколо неї приблизно з 13 липня 1995 року.

У своєму Рішенні від 3 лютого 2015 року у справі «Хорватія проти Сербії» про застосування *Конвенції про запобігання злочину геноциду*

та покарання за нього Міжнародний суд ООН відхилив взаємні претензії Сербії та Хорватії щодо геноциду (обвинувачення проти Сербії у період з 1991 по 1995 років, обвинувачення проти Хорватії щодо операції «Буря»), визнавши недоведеною сторонами наявність геноцидального умислу.

У справі «Гамбія проти М'яни» про застосування *Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього* суд встановив тимчасові заходи щодо обов'язку М'яни вчинити у відношенні членів групи рохінджа дії щодо гарантування невчинення будь-яких дій, що підпадають під *Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього*.

У МС ООН розглядається справа України проти РФ «Звинувачення у геноциді відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», до цієї справи на стороні України долучилося 32 держави. У лютому 2024 року МС ООН визнав наявність юрисдикції в цій справі та перейшов до розгляду по суті.

Дефініція злочину геноциду передбачає надання захисту не лише фізичному, а й соціальному існуванню групи. Злочин геноциду передбачає наявність геноцидального умислу. Хоча при вчиненні злочину геноциду здійснюється напад на індивідів, причиною такого нападу є саме належність цих індивідів до певної захищеної групи. Саме наявність умислу на знищення групи є основоположним елементом у складі злочину геноциду.

Діяння, що становлять злочин геноциду, можуть водночас становити воєнні злочини або злочини проти людяності. У такому разі всі відповідні норми мають бути застосовані одночасно, з огляду на різні контекстуальні елементи цих злочинів.

Політико-правова оцінка подій минулого або сучасності як геноциду здійснюється рішеннями міжнародних організацій і національними парламентами. Голодомор визнали геноцидом українського народу більше 30 держав, Європейський Союз, Європейський парламент. У 2006 році ухвалено Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», який визнає Голодомор геноцидом українського народу.

У Заяві Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» від 14 квітня 2022 року дії, вчинені Збройними силами Російської Федерації та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії Російської Федерації

проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, визнаються геноцидом українського народу.

Геноцид криміналізовано у статті 442 «Геноцид» КК України. В Україні відкрито кримінальні провадження щодо вчинення геноциду представниками РФ, зокрема щодо закликів до геноциду за частиною 2 статті 442 КК України.

Злочини проти людяності (англ. *Crimes Against Humanity*) – категорія міжнародних злочинів, що полягають у широкомасштабному або систематичному нападі на цивільне населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на скоєння такого нападу, або з метою сприяння реалізації такої політики.

Вважають, що термін «злочин проти людяності» виник у 1915 році, коли Велика Британія, Франція та Росія видали спільну декларацію щодо масового вбивства вірменів в Османській імперії (що пізніше набуло визнання як геноцид). Під час Другої світової війни поняття «злочин проти людяності» розробляв британський юрист родом з-під Львова Герш Лаутерпахт, завдяки йому цей термін був використаний у роботі Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі (1945–1946).

Індивідуальна кримінальна відповідальність осіб за злочини проти людяності встановлена у статутах Міжнародного військового трибуналу для переслідування та покарання головних воєнних злочинців європейських країн Осі, який працював в Нюрнберзі (1945–1946), Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу в Токіо (1946–1948), Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (1993–2017), Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (1994–2015), Міжнародного кримінального суду.

Згідно зі статтею 7 РС МКС, злочином проти людяності визнається будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено: а) вбивство; б) винищення; с) оборнення в рабство; d) депортація або насильницьке переміщення населення; е) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; f) катування; g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального на-

сильства; h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначено в пункті 3, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; i) насильницьке зникнення осіб; j) злочин апартеїду; k) інші не-людські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

Характерною ознакою злочинів проти людяності є наявність широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. На кваліфікацію дій як злочинів проти людяності не впливає наявність чи відсутність збройного конфлікту. За наявності такого конфлікту ці самі дії, якщо вони становлять серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, можуть кваліфікуватися і як воєнні злочини.

У рамках Комісії міжнародного права ООН підготовлено проєкт конвенції про запобігання злочинам проти людяності та покарання за них.

15–26 травня 2023 року в Люблянці (Словенія) відбулася Дипломатична конференція, яка завершилася ухваленням 26 травня Люблянсько-Гаазької конвенції про міжнародне співробітництво у розслідуванні та судовому переслідуванні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів, яка включає у вигляді додатку перелік злочинів проти людяності.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 року Кримінальний кодекс України доповнено статтею 442-1 «Злочини проти людяності».

Воєнні злочини – це категорія міжнародних злочинів, які є грубими (серйозними) порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Перелік грубих (серйозних) порушень міжнародного гуманітарного права, що становлять воєнні злочини, містить кожна з чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV). Додатковий протокол I розширює

перелік серйозних порушень Женевських конвенцій (ст. 85 ДП І). Проте коло воєнних злочинів не вичерпується лише серйозними порушеннями МГП, зазначеними у вказаних нормах.

Конвенції зобов'язують держави криміналізувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права в національному законодавстві. Україна виконала цю вимогу включенням в Кримінальний кодекс України статті 438 «Воєнні злочини» (до жовтня 2024 року – «Порушення законів та звичаїв війни»). В Україні зареєстровано більше 155 тисяч воєнних злочинів, вчинених під час міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України.

Держави зобов'язані переслідувати в судовому порядку осіб, обвинувачуваних у вчиненні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, або передавати таких осіб державі, готовій здійснити подібне переслідування. Тобто на воєнні злочини (як і на інші види міжнародних злочинів) відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року поширюється принцип універсальної юрисдикції.

На міжнародному рівні воєнні злочинці переслідувалися в рамках діяльності Нюрнберзького та Токійського міжнародних військових трибуналів, Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди, а також низки «гібридних» судових установ (Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне, Надзвичайні палати судів Камбоджі тощо).

Наразі юрисдикцію щодо воєнних злочинів має Міжнародний кримінальний суд. Стаття 8 РС МКС містить перелік воєнних злочинів, на які поширюється юрисдикція цього Суду. Цей перелік вважається сучасною систематизацією воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві (хоча цей перелік є неповним).

Відповідно до Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 року, до воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

Стаття 8 РС МКС визначає, що до воєнних злочинів під час міжнародних збройних конфліктів належать не тільки *серйозні порушення* Женевських конвенцій, але й 26 інших серйозних порушень законів і звичаїв війни, більшість з яких держави розглядають як злочини ще з часів Другої світової війни. Деталізація складу кожного із названих воєнних злочинів, що належать до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, міститься в окремому документі – Елементах злочинів.

Додаток 6.

Органи міжнародного правосуддя, в яких розглядаються спори України проти РФ¹

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
Міжнародний Суд ООН (англ. International Court of Justice), Гаага, Нідерланди	<i>Україна проти Росії (2017)</i> «Про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» ²	Справа ініційована Україною проти Російської Федерації 16 січня 2017 року щодо ймовірних порушень Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 року (МКФТ) та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 року (КЛРД).
Міжнародний суд ООН (МС ООН) – головний судовий орган ООН, створений у 1945 році відповідно до Статуту ООН. Суд має на меті вирішувати правові спори між державами та надавати консультативні висновки на запит органів або спеціалізованих установ ООН.		Вимоги України – визнати, що: з 2014 року РФ порушила свої зобов'язання за МКФТ, підбурюючи та підтримуючи збройне повстання проти влади української держави на Сході України; з 2014 року Російська Федерація порушила свої зобов'язання за КЛРД, створивши в АРК «атмосферу насильства та залякування неросійських етнічних груп»; у зв'язку з цим Російська Федерація повинна виконати зобов'язання за вказаними конвенціями та відшкодувати шкоду, завдану Україні. 19 квітня 2017 року задовольнив запит України про застосування тимчасових заходів щодо ситуації в Криму та зобов'язав Російську Федерацію відповісти на своїх зобов'язань за Конвенцією про ліквідацію дискримінації, (а) утримуватися від збереження або встановлення обмежень на здатність кримсько-тагарської громади зберігати свої представницькі установи, у тому числі Меджліс; та (b) забезпечити доступність освіти українською мовою.

¹ Про ці справи також дивіться спеціалізований вебсайт: <https://lawfare.gov.ua/>

² <https://www.icj.org/case/166>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
Міжнародний Суд ООН (англ. International Court of Justice), Гага, Нідерланди	<i>Україна проти Росії (2017)</i> «Про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» ¹	3 листопада 2019 року Суд виніс рішення, що він має юрисдикцію розглядати спір. У червні 2023 року відбулись слухання по суті справи.
Міжнародний суд ООН (МС ООН) – головний судовий орган ООН, створений у 1945 році відповідно до Статуту ООН. Суд має на меті вирішувати правові спори між державами та надавати консультативні висновки на запит органів або спеціалізованих установ ООН.		Рішення по справі було винесено 31 грудня 2024 року, у якому суд: визнав, що Російська Федерація, не вживши заходів для розслідування фактів, викладених в отриманій від України інформації щодо осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, передбаченого статтею 2 МКФТ, порушила своє зобов'язання, передбачене пунктом 1 статті 9 зазначеної Конвенції; відхилив всі інші подання, зроблені Україною щодо МКФТ; визнав, що Російська Федерація у спосіб, у який вона впровадила свою освітню систему в Криму після 2014 року щодо шкільної освіти українською мовою, порушила свої зобов'язання за пунктом 1(а) статті 2 та підпунктом (v) пункту 1(е) статті 5 КЛРД; відхилив всі інші заяви, подані Україною щодо КЛРД; постановив, що Російська Федерація, зберігаючи обмеження щодо Меджлісу, порушила своє зобов'язання за пунктом 106 (1) (а) Наказу Суду від 19 квітня 2017 року про тимчасові заходи; постановив, що Російська Федерація порушила своє зобов'язання за пунктом 106 (2) Наказу про тимчасові заходи від 19 квітня 2017 року щодо утримання від будь-яких дій, які могли б загострити або продовжити спір між Сторонами, або ускладнити його врегулювання; відхилив всі інші подання, зроблені Україною щодо Наказу Суду від 19 квітня 2017 року про тимчасові заходи.

¹ <https://www.icj-cij.org/case/166>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
Міжнародний Суд ООН (англ. International Court of Justice), Гаага, Нідерланди	<i>Україна проти Росії (2022)</i> «Звинувачення в геноциді відповідно до Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього» ¹	Справа ініційована Україною 26 лютого 2022 року проти Російської Федерації щодо «спору... щодо тлумачення, застосування та виконання Конвенції 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» («Конвенція про геноцид»).
Міжнародний суд ООН (МС ООН) – головний судовий орган ООН, створений у 1945 році відповідно до Статуту ООН. Суд має на меті вирішувати правові спори між державами та надавати консультативні висновки на запит органів або спеціалізованих установ ООН.		Вимоги України – визнати, що: звинувачення в геноциді є безпідставними і Україна не порушує зазначену Конвенцію; Конвенція про запобігання злочину геноциду не надає право РФ застосовувати силу проти України; визнання так званих «ДНР» та «ЛНР» із посиленням на геноцид як підставу цього не відповідає реальним фактам та не ґрунтується на Конвенції, відповідно є неправомірним; так звана «спеціальна операція», а саме правді війна РФ проти України, ґрунтується на неправдивому звинуваченні в геноциді і таким чином не має підстав у Конвенції. До справи приєдналося 32 держави. 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН повністю задовольнив прохання України про заходи забезпечення та зобов'язав Росію: негайно припинити військові дії, які вона почала 24 лютого 2022 року та забезпечити, щоб будь-які формування, які знаходяться під її впливом або контролем, теж припинили будь-які військові дії. Крім того, Суд зобов'язав РФ та Україну утриматись від будь-яких дій, що можуть поглибити спір та ускладнити його розв'язання. Росія відмовилася виконати Наказ Суду.

¹ <https://www.icj-cij.org/case/182>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	Україна проти Росії (2022) «Звинувачення в геноциді відповідно до Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього» ¹	2 лютого 2024 року Міжнародний суд ООН виніс рішення про попередні заперечення Російської Федерації щодо юрисдикції Суду та прийнятності позову України відповідно до Конвенції про геноцид. Суд відхилив перекликання більшості заперечень Росії, постановивши, що він має юрисдикцію розглядати запит України і справа переходить на стадію розгляду по суті. На виконання цього рішення Секретар запропонував державам, які раніше подали заяви про приєднання до справи відповідно до статті 63 Статуту Суду, вказати до 2 серпня 2024 року, бажають вони подати нову заяву чи зберегти свою первісну заяву, зі змінами чи без них. 18 листопада 2024 року Російська Федерація подала свій контрмеморандум, який містив зустрічні позовні вимоги у справі щодо звинувачень у геноциді за Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Україна проти Російської Федерації). Україна заперечила проти прийнятності зустрічних позовних вимог. Міжнародний суд ООН 31 січня 2025 року запропонував Україні та Росії подати свої позиції щодо прийнятності зустрічних вимог РФ до 20 травня 2025 року та 22 вересня 2025 року відповідно.

¹ <https://www.icj-cij.org/case/182>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
Європейський суд з прав людини, Страсбург, Франція	«Україна та Нідерланди проти Росії (щодо ситуації на Сході України)» за № 8019/16, 43800/14, 28525/20, 11055/22 ¹	Ця міждержавна справа стосується заяв про порушення прав і свобод людини у зв'язку з російськими військовими операціями в Україні з 24 лютого 2022 року та збройним конфліктом на Сході України за участю проросійських сепаратистів, який розпочався у 2014 році, включаючи збиття рейсу MH17 Malaysia Airlines. <i>Справа № 8019/16 «Україна проти Росії»</i> була ініційована Україною 13 березня 2014 року та 26 серпня 2015 року, стосується порушення прав людини Росією на окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Первинно справа стосувалася Сходу України та Криму під номерами 20958/14 та 42410/15, але була розділена на два провадження: № 8019/16 – щодо Сходу України; № 20958/14 – щодо Криму. <i>Справа № 43800/14 «Україна проти Росії»</i> була ініційована Україною 13 червня 2014 року, стосується викрадення та переміщення трьох груп дітей зі Східної України на територію Росії. <i>Справа № 28525/20 «Нідерланди проти Росії»</i> була ініційована Нідерландами 10 липня 2020 року і стосується збиття боїнгу рейсу MH17 над Східною Україною в 2014 році. <i>Справа № 11055/22 «Україна проти Росії»</i> була ініційована 28 лютого 2022 року і стосується систематичних і масових порушень прав людини Російською Федерацією під час проведення військової операції починаючи з 24 лютого 2022 року.

¹ Перелік міждержавних скарг та інформація про стан їх розгляду – за посиланням: <https://www.echr.coe.int/inter-state-applications>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	«Україна та Нідерланди проти Росії (щодо ситуації на Сході України)» за № 8019/16, 43800/14, 28525/20, 11055/22 ¹	27 листопада 2020 року ЄСПЛ приєднав справи № 28525/20 та № 43800/14 до справи № 8019/16 і об'єднав їх в одне провадження. 1 березня 2022 року ЄСПЛ видав Наказ про запобіжні заходи, яким на РФ було покладено обов'язок утриматися від нападів на цивільні об'єкти та забезпечити доступ відповідних служб до цивільного населення з метою його захисту. 30 листопада 2022 року (рішення оприлюднено 25.01.2023) ЄСПЛ виніс рішення про прийнятність справ № 8019/16, 43800/14, 28525/20. Майже всі заяви визнані прийнятними (відхилено лише щодо права на вибори, частина скарг перенесена на стадію розгляду справи по суті); встановлено, що територія на Сході України, захоплені сепаратистами, щонайменше з 11 травня 2014 року були під ефективним контролем Російської Федерації. 17 лютого 2023 ЄСПЛ приєднав справу № 11055/22 до справ № 8019/16, 43800/14, 28525/20 і об'єднав їх в одне провадження. Процесуальні рішення по справі № 8019/16, 43800/14, 28525/20 таким чином поширено і на справу № 11055/22. До справи приєдналася 31 держава. Справа перебуває на стадії розгляду. Останні усні слухання по справі відбулися 12 червня 2024 р., представники Російської Федерації не були присутніми.

¹ Перелік міждержавних скарг та інформація про стан їх розгляду – за посиланням: <https://www.echr.coe.int/inter-state-applications>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
Наразі в ЄСПЛ знаходяться 4 міждержавні заяви та понад 8500 індивідуальних скарг щодо подій у Криму, на Сході України та в Азовському морі ¹ .	«Україна проти Росії» (щодо Криму) за № 20958/14, 38334/18	Справа № 20958/14 «Україна проти Росії» була ініційована Україною 13 березня 2014 року та 26 серпня 2015 року, стосується порушення прав людини Росією на території АР Крим. Первинно справа стосувалася Сходу України та Криму під номерами 20958/14 та 42410/15, але була розділена на два провадження: № 8019/16 – щодо Сходу України; № 20958/14 – щодо Криму. Справа № 38334/18 «Україна проти Росії» була ініційована Україною 11 серпня 2018 року і стосується переслідування та затримання громадян України на території АР Крим. 16 грудня 2020 року (рішення оголошено 14 січня 2021 року) ЄСПЛ оголосив про об'єднання справ № 20958/14 та 38334/18 в одне провадження і що справа є частково прийнятною. Майже всі скарги визнані прийнятними, АР Крим знаходиться під ефективним контролем Росії починаючи з 27 лютого 2014 року.

¹ ЄСПЛ також розглядав одну справу «Росія проти України» (№ 36958/21), яка стосувалася заяви російського уряду про те, що починаючи з 2014 року в Україні практикуються, серед іншого, вбивства, викрадення, примусове переміщення, втручання у голосування, обмеження використання російської мови та напади на російські посольства і консульства. РФ також скаржилася на припинення воєнних дій в Криму через Північно-Кримський канал після квітня 2014 року та стверджувала, що Україна відповідальна за загибель людей на борту рейсу MH17 Malaysia Airlines у липні 2014 року, оскільки вона не закрила свій повітряний простір. Зважаючи на те, що РФ не надала відповіді на неодноразові запити ЄСПЛ, Суд 18 липня 2023 року вирішив, що Уряд Росії більше не бажає розглядати цю заяву та вилучив її. Крім того, ЄСПЛ не знайшов жодних підстав продовжити розгляд справи, зважаючи на повагу до прав людини (фактично – не встановив порушень прав людини на момент прийняття цього рішення).

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
22 березня 2022 року Європейський суд з прав людини ухвалив рішення щодо наслідків припинення членства РФ у Раді Європи відповідно до статті 58 Європейської конвенції з прав людини. РФ припинила членство з 16 вересня 2022 року, таким чином ЄСПЛ має юрисдикцію розглядати справи, ініційовані щодо подій, які виникли до цієї дати.	«Україна проти Росії (щодо Криму)» за № 20958/14, 38334/18	25 червня 2024 року Європейський суд з прав людини оголосив рішення по суті міждержавної справи «Україна проти Росії (щодо Криму)» за заявами №№ 20958/14 та 38334/18. У своєму рішенні ЄСПЛ вказав, що Уряд України надав вичерпні докази, які ефективно й поза всяким сумнівом продемонстрували масштабні та систематичні порушення представниками РФ і підконтрольних їй осіб прав та свобод, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та Протоколами до неї. Також ЄСПЛ зазначив, що уряд РФ є відповідальним за порушення прав українських політичних в'язнів – осіб, які переслідувалися та досі переслідуються РФ за їхню проукраїнську позицію та дії на тимчасово окупованих Росією територіях України та на території РФ ¹ .

¹ ЄСПЛ оголосив своє рішення у міждержавній справі «Україна проти Росії (щодо Криму)». Урядовий портал, 25 червня 2024 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yespl-oholosyv-svoie-rishennia-u-mizhderzhavnii-spravii-ukraina-proti-rosii-shchodo-krumu>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	«Україна проти Росії» за № 55855/18 (щодо захоплення моряків)	Справа № 55855/18 «Україна проти Росії» була ініційована Україною 29 листопада 2018 року і стосується захоплення кораблів ВМС України та членів їх екіпажів у Керченській протоці. 4 грудня 2018 року ЄСПЛ виніс рішення про застосування тимчасових заходів.
	«Україна проти Росії» за № 10691/21 (щодо політики вбивства опонентів)	Справа перебуває на стадії розгляду питання юрисдикції. Справа № 10691/21 «Україна проти Росії» була ініційована Україною 19 лютого 2021 року і стосується адміністративних практик РФ щодо вбивств та переслідування політичних опонентів в Росії та за кордоном. Справа перебуває на стадії розгляду питання юрисдикції.

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
Арбітражний трибунал відповідно до Додатку VII Конвенції ООН з морського права 1982 року, Гаага, Нідерланди.	Справа про порушення Конвенції ООН з морського права 1982 року у зв'язку з затриманням трьох кораблів ВМС України та членів їх екіпажів ("Україна проти Російської Федерації") (Dispute Concerning the Detention of Ukrainian Naval Vessels and Servicemen (Ukraine v. the Russian Federation)), PCA Case № 2019-28 ¹	Справа ініційована 1 квітня 2019 року. 25 травня 2019 року Міжнародний трибунал з морського права (Гамбург, Німеччина) прийняв рішення про тимчасові заходи щодо Російської Федерації стосовно порушення нею імунітетів трьох українських військових кораблів і 24 членів їхніх екіпажів. Відповідно до Конвенції, до моменту формування арбітражного трибуналу всі процедурні рішення приймаються Міжнародним трибуналом з морського права. 27 червня 2022 року Арбітраж визнав, що має юрисдикцію у справі. Справа на стадії розгляду по суті. 6 березня 2024 року було опубліковано рішення щодо відводів професора Дональда Макрея (Donald McRae) та судді Рюдигера Вольфрума (Rüdiger Wolfrum) згідно із запереченнями, висунутими Російською Федерацією 24 листопада 2023 року щодо відсутності незалежності та неупередженості внаслідок їхнього голосування на підтримку декларації Інституту міжнародного права (Institut de Droit International) від 1 березня 2022 року під назвою «Декларація Інституту міжнародного права щодо агресії в Україні». Того ж дня професор МакРей подав у відставку з посади Голови та члена Арбітражного трибуналу, а суддя Вольфрум подав у відставку з посади члена Арбітражного трибуналу.

¹ Сторінка справи: <https://pca-sra.org/en/cases/229/>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
Арбітражний трибунал відповідно до Додатку VII Конвенції ООН з морського права 1982 року, Гаага, Нідерланди.	Спір стосовно прав прибережної держави в Чорному та Азовському морях та в Керченській протоці відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року ("Україна проти Російської Федерації") (Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. the Russian Federation)), PCA Case № 2017-06 ¹	Справа ініційована 16 вересня 2016 року. 21 лютого 2020 року Арбітражний трибунал визнав, що він не має юрисдикції над претензіями України, що стосуються суверенітету будь-якої ділянки над Кримом; залишив на стадії розгляду і вирішення справи по суті заперечення Російської Федерації проти юрисдикції Трибуналу за претензіями України щодо діяльності в Азовському морі та Керченській протоці, в іншій частині визнав свою юрисдикцію. Окремо було зазначено, що Україна має внести зміни до своєї заяви, з тим щоб вона не стосувалася питань правового статусу Криму та його належності, а обмежилась лише питаннями прав прибережної держави. Справа на стадії розгляду по суті. 23 вересня – 5 жовтня 2024 року було проведено усні слухання у справі.

¹ Сторінка справи: <https://pca-cra.org/en/cases/149/>

Додаток 7.

Проведення проти Російської Федерації в міжнародних судах та арбітражах за участі приватних і юридичних осіб

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
Європейський суд з прав людини, Страсбург, Франція	Приблизно 8000 індивідуальних скарг подано проти України та Росії у зв'язку з агресією Росії, починаючи з 2014 року	Розгляд індивідуальних скарг був призупинений до моменту розгляду міждержавних справ «Україна проти Росії (щодо ситуації на Сході України)» за № 8019/16, 43800/14, 28525/20, 11055/22, та «Україна проти Росії (щодо Криму)» за № 20958/14, 38334/18, оскільки необхідно визначити державу, яка здійснює контроль над цими територіями і є відповідальною за порушення прав людини. З огляду на винесені рішення щодо юридичної по цим справам, в яких було зазначено, що РФ здійснює контроль і відповідає за порушення прав людини, очікується, що справи будуть розблоковані і РФ буде визначена як відповідач за ними.
Арбітражні трибунали, створені відповідно до Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ 1976 року ¹ і Угоди між Урядом Російської Федерації та Кабінетом Міністрів України про захочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року ²	Справа «Аеропорт Бельбек та Коломойський проти Росії» (Aeroport Belbek LLC and Mr. Igor Valerievich Kolomoisky v. The Russian Federation, PCA Case № 2015-07 ³).	Позивачі: ТОВ «АЕРОПОРТ «БЕЛБЕК», Ігор Валерійович Коломойський. Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2015. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через експропріацію комерційного пасажирського терміналу, що експлуатувався позивачем в аеропорту Бельбек поблизу Севастополя після неправомірної окупації Криму Росією.

¹ <https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/contractualtexts/arbitration>

² https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_101#Text

³ Сторінка справи: <https://pca-cpa.org/en/cases/123/>.

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
за адміністративної підтримки Постійної палати третейського суду, Гаага, Нідерланди		Розмір компенсації: – заявлений позивачами: 15,00 млн дол. Ключові рішення у цій справі: – 24 лютого 2017 року проміжне рішення Арбітражного трибуналу щодо його юрисдикції у цій справі. – 4 лютого 2019 року часткове рішення Арбітражного трибуналу щодо відповідальності РФ. – 19 липня 2022 року Апеляційний суд Гааги відмовив у задоволенні клопотання РФ про скасування проміжного рішення від 24 лютого 2017 року та часткового рішення Арбітражного трибуналу від 4 лютого 2019 року. Наразі вирішується питання про розмір збитків, що підлягають відшкодуванню у цій справі.
	Справа «Приватбанк» та «Фінілон» проти Росії» (ISC CB PrivatBank v. The Russian Federation, PCA Case № 2015-21¹⁾).	Позивачі: Акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк» (далі – Приватбанк) та Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія "Фінілон"» (далі – Фінілон). Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2015. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через експропріацію інвестицій позивачів у Криму та вжиття заходів, які унеможливили ведення банківської діяльності в Криму.

¹ Сторінка справи: <https://pca-cra.org/en/cases/130/>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
		Розмір компенсації: – заявлений позивачами: 1000,00 млн дол¹. - Вимоги щодо компенсації ще розглядаються. Вимоги позивачів стосувалися відшкодування інвестицій в розмірі 1 мільярда доларів США в банківську діяльність в Криму, що охоплюють кредити, нерухомість і велику мережу банкоматів, а саме експропріації інвестицій заявників у Криму, а також дочірнього банку «Москомприватбанк» після неправомірної окупації цієї території Росією у 2014 році, включаючи конфіскацію різних залишків готівки та активів нерухомості, що належали позивачам, на загальну суму майже 200 мільйонів доларів США. Ключові рішення у цій справі: – 24 лютого 2017 року Арбітраж виніс проміжне арбітражне рішення (забезпечувальне рішення щодо деяких аспектів юрисдикції та прийнятності справи), 27 березня 2017 року ухвалено тимчасове рішення (про зобов'язання РФ та існування спору щодо інвестиції), а 4 лютого 2019 року – часткове арбітражне рішення на користь Приватбанку (з питань відповідальності відповідача щодо вимог позивачів, зокрема про присудження відшкодування на користь Приватбанку, Фінілон не заявляло про компенсації), якими було прийнято основні позиції банку про наявність у нього юрисдикції щодо всіх претензій позивачів до РФ, про порушення РФ своїх зобов'язань за Угодою 1998 року через незаконну експропріацію активів Приватбанку в Криму, про те, що Приватбанк має право на компенсацію в повному обсязі за такі порушення. Розгляд питання про розмір відшкодування шкоди було відкладено до наступної стадії.

¹ <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement/cases/649/privatbank-and-filonon-v-russia>.

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
		– Рішення Арбітражу від 4 лютого 2019 року підтверджено рішенням Апеляційного суду Гааги (Нідерланди) від 19 липня 2022 року. – 18 серпня 2022 року Дисциплінарний суд Гааги прийняв рішення щодо скарги РФ на відмову адвокатів Нідерландів представляти її інтереси. Наразі Арбітраж досліджує докази щодо розміру відшкодування, належного Приватбанку.
	Справа «Лузгор та інші проти Росії» (Limited Liability Company Lugzor, (2) Limited Liability Company Libset, (3) Limited Liability Company Ukrinterinvest, (4) Public Joint Stock Company DniproAzot, (5) Limited Liability Company Aberon Ltd v. The Russian Federation, PCA Case № 2015-29 ¹).	Позивачі: ТОВ «Лузгор», ТОВ «Лібсет», ТОВ «Укрінтерінвест», ПАТ «ДніпроАзот», ТОВ «Аберон Лтд». Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2015. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через втручання у права позивачів на нерухомість у Криму та подальшу її експропріацію Російською Федерацією. Розмір компенсації: – заявлений позивачами: не розголошувався сторонами. – присуджений Арбітражним трибуналом: невідомо. Ключові рішення у цій справі: – 4 жовтня 2022 року Арбітражний трибунал виніс рішення з питань, пов'язаних із прийнятністю, компетенцією, відповідальністю та збитками, а 2 грудня 2022 р. повторно виніс виправлену версію рішення². Рішення не оприлюднювалися.

¹ Сторінка справи: <https://pca-sra.org/en/cases/124/>.

² Press Release dated 30 March 2023. URL: <https://pcacases.com/web/sendAttach/45023>.

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	Справа «Україна-ффа проти Росії» (PJSC Ukrnafta v. The Russian Federation, PCA Case № 2015-34 ¹).	Позивач: Публічне акціонерне товариство «Укрнафта». Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2015. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через експропріацію автозаправних станцій (16 АЗС) у Криму після неправомірної окупації цієї території Росією у 2014 році. Розмір компенсації: – заявлений позивачем: 50,30 млн дол. – присуджений Арбітражним трибуналом: 44,50 млн дол. Ключові рішення у цій справі: – Рішенням від 12 грудня 2019 року Федеральний суд Швейцарії залишив без задоволення заяву Російської Федерації про скасування міжнародного арбітражного рішення на користь ПАТ «Укрнафта»².

¹ Сторінка справи: <https://pca-sra.org/en/cases/121/>.

² Арбітражне рішення про відшкодування за експропріацію інвестицій в Криму залишається в силі – Верховний Суд Швейцарії відру-ге відмовив РФ. *Укрнафта*. URL: <https://www.ukrناfta.com/arbitrazhne-rishennya-pro-vidshkoduvannya-za-ekspropriacziyu-investicziy-v-krimu-zalyshaetsya-v-syli> (дата звернення: 26.08.2023).

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	Справа «Стабіл та інші проти Росії» (Stabil LLC, (ii) Rubenor LLC, (iii) Rustel LLC, (iv) Novel-Estate LLC, (v) PIP Kirovograd-Nafta LLC, (vi) Crimean-Petrol LLC, (vii) Pirsan LLC, (viii) Trade-Trust LLC, (ix) Elefteria LLC, (x) VKF Satek LLC, (xi) Stenv Group LLC v. The Russian Federation, PCA Case № 2015-35 ¹).	Позивачі: власники АЗС: ТОВ «Стабіл», ТОВ «Рубенор», ТОВ «Рус-тел», ТОВ «Новел-Естейт», ПП у формі ТОВ «Кіровоград-Нафта», ТОВ «Крим-Петрол», ТОВ «Пірсан»; орендагори АЗС: ТОВ «Трейд-Траст», ТОВ «Елефтерія»; власники нафтобаз: ТОВ «ВКФ Сатек» та ТОВ «Стемв-Груп». Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2015. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через експропріацію автозаправних станцій (АЗС) у Криму після неправомірної окупації цієї території Росією у 2014 році². Розмір компенсації: – заявлений позивачами: 47,40 млн дол. – присуджений Арбітражним трибуналом: 34,50 млн дол. Ключові рішення у цій справі: – 12 квітня 2019 року Арбітражний трибунал виніс остаточне рішення у цій справі, у т.ч. щодо відповідальності РФ і розміру компенсації. Федеральний суд Швейцарії залишив без задоволення заяву РФ про скасування міжнародного арбітражного рішення на користь ТОВ «Стабіл» та інших позивачів.

¹ Сторінка справи: <https://psa-spa.org/en/cases/122/>.

² Перемога «Укрнафти» над Росією: юрист пояснив, як підсумки арбітражу завдадуть удару по РФ. *Новини України – останні новини України сьогодні* – УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10519158-peremoga-ukrnatft-nad-rosiyeu-yurist-roysasniv-uk-pidsutki-arbitrazhu-zavdadut-udaru-po-rf.html> (дата звернення: 26.08.2023).

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	Справа «Еверест та інші проти Росії» (Everest Estate LLC et al. v. The Russian Federation, PCA Case № 2015-36 ¹).	Позивачі: ТОВ «Еверест Істейт», ПП «Едельвейс-2000», ПАТ «Фортуна», ПАТ «ЮБК-Інвест», ТОВ «Нива-Тур», ТОВ «ІММЕ», ПП «Планета», ТОВ «Крим Девелопмент», ПАТ «Аеробуд», ТОВ «Приватфіс», ТОВ «Дайріс», ТОВ «Ділайн Лгд», ТОВ «Телерадіокомпанія "Жиса"», ТОВ «Приватглєнд», ТОВ «Дан-Панорама», ТОВ «Санаторій Енергетик», ТОВ «КУА Фінансовий Капітал», ТОВ «КУА Фінансовий Вектор», Дублет Олександр Валерійович. Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2015. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через експропріацію майна після російської неправомірної окупації Криму в 2014 році. Розмір компенсації: – заявлений позивачами: 220,00 млн дол. – присуджений Арбітражним трибуналом: 130,00 млн дол. Ключові рішення у цій справі: – 20 березня 2017 року Арбітражний трибунал виніс проміжне рішення, в якому постановив, що він має юрисдикцію виносити рішення за позовами ТОВ «Еверест Істейт» та інших.

¹ Сторінка справи: <https://pca-sra.org/en/cases/133/>.

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
		– 2 травня 2018 року Арбітражний трибунал прийняв рішення, яким задовольнив вимоги позивачів (щодо відповідальності та збитків). – 25 вересня 2018 року Апеляційний суд міста Києва своєю ухвалою визнав і надав дозвіл на виконання рішення Арбітражного суду (м. Гаага, Королівство Нідерландів) від 2 травня 2018 року¹. 25 січня 2019 року Верховний Суд залишив цю ухвалу без змін². – 11 червня 2019 року Апеляційний суд Гааги відмовив у задоволенні клопотання РФ про призупинення виконання арбітражних рішень.
	Справа «Ощад-банк проти Росії» (Oschadbank v. Russian Federation, PCA Case № 2016-14 ³).	Позивачі: Публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» (далі – Ощадбанк). Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2016. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через захоплення філії Ощадбанку в Криму, експропріювавши власність банку в Криму після неправомірної окупації цієї території Російською Федерацією у 2014 році. Розмір компенсації: – заявлений позивачем: 15000,00 млн грн (680,00 млн дол. США). – присуджений Арбітражним трибуналом: 1111.30 млн дол. США⁴.

¹ <https://revestr.court.gov.ua/Review/76717084>.

² <https://revestr.court.gov.ua/Review/79573187>.

³ Сторінка справи: <https://www.italaw.com/cases/7491>.

⁴ <https://investmentpolicy.uncdad.org/investment-dispute-settlement/cases/724/oschadbank-v-russia>.

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
		Ключові рішення у цій справі¹: – 26 листопада 2018 року Арбітражний трибунал у Парижі задовольнив вимогу щодо компенсації збитків Ощадбанку. Сума відшкодування становитиме 1 111 300 729 доларів США, а також відсотки, які будуть нараховуватися з моменту винесення рішення до моменту фактичної компенсації. – 28 лютого 2019 року Апеляційний суд Парижу відхилив клопотання РФ про зупинення виконання арбітражного рішення. – Рішенням Апеляційного суду Парижа від 30 березня 2021 року арбітражне рішення від 26 листопада 2018 року було скасовано через те, що арбітражний трибунал начебто не мав часової юрисдикції щодо спору. – Рішенням Касаційного суду Франції від 7 грудня 2022 року це рішення Апеляційного суду Парижа і справа повернуті до Апеляційного суду Парижа². – 17 липня 2019 року Київський апеляційний суд визнав і надав дозвіл на виконання рішення арбітражного трибуналу³.

¹ Про перебіг справи: Калачова Г. Бонжур, Москво. Як Ощадбанк може змусити Росію заплатити 1,3 мільярда. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/12/18/643674/> (дата звернення: 26.08.2023).

² <https://jusmundi.com/en/document/decision/fr-oschadbank-v-russian-federation-arret-de-la-cour-dappel-de-paris-tuesday-30th-march-2021>.

³ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83104194>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	Справа «Нафтогаз та інші проти Росії» (NJSC Naftogaz of Ukraine (Ukraine) et al. v. The Russian Federation, PCA Case № 2017-16 ¹).	Позивачі: Акціонерне товариство «Національна акціонерна компанія „Нафтогаз України“» (далі – НАК Нафтогаз) разом з дочірніми компаніями: Акціонерне товариство «Держане акціонерне товариство "Чорноморнафтогаз"», Акціонерне товариство «Укртрансгаз», Акціонерне товариство «Укргазвидобування», Акціонерне товариство «Укртранснафта», Дочірня компанія «Газ України». Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2017. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через експропріацію їх нафтогазових активів у Криму Російською Федерацією та передачу активів російській державній компанії. Розмір компенсації: – заявлений позивачами: 5000,00 млн дол². – присуджений Арбітражним трибуналом: 4 222 875 858,81 доларів США.

¹ Сторінка справи: <https://pca-cpa.org/en/cases/151/>.

² <https://investmentpolicy.uncdad.org/investment-dispute-settlement/cases/762/naftogaz-and-others-v-russia>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
		Ключові рішення у цій справі: – 22 лютого 2019 року Арбітраж ухвалив часткове рішення, яким визнав, що має юрисдикцію щодо позовів, а також, що позивачі довели порушення Угоди. Рішенням Апеляційного суду Гааги (Нідерланди) від 19 липня 2022 року зазначене часткове рішення було скасовано та встановлено, що Арбітражний трибунал має юрисдикцію виносити рішення лише щодо інвестицій, здійснених 1 січня 1992 року або після цієї дати. – 12 квітня 2023 року, після слухань щодо визначення розміру компенсації, які закінчились у березні 2022 року, Арбітражний трибунал прийняв рішення, яким зобов'язав РФ компенсувати Нафтогазу збитки в розмірі майже 5 млрд доларів (4 222 875 858,81 доларів США). Ця компенсація «є найбільшою, присудженою міжнародним арбітражним трибуналом як відшкодування за експропріацію активів Росією в Криму»¹. – 23 червня Нафтогаз і ще п'ять компаній Групи подали до Федерально-го окружного суду США в окрузі Колумбія клопотання про визнання арбітражного рішення і допуск до його примусового виконання².

¹ https://jsumundi.com/en/document/other/en-njsc-naftogaz-of-ukraine-pjsc-state-joint-stock-company-chornomornaftogaz-pisc-ukrgasydydobuvannya-and-others-v-the-russian-federation-press-release-of-naftogaz-on-outcome-of-arbitration-thursday-13th-april-2023#other_document_32117

² Нафтогаз звернувся до суду США для стягнення \$5 млрд з росії на виконання рішення арбітражу в Гаазі. Офіційний вебсайт Групи Нафтогаз, 23 червня 2023 року. URL: <https://www.naftogaz.com/news/naftogaz-us-legal-action-against-russia>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	Справа «ДТЕК проти Росії» (PJSC DTEK Krutenergo v. the Russian Federation, PCA Case № 2018-41 ¹).	Позивачі: Акціонерне товариство «ДТЕК Крименерго». Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2018. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через експропріацію Російською Федерацією бізнесу позивача з розподілу електроенергії в Криму. Розмір компенсації: – заявлений позивачами: 500.00 млн дол. Ключові рішення у цій справі: 1 листопада 2023 року Суд повністю задовільнив позов компанії ДТЕК проти держави-агресора Російської Федерації за захоплені активи в незаконно окупованому Криму². Арбітраж присудив Росії виплатити українській компанії компенсацію збитків у розмірі \$ 267 млн, що включає відсотки та судові витрати на дату рішення. Нарахування відсотків триватиме аж до моменту повної сплати всієї суми збитків³.

¹ <https://www.itlaw.com/sites/default/files/case-documents/180426.pdf>

² <https://jusmundi.com/en/document/decision/en-pjsc-dtek-krutenergo-v-russian-federation-sunday-1st-january-2017>

³ ДТЕК виграв суд проти росії по кримських активах. Офіційний вебсайт ДТЕК, 2 листопада 2023 року. URL: <https://dtek.com/media-center/news/dtek-vigrav-sud-proti-rosii-po-krimskikh-aktivakh/>

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
	Справа «Укр-енерго проти Росії» (NPC Ukrenergo v. Russian Federation, PCA Case No. 2020-17 ¹).	Позивачі: Національна енергетична компанія «Укренерго». Відповідач: РФ. Рік ініціювання арбітражного розгляду: 2019. Суть спору та вимог: порушення РФ Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про заохочення та взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 року через незаконну експропріацію Російською Федерацією інвестицій Укренерго в Криму та порушення зобов'язання гарантувати повний і безумовний правовий захист (на території тимчасово окупованої АР Крим до незаконної окупації півострова працював відокремлений підрозділ «Кримська електроенергетична система» НЕК «Укренерго», який обслуговував понад 1300 км магістральних ліній електропередачі та 17 високовольтних підстанцій, а також діяли оздоровчий комплекс «Семидібр'я», пансіонат «Енергетик» і виробниче підприємство «Південьенергопром») ² .
		Розмір компенсації: – заявлений позивачами: 527,53 млн євро з урахуванням відсотків (94,61 млн євро станом на 20.10.2020 р.) ³ .

¹ <https://www.italaw.com/cases/7563>

² Укренерго позивається в арбітраж проти Росії на 527 млн євро. *Національна енергетична компанія «Укренерго»*. URL: <https://ua.energy/zagalni-novyny/ukrenergo-rozuvayetsya-v-arbitrazh-protu-tosiyi-na-527-mln-yevro/> (дата звернення: 26.08.2023).

³ Укренерго позивається в арбітраж проти Росії на 527 млн євро. *Національна енергетична компанія «Укренерго»*. URL: <https://ua.energy/zagalni-novyny/ukrenergo-rozuvayetsya-v-arbitrazh-protu-tosiyi-na-527-mln-yevro/> (дата звернення: 26.08.2023).

Назва суду, місце розташування	Назва справи	Коментар
		Арбітражний трибунал у справі був сформований 27 березня 2020 року та розпочав розгляд справи 16 липня 2020 року ¹ . 13 серпня 2024 року Арбітражний трибунал у Парижі, призначений для розгляду справи Постійною палатою третейського суду, ухвалив рішення на користь НЕК Укренерго, визнавши, що Суд має юрисдикцію на розгляд позову компанії до РФ ² . Наразі справа розглядається арбітражним трибуналом.

¹ Міжнародний арбітраж розпочав розгляд у справі щодо втрати активів Укренерго в Криму. *Національна енергетична компанія «Укренерго»*. URL: <https://ua.energy/21688-33/mizhnarodnij-arbitrazh-rozrochav-rozglyad-u-spravi-shhodo-vtraty-aktiviv-ukrenergo-v-krumu/> (дата звернення: 26.08.2023).

² Арбітражний трибунал у Парижі визнав свою юрисдикцію на розгляд позовів НЕК «Укренерго» до РФ. Юридична практика, 13 серпня 2024 року. URL: <https://pravo.ua/arbitrazhnyi-tribunal-u-paryzi-vyznav-svoiu-iurysdyktsiu-na-rozhljad-pozoviv-nek-ukrenerho-do-rf/>

Додаток 8.

Механізм відшкодування збитків, завданих агресією проти України

Назва механізму відповідальності	Опис механізму	Коментар
Міжнародний механізм з відшкодування збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. Міжнародний компенсаційний механізм: – Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України;	Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України – Платформа для фіксації в документальній формі доказів і претензій про шкоду, збитки або травми, завдані всім зацікавленим фізичним та юридичним особам, а також державі України (включаючи її регіональні	12 травня 2023 року Комітет Міністрів Ради Європи резолюцією CM/Res(2023)3 «Про укладення Розширеної часткової угоди щодо Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України», вирішив створити такий реєстр і ухвалив його Статут. 16–17 травня 2023 року у Рейк'явіку на Саміті Глав Держав і Урядів Ради Європи оголошено про створення Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. Реєстр є першим компонентом майбутнього Міжнародного компенсаційного механізму, який буде створено окремим міжнародним договором у співпраці з Україною та який буде також включати Комісію з розгляду претензій і Компенсаційний фонд ² .

¹ Резолюція CM/Res(2023)3 про укладення Розширеної часткової угоди щодо Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України: Ухвалено Комітетом міністрів 12 травня 2023 року на 1466-му засіданні заступників міністрів. URL: <https://rm.coe.int/cm-res-2023-3-ukr/1680ac1d39> (англ. мовою: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680ab2595) (date of access: 10.06.2023).

² Нині 43 держави та ЄС беруть участь (як учасники або асоційовані члени) у Розширеній частковій угоді про реєстр збитків, а також багато інших висловили намір приєднатися. 27 червня 2023 року відбулося перше, установче засідання Конференції учасників Реєстру збитків, завданих агресією Росії проти України, до якої увійшли представники понад 40 держав. Council of Europe. The Conference of Participants of the Register of damage caused by Russia's aggression against Ukraine holds its first meeting – Human Rights and Rule of Law – [www.coe.int. Human Rights and Rule of Law](https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/newsroom/-/asset_publisher/tmYzZ9jB8dRW/content/the-conference-of-participants-of-the-register-of-damage-caused-by-russia-s-aggression-against-ukraine-holds-its-first-meeting): [https://www.coe.int. Human Rights and Rule of Law](https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/newsroom/-/asset_publisher/tmYzZ9jB8dRW/content/the-conference-of-participants-of-the-register-of-damage-caused-by-russia-s-aggression-against-ukraine-holds-its-first-meeting): https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/newsroom/-/asset_publisher/tmYzZ9jB8dRW/content/the-conference-of-participants-of-the-register-of-damage-caused-by-russia-s-aggression-against-ukraine-holds-its-first-meeting (date of access: 01.07.2023). Детальніше про відшкодування збитків війни див. публікації на вебсайті Центру Дністрянсько-ро: <https://dc.org.ua/category/vidshkoduvannya-voieniinh-zbitkiv>.

..... – Комісія з розгляду заяв; – Компенсаційний фонд. Планується, що цей Механізм буде створений на підставі міжнародного договору (договорів) у співпраці з Україною. 14 листопада 2022 року ГА ООН резолюцією A/RES/ES-11/5 «Подальший захист та відшкодування збитків за агресію проти України»¹ запропонувала створити для цих цілей окремий міжнародний механізм держав-членів ООН у співпраці з Україною через спеціальну угоду. 	та місцеві органи влади, державні або контролювані організації), заповідані 24 лютого 2022 року або після цієї дати на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, що поширюються на її територіальні води, внаслідок міжнародно-протиправних дій російської федерації в Україні або проти України.	Реєстр розташовується в м. Гаага (Королівство Нідерландів) з представництвом в Україні, щоб забезпечити належну взаємодію з потенційними заявниками та Урядом України. Має статус юридичної особи згідно з нідерландським і українським законодавством. Тобто користується правосудністю, що необхідна для виконання покладених Статутом повноважень, зокрема матиме право укладати договори з державами та міжнародними організаціями. 27 червня 2023 року в Страсбурзі відбулося перше засідання Конференції Учасників Реєстру, затверджено перші статутні органи Реєстру, його тимчасовий бюджет, визначено перші кроки його роботи, визначено Виконавчого директора Реєстру, ним став український юрист Маркіян Ключковський. На подальшому порядку денному: початок реєстрації Реєстром вимог про відшкодування і доказів; продовження перемовин із Г7, ЄС і державами-членами ЄС, іншими державами про створення повноцінного компенсаційного механізму; просування механізмів арешту та конфіскації російських активів². Реєстр очікує щонайменше 6–8 мільйонів заяв, можливо, до 10 мільйонів³. Це, безумовно, буде один із найбільших серед усіх подібних компенсаційних механізмів.
---	---	--

¹ Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine : resolution A/RES/ES-11/5 / adopted by the General Assembly UN : of 14.11.2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3994481> (date of access: 10.06.2023).

² Ключковський М. Так буває, що новий важливий розділ в важливій роботі співпадає з новим розділом в житті. Вчора в Страсбургу відбулось перше. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/Kluchkov/posts/pfbid0QyrgahvtHrZjFY6aMbHNFoMuqLLq5DTemjWkuxX4zLyrZHNqXRwF7DgXwWkLZzAQVwI> (дата звернення: 26.08.2023).

³ Реєстр збитків для України. URL: [https://rd4u.coe.int/uk/faq/general# \[%22379613%22:\[5\]\]](https://rd4u.coe.int/uk/faq/general#[%22379613%22:[5]])

зокрема окремий реєстр для відшкодування збитків. Цей реєстр не буде частиною ООН, а створюватиметься її державами-членами.	Відповідно до статті 8 Правил подання, обробки та внесення Заяв до Реєстру збитків для України, до Реєстру можуть бути внесені Заяви, подані в таких категоріях: А Заяви фізичних осіб; В Заяви з боку держави Україна; С Заяви юридичних осіб (крім тих, що включені до категорії В)¹. Категорії заяв, які наразі відкриті для подання заяв до Реєстру: - А1.1 Вимушене внутрішнє переміщення; - А2.1 Смерть близького члена сім'ї; - А2.2 Зникнення безвісти близького члена сім'ї; - А2.3 Серйозні тілесні ушкодження; - А2.4 Сексуальне насильство; - А2.5 Катування або нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поводження чи покарання; - А2.6 Позбавлення свободи; - А2.7 Примусова праця або служба; - А3.1 Пошкодження або знищення житлового нерухомого майна².
--	--

¹ Реєстр збитків завданих агресією Російської Федерації проти України. Категорії заяв, які можуть бути внесені до реєстру. URL: <https://rd4u.coe.int/documents/358068/386726/Board-RD4U%282024%2907-UA+-+-%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97+%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%B2+%28%D1%96%D0%B7+%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%BC%D0%B8%29.pdf/9db10605-4a1d-2b3e-6261-778cdc74343?t=1734951668658>

² Категорії заяв, які на сьогодні відкриті для подання заяв до Реєстру. *Реєстр збитків для України*. URL: <https://rd4u.coe.int/uk/submit-a-claim>

Додаток 9.
Притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинення міжнародних злочинів під час міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
Міжнародний кримінальний суд (Гаага, Нідерланди) Ситуація в Україні	Визнання юрисдикції	Міжнародний кримінальний суд (МКС) діє на підставі Римського статуту МКС (РС МКС) від 17 липня 1998 року, який набрав чинності 1 липня 2002 року ¹ (ця дата святкується як День міжнародної кримінальної юстиції). РС МКС містить перелік міжнародних злочинів та умови поширення на них юрисдикції МКС, а також положення щодо структурної організації та процедури МКС, управління МКС як міжнародною організацією, внесення поправок, змін до РС. Іншими важливими правовими актами, якими керується в своїй діяльності МКС, є Елементи злочинів, Правила процедури і доказування, затверджені Асамблеєю держав-учасниць МКС, Регламент МКС, Регламент Офісу Прокурора МКС, Регламент Секретаріату МКС, затверджені відповідно суддями, Прокурором та Президією МКС. Україна у 2000 році підписала РС МКС. 21 серпня 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» ² . Закон про ратифікацію РС МКС та Закон про часткову імплементацію РС МКС набрали чинності 24 жовтня 2024 року. 1 січня 2025 року РС МКС набрав чинності для України і наша держава стала 125-ю державою-учасницею МКС.

¹ Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. Офіційний переклад РС МКС українською мовою періодично переглядається та оновлюється.

² Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
		Законом про ратифікацію РС Україна зробила заяву до статті 124 РС: «Україна заявляє, що протягом семи років після набрання Римським статутом чинності для України вона не визнає юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, зазначених у статті 8 (з урахуванням поправок), коли, ймовірно, злочин було вчинено її громадянами». Проте Україна визнала юрисдикцію МКС набагато раніше. Стаття 12(3) РС МКС передбачає можливість визнання юрисдикції МКС державою, яка не є учасницею Статуту, шляхом подання цієї державою заяви Секретареві МКС про визнання юрисдикції Суду. 9 квітня 2014 року Україна звернулася до Секретаря МКС із заявою про визнання юрисдикції МКС на підставі Заяви Верховної Ради України від 25.02.2014 р. № 790-VII до МКС про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. 8 вересня 2015 року Секретар МКС отримав другу заяву України про визнання юрисдикції МКС згідно зі ст. 12(3) РС, подану відповідно до постанови Верховної Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII «Про Заяву Верховної Ради України "Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій "ДНР" та "ЛНР", які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян"». Провадження в МКС складається з таких стадій: попереднього вивчення; розслідування; попереднього судового провадження; судового розгляду; оскарження та апеляційного провадження; перегляду остаточного рішення Суду; виконання рішень Суду (зокрема відшкодування шкоди).

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
	Стадія попереднього вивчення (дослідження) ситуації в Україні	25 квітня 2014 року Прокурор МКС Фату Бенсуда оголосила про початок попереднього вивчення (дослідження) ситуації в Україні. Прокурор МКС. 14 листопада 2016 року Офіс Прокурора МКС (ОП МКС) опублікував перший Звіт про дії з попереднього вивчення у справі «Ситуація в Україні», в якому надав попередні висновки про можливе вчинення міжнародних злочинів на території України під час збройних конфліктів з лютого 2014 року. 11 грудня 2020 року ОП МКС оголосив, що попереднє вивчення було завершено і що є розумні підстави вважати, що в контексті ситуації в Україні було вчинено широкий спектр дій, які становлять воєнні злочини та злочини проти людяності, що належать до юрисдикції Суду. 14 грудня 2020 року ОП МКС опублікував останній Звіт про дії з попереднього вивчення ситуації в Україні.
	Стадія розслідування ситуації в Україні	28 лютого 2022 року, вже після початку широкомасштабного збройного вторгнення РФ до України, Прокурор МКС Карім Хан заявив, що звернеться до Палати досудового провадження МКС «за дозволом на початок розслідування ситуації в Україні на основі попередніх висновків Офісу, зроблених за результатами попереднього вивчення, а також щодо будь-яких нових ймовірних злочинів, які підпадають під юрисдикцію Суду». 2 березня 2022 року Прокурор МКС Карім Хан зробив заяву про отримання звернень від 39 (станом на 01.01.2025 – 43) держав-учасниць РС МКС про передачу йому ситуації в Україні та про відкриття розслідування ситуації в Україні щодо можливого вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду¹. На офіційному вебсайті МКС відкрито сторінку з інформацією для потерпілих в Україні (https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine).

¹ Заява Прокурора Міжнародного кримінального суду, пана Каріма А.А. Хана, королівського радника, щодо Ситуації в Україні: Отримання звернень від 39 держав-учасниць та відкриття розслідування. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-referrals-39-states?lang=Ukrainian>

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
	Справа про депортацію українських дітей до РФ (справа про війсьний злочин незаконної депортації населення (дітей) та війсьний злочин незаконного вивезення населення (дітей) з окупованих районів України до Російської Федерації)	17 березня 2023 року Палата досудового провадження II МКС видала ордери на арешт двох осіб у контексті ситуації в Україні: президента РФ Путіна та уповноваженої з прав дитини в офісі президента РФ Марії Львової-Белової. На підставі клопотань прокуратури Палата досудового провадження заявила, що є достатні підстави вважати, що кожен підозрюваний несе відповідальність за передбачений ст. 8 РС МКС війсьний злочин незаконної депортації населення (дітей) та незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих районів України до Російської Федерації на шкоду українським дітям ¹ . Судовий розгляд щодо обвинувачених МКС проводить лише за їх участі. 2 і 3 вересня 2024 року президент Росії Путін відвідав Монголію, яка є державою-учасницею Статуту. Перед цим 2 травня 2023 року Секретаріат МКС направив до відповідних органів Монголії запит про співпрацю у зв'язку з ордером на арешт. Монголія не виконала ордер на арешт Путіна.

¹ Ситуація в Україні: судді МКС видають ордери на арешт Володимира Володимировича Путіна та Марії Олексіївни Львової-Белової. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and?lang=Ukrainian>

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
	Справа про напади на цивільні об'єкти (про відповідальність за ракетні удари (кампанію нападів), завдані силами РФ під командуванням Шойгу, Герасимова, Кобилаша та Соколова по українській електричній інфраструктурі (електростанції та підстанції в різних місцях на території України) у період щонайменше з 10 жовтня 2022 року до щонайменше 9 березня 2023 року	5 березня 2024 року Палата досудового провадження П МКС видала ордери на арешт двох осіб у зв'язку з ситуацією в Україні: Сергія Івановича Кобилаша, генерал-лейтенанта збройних сил Росії, який у відповідний час був командувачем дальньої авіації повітряно-космічних сил, та Віктора Миколайовича Соколова, російського адмірала, який у відповідний час був командувачем Чорноморського флоту. На підставі клопотань обвинувачення від 2 лютого 2024 року Палата досудового провадження П постановила, що існують достатні підстави вважати, що кожен підозрюваний несе відповідальність за воєнний злочин, який полягав у здійсненні нападів на цивільні об'єкти; воєнний злочин, який полягав у заподіянні надмірної випадкової шкоди цивільному населенню або пошкодженні цивільних об'єктів; та злочин проти людяності, який полягав у нелюдських діях. Існують обґрунтовані підстави вважати, що кожен підозрюваний несе індивідуальну кримінальну відповідальність за вищезазначені злочини: за те, що (i) вчинив їх спільно та/або через інших осіб (стаття 25(3)(a) РС МКС), (ii) видав наказ про вчинення злочинів та/або (iii) не забезпечив належний контроль над силами, які перебували під його командуванням (стаття 28(a) РС МКС) ¹ .

¹ Ситуація в Україні: Судді МКС видали ордери на арешт Сергія Івановича Кобилаша та Віктора Миколайовича Соколова. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-ivanovich-kobylash-and?lang=Ukrainian>.

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
		24 червня 2024 року Палата досудового провадження II МКС видала ордери на арешт двох осіб: Сергія Кужугетовича Шойгу, який у відповідний час був міністром оборони РФ, та Валерія Васильовича Герасимова, який у відповідний час був начальником Генштабу збройних сил РФ, у контексті ситуації в Україні за ймовірні міжнародні злочини, скоєні в період щонайменше з 10 жовтня 2022 року до щонайменше 9 березня 2023 року. Існують достатні підстави вважати, що кожен підозрюваний несе відповідальність; за воєнний злочин, який полягав у здійсненні нападів на цивільні об'єкти; воєнний злочин, який полягав у заподіянні надмірної випадкової шкоди цивільному населенню або пошкодженні цивільних об'єктів; та злочин проти людяності, який полягав у нелюдських діях. Існують обґрунтовані підстави вважати, що кожен підозрюваний несе індивідуальну кримінальну відповідальність за вищезначені злочини: за те, що (i) вчинив їх спільно та/або через інших осіб (стаття 25(3)(a) PC МКС), (ii) віддав наказ про вчинення злочинів та/або (iii) не забезпечив належний контроль над силами, які перебували під його командуванням (стаття 28(a) PC МКС)¹.

¹ Ситуація в Україні: Судді МКС видали ордери на арешт Сергія Кужугетовича Шойгу та Валерія Васильовича Герасимова. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-kuzhugetovich-shoiguan?lang=Ukrainian>.

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
	Офіс Міжнародного кримінального суду в Україні	23 березня 2023 року було укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні¹. Офіс почав роботу у вересні 2023 року. Київський офіс МКС відіграє центральну роль у координації роботи криміналістичної ротаційної моделі (Forensic Rotational Model), підвищуючи оперативну ефективність і зменшуючи потребу в повторних польових місіях. Криміналістична ротаційна модель полягає у розгортанні мультидисциплінарних криміналістичних команд, залучаючи експертизу від держав-учасниць РС МКС, готових відрядити експертів. З моменту запуску в 2022 році було підтримано 11 місій в Україну, залучаючи експертів з шести держав-учасниць РС МКС (Нідерланди, Бельгія, Чеська Республіка, Данія, Франція та Швейцарія). Ці місії були спрямовані на документування місць злочинів та аналіз доказів².

¹ Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні від 23.03.2023. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_001-23.

² The Law in action. Office of the Prosecutor Annual Report 2024. ICC, 2024. 108 p. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-12/2024-12-04-ICC-Annual-Report-OTP-web.pdf>. Р 76, 98.

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
Спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії проти України (A special international criminal tribunal for the crime of aggression against Ukraine)	Ініціювання створення спеціального трибуналу	Щодо злочину агресії РС МКС встановлює спеціальні правила юрисдикції. Через те, що РФ і Республіка Білорусь не є учасниками РС МКС та не ратифікували договір про відповідальність за злочин агресії (Кампальські поправки до РС МКС), юрисдикція МКС не поширюється на злочини агресії проти України, вчинені представниками РФ та РФ. Відразу після повномасштабного вторгнення РФ в Україну розпочався ¹ міжнародний дипломатичний процес зі створення спеціального трибуналу з кримінального переслідування за злочин агресії проти України. Указом Президента України створено робочу групу з опрацювання питання створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України ² . Восени 2022 року сформовано Коаліцію держав зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (the Core Group on the establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine), яка наразі об'єднує 38 держав включно з усіма країнами G7, державами-членами ЄС та низкою країн Глобального Півдня. Коаліція активно працює над створенням ефективного механізму Трибуналу, вирішує юридичні та технічні завдання, пов'язані з його запуском. Результатом цієї роботи стане створення Спеціального трибуналу та початок його роботи.

¹ Sands P. Putin's use of military force is a crime of aggression. *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/cbbdd146-4e36-42fb-95e1-50128506652c> (date of access: 01.04.2023).

² Про робочу групу з опрацювання питання створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії проти України: Указ Президента України від 22.09.2022 р. № 661/2022: станом на 9 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661/2022#Text> (data звернення: 27.08.2023).

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
		В березні 2025 року планується фінальне засідання Коаліції держав (Coге Group) щодо завершення роботи над трьома проектами документів, необхідних для створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України: двосторонньої угоди між Україною та Радою Європи про створення спеціального трибуналу, статуту Спеціального трибуналу та розширеної часткової угоди про керування спеціальним трибуналом, які надалі будуть подані на політичний розгляд. Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила шість резолюцій про підтримку створення Трибуналу. У Резолюції 2482 (2023) закликала до створення «спеціального міжнародного кримінального трибуналу щодо злочину агресії»¹. Формування Трибуналу підтримали також Європейський парламент (одна із його резолюцій з цього питання, від 19 січня 2023 року, – спеціальна, присвячена виключно необхідності створення Спецтрибуналу), Парламентська асамблея НАТО, Парламентська асамблея ОБСЄ, національні парламенти України, Литви, Естонії, Нідерландів, Чехії, Франції, Латвії, Словаччини, німецький Бундесрат. Чотири висновки Європейської ради закликають забезпечити відповідальність за вчинення злочину агресії проти України, два з них – про необхідність створення механізму, аби притягнути винних у вчиненні злочину агресії проти нашої держави до відповідальності. Два рішення Комітету міністрів Ради Європи також підтримують необхідність забезпечити відповідальність за вчинення злочину агресії проти України².

¹ Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine: PACE Resolution 2482. Text adopted by the Assembly on 26 January 2023 (7th sitting). URL: <https://pace.coe.int/en/files/31620>.

² Кориневич А., Короткий Т., Пашковський М. Політико-правові аспекти створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. *Український часопис міжнародного права*. 2024. № 1. С. 20–31. DOI:10.36952/ujil.2024.1.20-31.

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
	Міжнародний центр з кримінального переслідування за злочин агресії проти України (International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine, ICPA) ¹	4 березня 2023 року в рамках конференції «United for Justice» у Львові генеральні прокурори держав-членів Спільної слідчої групи (JIT) підписали додаток до Угоди про створення JIT щодо початку роботи на базі Єврооесту Міжнародного центру з кримінального переслідування злочину агресії проти України (International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine, ICPA), який почав діяти в лютому 2023 року. Цей Центр є першою міжнародною інституцією після Другої світової війни щодо розслідування злочину агресії. Центр складається з національних прокурорів (у т.ч. 4 прокурори з України) і має завдання: сприяти співпраці між прокурорами різних країн; забезпечувати доступ до досвіду, технологій і матеріально-технічної бази Єврооесту при проведенні розслідувань; спрощувати обмін доказами; забезпечувати розроблення спільної стратегії кримінального переслідування; формувати базу для майбутніх розслідувань злочину агресії². У роботі Центру крім Єврооесту та України беруть участь Литва, Латвія, Естонія, Польща та Румунія, а також Офіс прокурора МКС. У роботі Центру також брала участь спеціальний прокурор США з питань злочину агресії Джессіка Кім³.

¹ International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine. *Eurojust | European Union Agency for Criminal Justice Cooperation*. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/international-centre-for-the-prosecution-of-the-crime-of-aggression-against-ukraine>.

² В Іаазі офіційно розпочав свою роботу Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України (ICPA). *Головна – Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/v-gaazi-ofitsino-rozposav-svoyu-robotu-miznarodnii-centr-z-peresliduvannya-za-zlocin-agresiyi-proti-ukrayini-icpa>

³ Office of Public Affairs Attorney General Merrick B. Garland Statement on U.S. Funds to International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression Against Ukraine. *United States Department of Justice*. 14.11.2023. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/attorney-general-merrick-b-garland-statement-us-funds-international-centre-prosecution-crime>

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
Національні кримінальні провадження	Україна	Україна здійснює кримінальне переслідування злочину агресії (ст.ст. 436, 437 КК України), воєнних злочинів (ст. 438 КК України), геноциду (ст. 442 КК України). Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти людяності окремо в КК України не передбачена. Перший вирок за ст. 438 КК України було винесено 1 червня 2017 року¹. У жовтні 2019 року в складі Генеральної прокуратури України був створений Департамент нагляду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту (зараз – Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора). Станом на лютий 2025 року в ЄРДР зареєстровано біля 150 тис. воєнних злочинів (ст. 438 КК України), повідомлено про підозру 780 особам, 575 кримінальних проваджень з обвинувальними актами передано до суду, 147 осіб засуджено за вчинення воєнних злочинів². На вебпорталі Офісу Генерального прокурора відкрито розділ «Твоя історія – твій внесок у перемогу» (https://wag.gr.gov.ua/index.html) для повідомлення про воєнні злочини, з відповідними довідковими матеріалами. Передбачена можливість звертатися з повідомленнями про воєнні злочини через вебсайт ОГП: https://wagtimes.gov.ua/. Досудове розслідування міжнародних злочинів здійснюють слідчі підрозділи СБУ, а за постановами прокурорів про зміну підслідності – слідчі Національної поліції та ДБР.

¹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66885637>

² Безрук Т. «Нацистів досі знаходять і карють». Чи здатна Україна реально покарати всіх російських воєнних злочинців : інтерв'ю NV. *New Voice*. 24.02.2025. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/viyna-v-ukrajini-byelousov-pro-rozsliduvannya-zlochyniv-rosiji-mizhnarodnu-dopomogu-i-hto-vidpovist-50491305.html>.

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
		Офісу Генерального прокурора надається підтримка в розслідуванні й кримінальному переслідуванні воєнних злочинів та основних міжнародних злочинів, вчинених в результаті російської агресії, з боку США через міжнародні місії та спеціально створені інструменти: Консультативною групою з питань тяжких злочинів (Atrosity Crimes Advisory Group, ASCA) ¹ ; Діалоговою групою з питань багатосторонньої підтримки України (Ukraine Accountability Dialogue Group) ² ; Консультативною місією Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні, EUAM Ukraine); Офісом Ради Європи в Україні; Task Force UA, Міжвідомчою робочою групою з питань притягнення до відповідальності винних у агресії щодо України осіб, розшуку, арешту та подальшої конфіскації їх активів ³ .

¹ Міжнародне співробітництво Офісу Генерального прокурора. Ключові напрями та результати. *Офіс Генерального прокурора*. 12.02.2024. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/miznarodne-spirobitnistvo-ofisu-generalnogo-prokurora-klucovi-napryami-ta-rezultati>

² Андрій Костін взяв участь у засіданні Dialogue Group. Головна – Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-vzyav-uchast-u-zasidanni-dialogue-group>

³ Task Force Ukraine (@TaskForce_UA) / X. X (formerly Twitter). 15.12.2023. URL: https://x.com/taskforce_ua

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
	Інші держави	Крім України та ОП МКС ще 24 держави розслідують міжнародні злочини, вчинені в Україні, за правилами універсальної та персональної кримінальної юрисдикції ¹ , із них 16 – держави-члени ЄС ² та 4 держави не з континентальної Європи (США, Канада та Велика Британія) ³ .
		США 21 червня 2022 року Генеральний прокурор США Меррік Б. Гарланд оголосив про створення Групи з розслідування воєнних злочинів (War Crimes Accountability Team, WarCAT). Вона була покликана координувати зусилля Міністерства юстиції щодо притягнення до відповідальності росіян, винних у звірствах, скоєних після повномасштабного вторгнення три роки тому. У грудні 2023 року американські прокурори вперше з моменту прийняття закону про воєнні злочини майже три десятиліття тому заочно звинуватили чотирьох російських солдатів у катуванні американця, який проживав у Херсонській області України. Група скорочена в березні 2025 року.

¹ Учасники Dialogue Group обговорили розслідування у своїх юрисдикціях міжнародних злочинів, скоєних в Україні. *Головна – Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gr.gov.ua/ua/posts/ucasniki-dialogue-group-obgovorili-rozsliduvannya-u-svoix-yurisdikciyah-miznarodnix-zlostiniv-skojenix-v-ukrayini> В квітні 2022 року таких держав було лише 13. Див.: Венедиктова І. Кремль має відповідати за воєнні злочини в Україні | Юридичні, дипломатичні та економічні – світова спільнота об'єднується в пошуку найефективніших механізмів притягнення. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/VenediktovaIryna/posts/pfbid02A3c74GsPRdyuM7HP4fhZinYc37j388kDPUnd59bdzW6Zwoqr3WeBUTAVRW49e9l>

² Польська К. Війна РФ проти України: як розслідують воєнні злочини – DW. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/vijna-rf-proti-ukraini-ak-rozsliduut-voenni-zlochini/a-65460543>

³ Гурін А. Євроуст: Злочини РФ проти України розслідують 21 країна. *Зеркало неділі | Дзеркало тижня | Mirror Weekly*. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/jevrojust-zlochini-rf-proti-ukrajini-rozsliduje-21-krajina.html>

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
		2 березня 2022 року Генеральний прокурор США оголосив про запуск Task Force KleptoCapture, міжвідомчої оперативної групи з правоохоронних органів, яка займається забезпеченням дотримання широких санкцій, експортних обмежень та економічних контрзаходів, які Сполучені Штати запровадили разом із союзниками та партнерами у відповідь на неспровоковане військове вторгнення Росії в Україну. Оперативна група KleptoCapture забезпечить повний ефект від цих дій, які були розроблені для ізоляції Росії від глобальних ринків і накладення серйозних витрат за цей невинуватий акт війни, націлені на злочинні російських чиновників, урядових еліт і тих, хто допомагає або приховує їхню незаконну поведінку¹.
	Кримінальне провадження у справі про катастрофу MH17 ²	Нідерланди, Малайзія, Австралія, Бельгія та Україна спільно працювали над проведенням міжнародного кримінального розслідування обставин катастрофи літака рейсу MH17 Малайзійських авіалій 17 липня 2014 року та осіб, які вважаються відповідальними. Для координації цього розслідування на підставі спеціальної Угоди³ під керівництвом прокуратури Нідерландів і за сприяння Інтерполу, Євро-юсту та Європолу було створено спільну слідчу групу (ССГ). Розслідування ССГ ґрунтувалося на результатах розслідування, проведеного Радою з безпеки Нідерландів під егідою ІКАО на підставі Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р.

¹ Office of Public Affairs Attorney General Merrick B. Garland Announces Launch of Task Force KleptoCapture. *Archives U.S. Department of Justice*. 02.03.2022. URL: <https://www.justice.gov/archives/opa/pr/attorney-general-merrick-b-garland-announces-launch-task-force-kleptocapture>

² Див. три цифрових платформи з інформацією про катастрофу та процес: MH17 plane crash. *Home | Public Prosecution Service*. URL: <https://www.prosecutionservice.nl/topics/mh17-plane-crash> ; Strafdossier MH17. URL: <https://criminalfilesmh17.prosecutionservice.nl/> ; Rechtszaak MH17 | Rechtbank Den Haag. *Rechtszaak MH17 | Rechtbank Den Haag*. URL: <https://www.courtinh17.com/>

³ Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародне правове співробітництво щодо злочинів, пов'язаних зі збиттям літака рейсу MH17 Малайзійських авіалій 17 липня 2014 року : Угода України від 07.07.2017 р. : станом на 12 лип. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/528_002-17#Text, п. 20-3 розділу XI "Перехідні положення" КПК України.

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
		17 листопада 2022 року Окружний суд Гааги ухвалив рішення у цій справі, якими Л. Харченка, І. Гірка та С. Дубинського визнав винними в збитті літака рейсу МН 17, що призвело до загибелі всіх 298 осіб на борту, та вбивствах цих людей 17 липня 2014 року, і виправдав О. Пулягова. Апеляції на ці рішення не подавалися. ССГ також провела широке розслідування щодо екіпажу ЗРК «Бук» та сторін, відповідальних за надання зброї. 8 лютого 2023 року було заявлено про вичерпання можливостей для точного розслідування, про відсутність достатніх підстав для притягнення до відповідальності нових осіб і про припинення розслідування. Нова інформація або зміна обставин може стати підставою для відновлення розслідування або відкриття нового кримінального провадження ¹ .
	Кримінальне провадження за обвинуваченням Воїслава Тордена (Яна Петровського) у вчиненні воєнних злочинів у 2014 році (Фінляндія)	5 грудня 2024 року в Окружному суді м. Хельсінкі (Фінляндія) розпочався судовий розгляд у кримінальному провадженні за обвинуваченням громадянина Росії Воїслава Тордена (Яна Петровського) у вчиненні воєнних злочинів у 2014 році. Обвинувачення стосуються 5 епізодів діяльності Тордена у воєнізованому угрупованні «Русич», яке воювало проти України на боці «ЛНР» під контролем РФ: віроломний напад (з використанням українського прапора) на український військовий підрозділ, вбивство щонайменше 4 поранених військовополонених, каліцтво пораненого військовополоненого, образа честі померлого українського військового, віддання наказу не брати військовополонених. Торден був затриманий у Фінляндії в серпні 2023 року ² .

¹ Transcript of press conference JIT МН17 on 8 February 2023. *Home | politie.nl*. URL: <https://www.politie.nl/en/information/transcript-of-press-conference-jit-mh17-on-8-february-2023.html>

² Syyttäjä vaatii Voislav Tordenille elinkautista sotarikoksista – Torden väittää kuvanneensa propagandavideota. *Yle Uutiset*. 05.12.2024. URL: <https://yle.fi/a/74-20122516>.

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
	Спільна слідча група щодо ймовірних основних міжнародних злочинів, скоєних в Україні	25 березня 2022 року на підставі спеціальної угоди, укладеної між Україною, Польщею і Литвою, за підтримки Eurojust (Агентство Європейського Союзу з питань співпраці у сфері кримінального правосуддя) було створено спільну слідчу групу з розслідування ймовірних основних міжнародних злочинів, скоєних в Україні (ІІТ). Пізніше до ІІТ доєднався 25 квітня 2022 року Офіс Прокурора МКС, 30 травня 2022 року – Естонія, Латвія та Словаччина, 13 жовтня 2022 року – Румунія¹. Основна мета діяльності – координація розслідувань щодо міжнародних злочинів, вчинених представниками РФ в Україні, збирання та обмін доказами. З березня 2022 року Eurojust провело 22 координаційні зустрічі між ІІТ та іншими національними органами влади, які розслідують ймовірні основні міжнародні злочини, скоєні в Україні. В рамках діяльності ІІТ опитано 4 000 свідків. У результаті роботи ІІТ Прокуратура Литви заочно видала повідомлення про підозру шести підозрюваним, а Офіс Генерального прокурора повідомив про підозру ще одній особі у скоєнні воєнних злочинів проти цивільного населення. Робота групи ІІТ підтримується роботою Міжнародного центру з кримінального переслідування злочину агресії проти України (ІСРА) та Бази даних доказів основних міжнародних злочинів (CICED), які розміщуються та керуються Eurojust².

¹ Joint investigation team into alleged core international crimes committed in Ukraine – Milestones. Eurojust. 2023. 1 p. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/joint-investigation-team-into-alleged-core-international-crimes-committed-in-ukraine-milestones.pdf>

² Три роки від початку повномасштабного вторгнення в Україну: Конкретні кроки, підтримані Євроюстом на шляху до відповідальності. Eurojust | European Union Agency for Criminal Justice Cooperation. 24.02.2025. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/ua/news/try-roky-vid-pochatku-povnomasshtabnoho-vtrhnennya-v-ukrayinu-konkretni-kroky-pidtrymani>.

Назва механізму відповідальності	Опис провадження/ механізму	Коментар
	База даних доказів щодо основних міжнародних злочинів	Регламентом (ЄС) 2022/838 Європейського Парламенту та Ради про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2018/1727 щодо збереження, аналізу та зберігання в Євроюсті доказів щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і суміжних кримінальних злочинів було доповнено правовий статус Євроюсту й уповноважено його підтримувати дії держав-членів з розслідування міжнародних злочинів, зокрема забезпечивши «можливість обміну ... доказами з компетентними національними органами і міжнародними судовими органами, зокрема з Міжнародним кримінальним судом, або інше надання їм прямого доступу до них», зокрема надано право «створити автоматизоване управління та зберігання даних» ¹ . 23 лютого 2023 року Євроюст впровадив Базу даних доказів основних міжнародних злочинів (Core International Crimes Evidence Database, CISED) як спеціалізовану судову базу даних для збереження, накопичення й аналізу доказів основних міжнародних злочинів у захищеному режимі ² . Станом на кінець лютого 2025 року CISED нараховує більше 3700 файлів доказів з 16 держав, перекладених з 19 мов англійською ³ .

¹ Regulation (EU) 2022/838 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 amending Regulation (EU) 2018/1727 as regards the preservation, analysis and storage at Eurojust of evidence relating to genocide, crimes against humanity, war crimes and related criminal offences. EUR-Lex – Access to European Union law.

² Core International Crimes Evidence Database (CISED). 2023. (Preprint. Eurojust ; ISBN 978-92-9490-899-5). URL: <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/ciced-leaflet.pdf> (date of access: 06.03.2023).

³ Три роки від початку повномасштабного вторгнення в Україну: Конкретні кроки, підтримані Євроюстом на шляху до відповідальності. *Eurojust | European Union Agency for Criminal Justice Cooperation*. 24.02.2025. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/ua/news/try-roky-vid-pochatku-povnomashtabnoho-vtrhnennya-v-ukrayinu-konkretni-kroky-pidtrymani>.

Додаток 10. Міжнародні органи, які документують і досліджують порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини, спричинені агресією РФ проти України

Назва	Опис	Коментар
Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні	Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні (СММ) діяла з 21 березня 2014 по 31 березня 2022 року. СММ почала свою роботу на підставі запиту Уряду України до ОБСЄ та консенсусного рішення усіх 57 держав-учасниць ОБСЄ. Її основні завдання полягали в тому, щоб попередити та об'єктивно спостерігати і звітувати про ситуацію з безпекою в Україні, а також сприяти діалогу між усіма сторонами збройного конфлікту. 31 березня 2022 року місія припинила діяльність через непродовження мандату у зв'язку з блокуванням рішення в ОБСЄ Російською Федерацією.	https://www.osce.org/uk/ukraine-smm/reports
Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (UN Human Rights Monitoring Mission)	Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні діє на підставі мандату Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Ця Місія є тимчасово створеним механізмом ООН, який здійснює моніторинг ситуації з правами людини, готує публічні доповіді та сприяє додержанню прав людини в Україні, приділяючи особливу увагу ситуації з 2014 року в зоні конфлікту на Сході України, в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі, тимчасово окупованих Російською Федерацією, а з 24 лютого 2022 року – загалом по Україні. До своїх робіт з моніторингу, підготовки доповідей та адвокації Місія включила також гендерну тематику.	Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні готує періодичні доповіді щодо ситуації у сфері прав людини в Україні, а також спеціальні доповіді щодо поводження з військовополоненими. https://ukraine.ohchr.org/uk

Назва	Опис	Коментар
Технічне розслідування катастрофи МН17	Технічне розслідування обставин авіакатастрофи, проведене під егідою ІКАО на підставі Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 року. Це розслідування проводиться відповідно до процедур, викладених у Додатку 13 ІКАО. Основною метою є визначення заходів для підвищення безпеки.	Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) 13 жовтня 2015 р. схвалила остаточний звіт Ради безпеки Нідерландів щодо катастрофи рейсу МН17 авіакомпанії Malaysia Airlines 17 липня 2014 року в Донецькій області, Україна ¹ . Звіт підсумовує висновки та надає рекомендації щодо технічного розслідування, проведеного відповідно до міжнародних вимог, встановлених Чиказькою конвенцією про міжнародну цивільну авіацію 1944 року ² . Основні функції Комісії: а) розслідувати всі передбачувані порушення і утиски прав людини, порушення міжнародного гуманітарного права та пов'язані з ними злочини в контексті агресії проти України, вчиненої Російською Федерацією, та встановити факти, обставини і докорінні причини будь-яких таких порушень та утисків;
Незалежна міжнародна комісія з розслідування подій в Україні (Independent International Commission of Inquiry on Ukraine (COI)) ³	Незалежна міжнародна комісія з метою розслідування всіх ймовірних порушень і утисків прав людини, порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язаних з ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України, створена Радою з прав людини ООН на підставі резолюції 49/1 від 4 березня 2002 року ⁴ . Склад комісії – три експерта, що призначаються на рік Головою Ради з прав людини ООН.	

¹ Accident Investigation. https://www.icao.int/Newsroom/NewsDoc2016/COM.44.16_Fact_Sheet_Accident-Investigation_EN.pdf

² Dutch Safety Board's final report on flight MH17 crash in Ukraine welcomed by UN. <https://news.un.org/en/story/2015/10/512552#~:text=Known%20as%20an%20investigation%20Final%20Report%2C%20also%20known%20as%20the%20Chicag%20Convention.>

³ Caïr Komicii: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/icihr-ukraine/index>

⁴ <https://digitallibrary.un.org/record/3963815>

Назва	Опис	Коментар
	30 березня 2022 року Голова Ради з прав людини призначив Еріка Мьосе (Норвегія), Жасмінку Джумхур (Боснія і Герцеговина) та Пабло де Грейф (Колумбія) незалежними членами Комісії, а пана Мьосе – її головою.	б) здійснювати збір, узагальнення й аналіз доказів таких порушень і утисків, включаючи їх гендерний аспект; забезпечувати систематичну реєстрацію і зберігання всіх відомостей, документів і доказів, включаючи записи опитувань, свідчення свідків та матеріали судової експертизи відповідно до стандартів міжнародного права для будь-яких майбутніх судових розглядів; с) документувати і перевіряти відповідні відомості та докази, у тому числі через налагодження діяльності на місцях, співпрацювати з судовими та іншими органами залежно від необхідності та інш. Члени Комісії здійснюють візити в Україну, зокрема третій візит відбудеться з 28 серпня до 4 вересня 2023 року. Комісія робить періодичні доповіді ГА ООН і Раді з прав людини ООН. Комісія представила доповідь Раді ООН з прав людини у березні 2023 року¹ та представить доповідь про свою діяльність Генеральній Асамблеї у жовтні 2023 року.

¹ Див.: Доповідь Незалежної міжнародної слідчої комісії щодо України до Ради з прав людини (A/HRC/52/62). https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf

Назва	Опис	Коментар
Місія експертів відповідно до Московського механізму ОБСЄ ¹	«Московський механізм людського виміру» Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), прийнятий у 1991 році, є формальною процедурою, що дає можливість надсилати місії експертів для надання допомоги державам-учасницям у вирішенні конкретного питання чи проблеми, що стосується людського виміру. Кожна місія ініціюється окремо. 45 держав-учасниць ОБСЄ після консультацій з Україною задіюють Московський механізм відповідно до пункту 8 Московського документа і звертаються до Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПІ) із запитом до України: чи запросить вона місію експертів для вивчення питань, пов'язаних із людським виміром. Після чого Україна призначає експертів для місії.	Мета Місії згідно з правилами Московського механізму: • встановити факти й обставини, пов'язані з можливими порушеннями зобов'язань ОБСЄ, а також з порушеннями міжнародного права у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права; • встановити факти й обставини можливих випадків воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Перша місія ініційована в березні 2022 року з метою «вирішення проблем з правами людини та гуманітарними наслідками вторгнення Російської Федерації та воєнних дій, які підтримує Білорусь, для народу України, в межах міжнародно визнаних кордонів та територіальних вод України». Друга місія ініційована у червні 2022 року з метою «розгляду, подальшої роботи та розвитку висновків звіту Московського механізму, отриманого державами-учасницями ОБСЄ 12 квітня», зважаючи на порушення «...прав людини та гуманітарний вплив вторгнення Російської Федерації та воєнних дій, підтримуваних Білоруссю, на народ України в межах міжнародно визнаних кордонів і територіальних вод України».

¹ Вебсторінка, присвячена механізмам людського виміру ОБСЄ: <https://www.osce.org/odihr/human-dimension-mechanisms>

Назва	Опис	Коментар
		Третя місія ініційована у квітні 2023 року з метою «встановити факти й обставини, пов'язані з можливими порушеннями відповідних зобов'язань ОБСЄ, порушеннями та утисками прав людини, а також порушеннями міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, а також можливих випадків воєнних злочинів і злочинів проти людяності, пов'язаних або таких, що є наслідком примусового переміщення дітей на тимчасово контрольовані чи окуповані Росією частини території України та/або їх депортацію до Російської Федерації; а також для збору, консолідації та аналізу цієї інформації з метою надання рекомендацій, а також надання інформації відповідним механізмам підзвітності, а також національним, регіональним або міжнародним судам чи трибуналам, які мають або можуть у майбутньому мати юрисдикцію». Кожна з Місій надає звіти¹.

¹ Звіт місії експертів Московського механізму ОБСЄ під назвою «Доповідь про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні з 24 лютого 2022 року»: <https://www.osce.org/odihr/515868>; Звіт місії експертів Московського механізму ОБСЄ «Доповідь про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні (1 квітня – 25 червня 2022 року)»: <https://www.osce.org/odihr/522616>; Звіт місії експертів Московського механізму ОБСЄ «Доповідь про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні (1 квітня – 25 червня 2022 року)»: <https://www.osce.org/odihr/522616>

Додаток 11.

Перелік окремих правозахисних організацій, які документують міжнародні злочини, скоєні на території України

Назва	Опис	Ресурс
Коаліція «Україна. П'ята ранку»	Коаліція правозахисних організацій, які документують міжнародні злочини, вчинені в ході російської збройної агресії в Україні. Розпочала діяльність 25 лютого 2022 року. Мета діяльності Коаліції – захист жертв російської збройної агресії в Україні, притягнення до відповідальності вищого керівництва РФ і безпосередніх виконавців воєнних злочинів та злочинів проти людяності.	https://www.5am.in.ua/
Глобальна ініціатива правозахисників «Трибунал для Путіна»	Глобальна ініціатива Т4Р («Трибунал для Путіна») була створена у відповідь на повномасштабну агресію Росії проти України в лютому 2022 року. Учасники ініціативи документують події, які мають ознаки злочинів згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду (геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини) в усіх регіонах України. Ініціатива прагне використати чинні механізми ООН, Ради Європи, ОБСЄ, ЄС і Міжнародного кримінального суду для запобігання міжнародним злочинам і притягнення до відповідальності винних, співпрацює з національними органами розслідування.	https://t4rupa.org/1200
Громадська організація «Truth Hounds»	Громадська правозахисна організація. Основною метою діяльності є встановлення справедливості для постраждалих від міжнародних злочинів, скоєних в Україні, та превенція їх скоєння. Напрямами роботи «Truth Hounds»: документування, моніторинг, розслідування, збереження і систематизування задокументованої інформації, робота з акторами правосуддя, навчання.	https://truth-hounds.org/

Назва	Опис	Ресурс
ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень»	Фонд підтримки фундаментальних досліджень проводить консультивну, експертну, тренінгову, навчальну, інформаційну діяльність у сфері міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, кримінального права України. Стратегічні напрямки діяльності ФППФД – документування та кваліфікація міжнародних злочинів і злочину екоцид. Окремими напрямками роботи ФППД є механізми захисту та відповідальність за шкоду довіллію під час збройного конфлікту, захист культурної спадщини та кваліфікація воєнних злочинів проти культурних цінностей, правове регулювання військових дій у морських просторах, питання перехідного правосуддя. Експерти Фонду мають значний досвід у проведенні тренінгів і підготовці публікацій з питань міжнародного гуманітарного права й міжнародного кримінального права, зокрема кваліфікації та розслідування воєнних злочинів.	https://www.facebook.com/fundamentalresearchfund
Громадська організація «Центр громадянської просвіти "Альменда"»	З початком повномасштабної агресії РФ проти України організація фіксує та документує дані про шість порушень, скоєних щодо дітей в умовах збройного конфлікту. Стратегічні напрямки діяльності організації: забезпечення ефективного доступу до освіти для дітей та молоді з окупованих і деокупованих територій; закладання умов безпечної реінтеграції та сталого розвитку; документування злочинів і порушень прав дитини в умовах збройного конфлікту для притягнення до відповідальності та забезпечення права на правду.	https://tinylink.info/YV2u

Назва	Опис	Ресурс
Громадянська мережа «ОПОРА»	Метою діяльності Громадянської мережі «ОПОРА» в контексті агресії РФ проти України є документування міжнародних злочинів, створення механізмів притягнення злочинців до відповідальності. Від початку повномасштабного вторгнення ОПОРА документує воєнні злочини росіян серед українців, які вимушено перебувають за кордоном (у Республіці Польща та Сполученому Королівстві). Організація співпрацює з правоохоронними органами та просуває ідею створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України серед парламентарів різних держав.	https://www.oporaua.org/
Освітній дім з прав людини в Чернігові	Освітній дім прав людини в Чернігові є громадською спільнотою 13 українських правозахисних організацій. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну організація почала займатися документуванням воєнних злочинів і розширила Програму Захисту на підтримку українських правозахисників, журналістів, громадських активістів, які перебувають у ситуації ризику, та членів їхніх сімей. Дім активно сприяє збереженню пам'яті про події війни. Команда ОДПЛ-Ч розробила та проводить такі навчальні курси, як «Школа з документування воєнних злочинів» і «Школа воєнного сторітелінгу: правда через історії».	https://ehrh.org/about-us/

Назва	Опис	Ресурс
Регіональний центр прав людини	Громадська правозахисна організація, заснована в 2013 році. Метою діяльності є забезпечення дотримання прав людини навіть в умовах окупації, покарання винних в їх порушенні. Основними напрямками діяльності РЦПЛ є захист прав людини на національному та міжнародному рівнях, протидія серйозним порушенням прав дитини під час збройного конфлікту, імплементація МГП в національну правову систему, імплементація жертвоцентричного підходу до правосуддя перехідного періоду, протидія знищенню та привласненню культурної спадщини, протидія насильницькій зміні демографічного складу населення тимчасово окупованих територій, розвиток неформальної правової освіти у сфері МГП.	https://rchr.org.ua
Українська Гельсінська спілка з прав людини	Українська Гельсінська спілка з прав людини є асоціацією правозахисних організацій України. Спілка об'єднує 26 правозахисних недержавних організацій. Метою діяльності УГСПЛ є захист прав людини. Напрями діяльності організації: громадські приймальні УГСПЛ; документування воєнних злочинів; Центр стратегічних справ; аналітичний напрям; освітній напрям; перехідне правосуддя; місцевий індекс прав людини; моніторинг прав людини.	https://www.helsinki.org.ua/informatsiya/

Назва	Опис	Ресурс
Українська правова консультативна група (ULAG)	ULAG об'єднує аналітиків і юристів, які зосереджуються на правосудді, пов'язаному з конфліктами, і захисті прав людини. Метою організації є допомога постраждалим і вцілілим від найтяжчих злочинів в Україні та світі відновити свої права, а також притягнути винних до відповідальності. Основні напрями діяльності: стратегічні судові процеси в національних, іноземних і міжнародних юрисдикціях; правовий аналіз; адвокація; навчання і консультування; документування міжнародних злочинів і розвиток інфраструктури документування. Завдяки цій діяльності знаходять, розробляють і впроваджують рішення, які посилюють спроможність національної системи правосуддя та вдосконалюють глобальну архітектуру правосуддя в довгостроковій перспективі.	https://ulag.org.ua
Центр прав людини ЗМІНА»	Громадська правозахисна організація, що працює у сфері захисту свободи слова, свободи пересування, протидії дискримінації, попередження тортур і жорстокого поводження, боротьби з безкарністю; підтримує правозахисників і громадських активістів на території України, включаючи окупований Крим, а також захищає осіб, які потерпіли в результаті збройного конфлікту в Україні. Організація проводить інформаційні кампанії, освітні програми, займається моніторингом і документуванням випадків порушень прав людини, готує дослідження й аналітику, добивається змін засобами національної та міжнародної адвокації.	https://zmina.ua/

Додаток 12.

Інституції у сфері міжнародного гуманітарного права, які ведуть діяльність в Україні

Назва	Статус, повноваження, нормативний акт	Ресурс
Міжвідомча комісія з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні	Комісія є дорадчим органом, що діє при Кабінеті Міністрів України з метою сприяння забезпеченню реалізації міжнародно-правових зобов'язань України в галузі міжнародного гуманітарного права. Основні завдання: підготовка пропозицій щодо застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні; сприяння у здійсненні заходів, спрямованих на забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері міжнародного гуманітарного права; сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні; збір і здійснення моніторингу інформації про дотримання норм міжнародного гуманітарного права в Україні та випадки їх порушення, а також сприяння розробленню механізму належної фіксації таких порушень, надання пропозицій щодо вжиття заходів реагування на них, проведення аналізу ефективності усунення виявлених порушень; забезпечення взаємодії органів державної влади з питань дотримання норм міжнародного гуманітарного права в Україні, визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права; поширення інформації про норми міжнародного гуманітарного права та обов'язковість їх дотримання. В межах Комісії діють: робоча група з питань документування воєних злочинів; робоча група з питань захисту культурних цінностей; робоча група з питань захисту природного середовища від наслідків збройного конфлікту; робоча група з питань захисту цивільного населення та допомоги потерпілим від збройного конфлікту; робоча група з питань методів і засобів ведення війни; робоча група з питань поводження з військовополоненими; робоча група з питань поширення знань з міжнародного гуманітарного права.	https://unity.gov.ua/diyalnist/koordinatsiya-u-sferi-reintegratsiyi/mizhvidomcha-komisiya/

Назва	Статус, повноваження, нормативний акт	Ресурс
Національне інформаційне бюро	Створено й діє відповідно до Женевської конвенції про поводження з в'язковополоненими та Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.	https://nib.gov.ua/uk
Товариство Червоного Хреста України	Діяльність регламентується Законами України «Про Товариство Червоного Хреста України», «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні», а також Статутом Товариства Червоного Хреста України. Діяльність Товариства відбувається за підтримки і в співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, корпоративним сектором, а також партнерами по Міжнародному Руху Червоного Хреста: Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (МКЧХ), Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та з іншими Національними товариствами. ТЧХУ здійснює діяльність з поширення знань з міжнародного гуманітарного права, захисту відмінних емблем і підтримки державних органів з імплементації міжнародного гуманітарного права.	https://redcross.org.ua/
Делегация Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні	Неупереджена, нейтральна та незалежна організація, цілі й завдання якої мають виключно гуманітарний характер і полягають в тому, щоб захищати життя й гідність людей, які постраждали через збройні конфлікти та інші ситуації насильства, надавати їм допомогу. Делегация МКЧХ в Україні сприяє імплементації міжнародного гуманітарного права на національному рівні, здійснює діяльність з поширення знань з міжнародного гуманітарного права.	https://blogs.icrc.org/ua/

Довідкове видання

*Тимур Короткий, Максим Доценко, Інна Заворотько,
Володимир Лисик, Ірина Назарчук, Микола Пашковський,
Наталія Хендель, Роман Єделєв*

100 складних питань з міжнародного гуманітарного права та прості відповіді на них

Довідник для журналістів

*За редакцією
віцепрезидента Української асоціації міжнародного права
Т. Короткого*

Підписано до друку 01.03.2025.
Формат 60х84/16. Ум-друк. арк. 15,58.
Наклад 100 прим. Зам. № 2503-01.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net